

Г. Георгієвський.

Житлове будівництво України 1929-30 р.*)

Проблема житлового будівництва стає одною з центральних проблем серед інших проблем народньо-господарського розвитку нашої країни. Це й цілком зрозуміло.

Житлове будівництво важить не тільки з погляду кількісного задоволення трудящих житловою площею, а й надто багато важить для соціалізації побуту трудящих: тип і характер житла до певної міри визначає побут людности, характер витрачання людністю часу, на скільки людність може брати участь у громадському житті. Тимто і виходить, що революціонювати побут — це бойове завдання поточного дня, здійснити цю революцію побуту можливо лише реконструкцією теперішнього житла, утворенням нових форм житлового будівництва. І це, і те з принципового погляду має рівноцінне значення: тепер конкретно вже розгортається робота, опрацьовується типи нових міст, будується житла поквартально, тощо; щодо реконструкції теперішнього житла, це питання опрацьовує вже конкретно Високий Технічний Будівельний Комітет.

Однак, крім цих питань (про тип житла) мають також чималий інтерес і питання обсягу будівництва, наскільки в межах видаваних кредитів можна задовольнити потреби трудящої людности житловою площею.

Тимто дану статтю ми розбиваємо на дві самостійні частини. У першій частині ми спробуємо дещо висвітлити питання житлового будівництва, зв'язані з одною з форм колективізації побуту (саме питання поквартального будівництва); у другій частині висвітлимо кількісний бік житлового будівництва. При цьому треба зауважити осьщо: 1) що кількісні дані у нашій статті — це дані проектовні; 2) в планах житлового будівництва окремих забудівельників майже що не висвітлено, крім деяких виїмків (почасти кооперація), питання реконструкції житлового будівництва. Це від того, що дотепер не цілком ще чітко конкретизовано ані ідею соціалістичного міста, ані ідею поквартального будівництва. Проте, нехай це і так, все таки можливо, ба навіть потрібно, дещо переглянути програми надалі, в міру опрацювання типів поквартального будівництва.

* * *

Оформити проектно поквартальне будівництво можливо, якщо буде визначено якій формі побуту має відповідати поквартальне будівництво. Форми побуту можуть мати надзвичайно багато градацій: від суто індивідуальної квартири до майже цілковитої ліквідації індивідуальної квартири. В зв'язку з тим перед нами стоять два питання: які саме функції побуту можна тепер усупільнити та які функції побуту доцільно усу-

*) До обговорення: Ред.

спільнити. В основному ці функції осьякі: 1) функції матеріальні: а) харчування, б) прання білизни й купання, в) виховання малолітніх дітей, г) гімнастика й спорт, д) фізичний відпочинок. 2) функції нематеріальні: а) самоосвіта, б) культурний відпочинок (культурні розваги).

Коли ми раз-у-раз проаналізуємо усі згадані функції, то побачимо, що усі ці функції можна вилучити з царини індивідуального квартир-ного осідку, однак, неповно. Визначити міру цього „вилучення“—це за-дача методологічна й практична. Розгляньмо за порядком ці функції.

Безперечно харчування треба усупільнити. Тимто само собою зрозуміло, що треба організувати фабрики-кухні, громадські їдальні та приставляти їжу з фабрик-кухонь до дому. А в тім, все таки найближ-чим часом не можливо буде цілком ліквідувати хатні пічки для підогрі-вання їжі, готувати їжу з напівфабрикатів тощо.

Прати білизну можна цілком поза межами квартири. Щодо ку-пання, то вельми бажано організувати спільні лазні з водяними басей-нами тощо. Іне цілком слушно нищити серед-квартирні пристрої для ку-пання, для ранкового й вечірнього обмивання, обливання холодною во-дою, приймати душі тощо. В соціалістичному житлі—квартири має бути належний комфорт, що й цим можна буде піддержувати чистоту тіла та здоров'я.

Фізичний і культурний відпочинок і самоосвіту треба ро-бити частково в квартирі, а частково поза квартирою.

Виховувати дітей, вдаватися до спорту й гімнастики можна майже цілком поза межами індивідуальної квартири.

Зробленою спробою визначити, які саме функції треба вилучити з індивідуальної квартири та передати до усупільненого житла, дове-дено, що надзвичайно трудно доладно розв'язати це питання. А тим-часом вже й тепер часто-густо пробують вульгаризувати поняття соці-алістичного житла.

Соціалістичне житло має бути гармонійно й* доцільно організоване в усіх своїх частинах—від індивідуальної квартири, що все таки близь-ким часом важитиме в побуті людности, до громадських приміщень, куди залюбки буде йти людність кварталу, бо лише там можна повно й всебічно культурно розвиватися й мати добре організований культур-ний відпочинок.

„Положення о типах жилых домов для жилищного строительства 1930-32 р.“, що його опрацював Високий Комітет Технічного Будів-ництва, менш більш відповідає вищенаведеним міркуванням*).

У згаданому положенні передбачено 3 можливі нормальні типи житла:

Тип А. Житловий блок заввишки 2, 3, 4 поверхи, що містять у собі не менш, як 20 осібних житлових осідків з мінімальними числом приміщень і споруджень загального користування. При цьому усупіль-нений сектор блоку „А“ містить у собі осьякі приміщення:

а) Пральню, що обслуговує усіх мешканців блоку, організується тоді, якщо у близьких районах немає цілком налагоджених механічних пралень.

б) Залю загальних зборів, ця ж зала є і для фізкультури. Кімнати для клубної роботи, що їх розмір і число залежить од обсягу блоку.

в) Приміщення для дітей юного віку (ясла, дитячі садки).

г) Спільну кухню й їдальню, якщо кухонь є у небагатьох квартирах.

*) Нашу статтю ми написали й здали до друку ще до того, як Високий Комітет Технічного будівництва взявся опрацьовувати згадане положення. Г. Г.

Тип Б. Житловий масив поквартального будівництва з мешканцями від 1000 чол. і більш. Відмітний цей житловий масив на цілком усупільнене харчування, цілковите охоплення дітей яслами й садками, цілковите охоплення людности продуктовими розподільниками, приміщенням для мотоциклів, велосипедів, автомобілів.

Тип В. Будиночок — комуна має: а) залю загальних зборів, б) приміщення для гуртку, в) залю для спорту, г) книгозбірню, д) їдальню, е) кухню-фабрику, ж) пральню, з) ясла, і) дитячий садок, к) ізолятор, л) кімнату для дезинфекції, м) пункт першої меддопомоги, н) розподільник-універмаг, о) майстерні, п) голярню, р) гараж тощо.

Типи „А“ і „Б“ є собою деякі варіації, про що ми вгорі вже казали. Щодо будинків — комун, то це питання ще остаточно не опрацьовано. Що тип будинки — комуни мають бути чинником до найширшого усупільнення побуту, — то ця тема є складна й треба особіно її ще висвітлити.

Поряд з цим треба опрацьовувати проекта поквартального будівництва так, щоб вдовольнити й окресленим технічним і санітарним вимогам. Ці вимоги осьякі:

1) Щонайбільше спростити систему переходів, при чім ці переходи повинно побудувати так, щоб чути було в квартирах шум від проходу в них якнайменше.

2) Щонайбільше провітрювати увесь квартал й окремі квартири.

3) Усі будинки усупільненого сектора треба розмістити в центрі так, щоб були якнайкоротші переходи від квартир до цих будинків. Тут потрібно це технічно розв'язати якнайкраще.

4) Треба будувати на багато поверхів (не нижче за третій поверх), щоб був ліфт, при чім бажано частину корпусів будувати вищими, а частину нижчими, щоб було найбільше повітря і світла.

5) Приміщення для дітей та ясла треба будувати що мога ближче до землі.

6) Кухні повинно розмістити так, щоб якнайкраще можна було удаляти шкідливі випари, що можна розв'язувати і так, щоб кухні містилися в горішніх поверхах будинків.

Крім цих технічних вимог треба також зважити на вимоги економічні. Річ у тім, що громадські приміщення за поквартального будівництва мають відповідати числу мешканців кожної даної як до віку групи, що її обслуговують відповідні установи. Тимто потрібно заздалегіть врахувати, хоч би приблизно якдо віку угруповання мешканців, які будуть мешкати у будинках даного кварталу.

На нашу думку можуть бути дві варіації. По перше, можна будувати поквартально у теперішніх міських центрах. В тому разі можна користатися з статистичних даних про склад людности даного міста маючи на оці, що такий же приблизно склад якдо віку повториться і на терені поквартальної забудови. По друге, поквартальна забудова — це підвалина для нового соціалістичного міста і в тому разі досить таки трудно визначити склад людности. За таких обставин повинно розраховувати кожний знову будований квартал на ріжний склад якдо віку людности, відповідно до тих процентних співвідношень, що їх дають наші промислові центри. Обсяг ріжних громадських будинків, що буде найкраще відповідати угрупованню якдо віку людности вже на практиці, саме і повинно взяти за основу, коли робити надалі розрахунки для отаких будинків.

На підставі цього, саме треба встановлювати норми розмірів громадських будинків, маючи на оці можливі чималі модуляції таких типів на практиці.

Оце й є досить таки неповний перелік технічних й економічних обставин для поквартальних забудівель, що його (перелік) слід ще обговорити.

Дещо іншого характеру питання поквартальних забудівель для наших промислових районів, для окремих поселень і робітничих виселків цих районів. Оці поселення, робітничі виселки обслуговується комунальними послугами недостатньо, а в багатьох випадках прямо таки зовсім слабо. Тимчасом той тип поквартальної забудівлі, що про нього ми вгорі казали, потрібно цілком задовільно обслуговувати комунальними послугами й безперерійно забезпечувати ними мешканців кварталів. Тимто на шляху до широкого розвитку такого типу забудівлі у цих районах можуть бути інкотрі об'єктивні перешкоди, і через те місцеві ради мають серйозно зважити на те, щоб збільшити й посилити комунальне господарство в промислових пунктах, надто в зв'язку з передачею під їхню орудю комунального майна робітничих виселків.

Та життя не жде. Коли для наших великих міст ми прагнемо утворити та утворюємо належні обставини на усупільнення побуту, то не менш, як що не більш, це потрібно для робітничого загалу промислових районів, що живе у робітничих виселках. Звідди постає важлива задача, яку вже тепер треба поставити: виробити спрощений з технічного погляду тип поквартальної забудівлі, з помешканнями не менш, як на два поверхи, де можна булоб, однак, усупільнювати побут за усіма вищенаведеними функціями. Такий тип поквартальної забудівлі, що не претендує на особливу довговічність, має бути проміжним між типовим будівництвом усупільненого типу в колгоспі — агромісті та типовим будівництвом наших великих міст і нових міст — велетнів^{*)}. Тоді матимемо 3 основні типи усупільненого поквартального будівництва жител: саме тип агроміста з будинками громадського користування, тип робітничого виселку із спрощеною системою поквартальної забудівлі і тип міста — велетня з удосконаленою поквартальною забудівлею.

Усе інше житлове будівництво тяжитиме до цих типів. Якдо розквіту комунального добробуту — а цей розквіт має бути швидкий — тип поквартальної забудівлі в робітничих районах повинно модифікувати у тип міський.

Додержавши усе вищенаведене, складати проекта поквартальної забудівлі — річ досить таки складна. Тимто треба думати, що ідею поквартальної забудівлі в ширшому масштабі можна буде здійснити з 1930 — 31 р. Для 1929 — 30 р. поквартально будувати житло можна буде ширше для нових міст, що виникають на терені Дніпрельстану, Тракторобуду й інших, а також для окремих кварталів старих великих міських центрів (Харків, Київ) й окремих промислових центрів.

Та коли ідея будувати поквартально нова, коли щодо цього й в планах житлового будівництва на 1929 — 30 р. не можна було зважити згадане, то все таки перед забудівельниками 1929 — 30 р. були вельми важливі й невідкладні задачі.

Ці задачі саме були в тому, що треба було перейти на більші будівництва, на інтенсивніший темп будівництва — щомога в один сезон — зменшити коефіцієнт обсягу і, нарешті, зменшити саму вартість житлового будівництва. При цьому кошти повинно було б давати якдо найбільшої потреби трудящих у житлі.

Далі ми саме й даємо кількісну й якісну оцінку плану житлобудівництва на 1929 — 30 р., на підставі зведених матеріялів, окремих забудівельників. (Як ми зазначили, далі наведені цифри не цілком приточнені).

^{*)} Цю задачу лише частково й неповно можна розв'язати типом А „Положення о типах жилых домов“. Проте, найбільш важить опрацювати типового проекта.

Щодо загального обсягу житлобудівництва в усупільненому секторі на 1929—30 р., то він (обсяг) становить суму в 110,2 міл. крб. проти 118 міл. крб. контрольної цифри; через те нам конче потрібно ліквідувати близькими роками п'ятирічки відставання за ці роки.

По окремих групах забудівельників обсяг будівництва осьякий (в міл. крб., врахувавши передавані кооперації кошти): союзна промисловість—35,4 транспорт—7,7, республіканська й місцева промисловість 4,5, виконками—6,3, кооперація 39,6, відомче будівництво—5,0, разом 98,5, і радгоспи—2,2, що дає 100,7 міл. крб.; додатково надано Донугілю й Південсталі 9,5 міл. крб.—разом 110,2 міл. крб.*) (Розподіл будівництва територіально наводимо долі.)

Щоб докладно проаналізувати житлове будівництво слід, передусім, розглянути це будівництво по окремих забудівельниках. При цьому треба зважити на отакі основні моменти: 1) на забезпеченість трудящих житлом, 2) загальний розмір будівництва даного забудівельника, 3) ефективність нового житлового будівництва щодо забезпечення трудящих житлом, 4) характер нового житлового будівництва з погляду побуту.

* * *

Розгляньмо тепер житлобудівництво по забудівельниках.

Донугілля це один з головних забудівельників на Україні, при цьому обсяг і характер будівництва Донаугілля особливо важить в обставинах гострої на його підприємствах житлової кризи. У житлове будівництво Донаугілля встановлено загалом вкласти 24.303 тис. крб., що проти загальної суми капітальних витрат по Донаугіллю (175 міл. крб.) дає 16,2%. Щоб змалювати житлові обставини трудящих по Донаугіллю та зіставити ці обставини з обставинами зійшлих років, треба навести суму будівництва, не враховуючи до цієї суми будівництва по переданих Донаугіллю від Південсталі руднях. Сума цього будівництва становить (в тис. крб.):

Будівництво самого Донаугілля	17.203,0
Кооперації передавані кошти	2.600,0
Одержувані кооперацією кредити	580,0
Одержувані кооперацією місцеві кошти	220,0
Власні кошти пайовиків коопер.	340,0

Разом 20.943,0

і з додатковими кредитами—25.943,0 тис. крб.

На згадану суму в 25.943,0 тис. крб. орієнтовно можна буде збудувати площу близько в 246 тис. кв. метрів.

За даними Донаугілля трудящих 1929—30 р. вкупі з трудящими УПП (Управління Допоміжних Підприємств) буде 174 тис. проти 158,3 1928—29 р., що дає збільшення на 15,7 тис. чол. або на 10,0% (Цифри по Донаугіллю без даних Шахтинської округи).

1928—29 р. припадало на 1 трудящого із сім'єю площі 13,62 кв. метр. а на одного фактичного мешканця 5,04 кв. метр. житлової площі. (коли житловою площею було забезпечено близько 80% трудящих).

За наведеної суми вкладань у житлове будівництво, за стабільного проценту забезпечення робітників житлом, норма житлової площі дещо збільшується. (На одну сім'ю близько 14,0 кв. метр. замість 13,6 кв.

*) У наведеній сумі не зараховане будівництво нових міст. Обсяг і характер цього будівництва треба ще спеціально проаналізувати усупільнення побуту, поквартальну забудову тощо.

метр., від чого зростає на одного мешканця житлова площа в 0,1 кв. метр). Проте, цей процент збільшеної житлоплощі ще дуже недостатній.

Спадає на око також і розподіл коштів на житлове будівництво по окремих округах: наприклад, Луганська округа має найменшу житлову норму на трудящого. В Луганській окрузі маємо найбільший приріст робітничої сили й водночас процент асигнувань на житлове будівництво в луганській окрузі явно не відповідає приросту робітничої сили. Це бачимо з осьяких даних:

ОКРУГА	Норма житлової площі на трудящого	Питома вага окр. в прирості робили	Питома вага у житлобуд.
Артемівська округа . . .	5,5	14,7	23,1
Луганська " . . .	4,41	63,0	42,4
Сталінська " . . .	5,29	22,3	34,5
Разом: . . .	5,04	100,0	100,0

Об'єкти будівництва за встановленими Донвугіллям типами посутно тіж, що й минулого року, і не дають тенденції щодо можливого усупільнення побуту. Крім цього слід підкреслити також і те, що приставлена Донвугіллям програма не ґрунтується на плянуванні робітничих виселків Донбасу.

У п'ятирічному пляні Південсталі передбачувано збільшити житлову норму для трудящих 1929/30 р. до 6,0 кв. метр. а ступінь забезпечености збільшити до 50%. Щоб здійснити таку програму треба було вкласти коштів в 33 міл. крб. за 2 роки — 1928/29 р. і 1929/30 р., однак фактично обсяг будівництва набагато відстає від цієї суми і становить для згаданих років 14,5 міл. крб. На будівництво 1929/30 р. передбачено видати коштів: на нове житлове будівництво треста — 7.211 тис. крб., житлове будівництво кооперації для треста — 1.070 тис. крб., додаткові кредити 4.500 тис. крб., разом виходить 12.781 тис. крб. (Крім цього передбачено витратити на впорядкування до 650 тис. крб.). Усієї житлової площі, що поступить в експлуатацію 1929/30 р., буде 125 тис. кв. метрів. Норма житлової площі по Південсталі становить тепер на одного фактичного мешканця 5,8 кв. метрів, коли робітники забезпечені житлом Південсталю у 18%. Трудящих збільшиться на 1929/30 р. за теперішнього коефіцієнту сімейности близько на 20 тис. душ. Новим житловим будівництвом (з додатковими кредитами) можна буде вдолгожити лише за теперішньою низькою нормою приріст трудящих. Отже, все таки багато робітників змушені будуть жити поза тереном заводу.

Проти минулого року немає будьяких посутних змін у будівництві Південсталі: це стосується, як самої якости будівництва, як і його типів, в розумінні можливої колективизації побуту. Типи 1930 р. не зроблено навіть ні на одному з великих заводів, де передбачалося ці типи здійснити. Щодо інтернатів Південсталі, то це дрібні одноповерхові домики. Будівництво з цегли й каменю становить в загальній програмі близько 75% усієї вибудованої площі, на жувель-бетон припадає 16%. Що виселки не впорядковано, то це до певної міри на перешкоди Південсталі приступити до будування великих будинків.

Південний машинобудівельний трест. По ПМТ'у трудящих було 1928/29 р. загалом 16,582, 1929/30 р. трудящих збільшилося

на 5 тис., або на 30,2%. Трудящих збільшилося від того, що збільшено продукційну програму і перейдено на безперервний тиждень. Теперішній житловий фонд ПМТ'у дуже невеликий й ажнік не вдовольняє потребам трудящих. Процент забезпеченості становить по тресту 10,4%, житлова норма також не достатня-6 кв. метрів на трудящого. Встановлена в 917 тис. крб. будівельна програма дає близько 9 тис. кв. метрів. Цією будівельною програмою можна буде, за стабільної житлової норми, збільшити процент забезпеченості робітників житлом з 10,4 до 11,5. Підприємства ПМТ'у розміщені, головню, у декількох містах, де й будуеться 3 і 4 поверхові будинки, здебільша з цегли.

Південно-Рудний трест. Загальна програма житлового будівництва ПРТ'у осьяка:

а) нове житлове будівництво треста	3.080 т. к.
б) закінчення буд. минулого року	233 " "
в) передавані кооперац. кошти	1.500 " "
г) централізовані місц. кред. кооперац.	300 " "
д) пайові внески	200 " "
Разом	5.313 тис. крб.

Житлової площі, що піде в експлуатацію 1929/30 р. по ПРТ'у буде близько 45 тис. кв. метрів, а загальний житловий фонд треста буде близько 187 тис. кв. метрів. Норма житлової площі на душу доходить пересічно 5,42 кв. метрів, пересічний процент забезпеченості — 45,8, зокрема в залізрудному районі — 50,9 і в районі мангановому — 29,5. Робітників по ПРТ'у збільшиться з 24,7 тис. 1928/29 р. до 27,3 тис. 1929/30 р., орієнтовно, зараховуючи робітників і по експлоатації, і по капітальному будівництву. Новим житловим будівництвом, за стабільної теперішньої норми, можна буде збільшити процент забезпеченості робітників житлом до 63%. Отже, за два роки (1928/29 і 1929/30 р.) процент охоплення робітників житлом збільшується на 17% в обставинах голодної норми в 5,5 кв. метр.

Виконкоми. За пляном передбачено витратити на власне будівництво виконкомів 5.266 тис. крб. З цієї суми припадає на 4 великі міста (Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровське) 3,302 тис. крб.; 18 виконкомів цілком не будують собі будинків та передають кооперації й спеціальні капітали житлофонду й окрфонди. Слід зазначити, що виконкоми не мають детально опрацьованих плянів житлового будівництва. Лише Київ передбачає поквартальне будівництво, що в ньому мають взяти участь і кооперація, і сам виконком, й інші забудівельники. Взагалі виконкоми, яко самостійні забудівельники, ваять тепер не багато; але в зв'язку з широким розгортанням будівництва виконкоми мають виконати надзвичайно важливу задачу: вони мають керувати усім пляном житлового будівництва в окрузі, керувати розплянуванням житлового будівництва і в окроговому місті, і в окремих містах округи. Крім цього надзвичайно важить також і те, що дотепер розвиток побільшеного житлового будівництва затримується інколи через брак належних елементів комунального впорядкування в окремих містах і виселках. Тимто друга також важлива задача перед виконкомами та, що виконкоми мають щонайкраще ув'язати комунальне й житлове будівництво, через що можна буде ширше побільшувати будівництво (поквартальні забудівлі) і на підставі цього посилено уєуспільнювати побут.

Кооперація. Кооперація на загальне своє будівництво має коштів в 39,6 міл. крб. (враховуючи і передані промисловістю кошти 15 міл. крб.); з цих коштів до 31 міл. крб. припадає на однорічне будівництво.

а решта коштів на будівництво протягом 2 сезонів. Стосовно до цього, житлової площі, що піде в експлуатацію по кооперативному будівництву, буде близько 290 тис. кв. метрів.

По 4 округах піде в експлуатацію 1929—30 р. осьяка площа: Харківська округа—75,5 тис. кв. метрів, Київська—41,5 тис. кв. метр., Одеська—9,1 тис. метрів, Дніпропетровська—10,9 тис. кв. метр.; разом виходить 137,0 тис. кв. метрів.

Будучи найбільшим забудівельником, кооперація має щонайбільше поширити поквартальне будівництво у цих округах і в їх округових центрах. Ця задача—можливо одна з найважливіших задач, що стоять перед житловою кооперацією поточного житлового сезону.

* * *

Розгляньмо тепер якісну характеристику нового житлового будівництва.

У загальній сумі на житлове будівництво 1929—30 р. витрати на однорічне будівництво становлять 71,9%, витрати на початок робіт—13,3%, на закінчення робіт—14,8%. По окремих забудівельниках оце співвідношення дає осьякі показники (в % до загальної суми витрат):

Група забудів.	Однорічне будівництво	Початок будівн.	Закінчен. будівн.
Промисловість	94,7	4,2	1,1
Транспорт	77,4	2,9	19,7
Виконкоми	80,5	9,6	10,0
Кооперація	46,9	24,9	28,2
Пересічно по усіх групах	71,9	13,3	14,8

У промисловості й транспорті основна маса витрат припадає на однорічне будівництво, в кооперації однорічне будівництво становить менш за половину усього будівництва; оце останнє почасти залежить від того, що кооперація здебільша розгортає своє будівництво у містах, де буде багатоповерхові будинки. Однак, зваживши, що в складі двохрічного кооперативного будівництва є також двохповерхове, слід визнати процент однорічного будівництва в кооперації за малий. Що потрібно збільшити ефективність витрат на житлове будівництво, то й слід вжити заходів на те, щоб закінчувати в один будівельний сезон будівництво аждо трьохповерхового, крім багато-поверхової поквартальної забудівлі.

Будівництво також відмітне на розподіл його, якдо поверхів. Оцей розподіл по окремих забудівельниках ілюструє в % осьяка таблиця:

По однорічному новому будівництву 1929-30 р.

Група забудів.	Одно поверх.	Двох поверх.	Трьох поверх.	Багато поверх.	Разом
Союзн. промисловість	39,6	40,9	15,1	1,4	100,0
Республік	6,6	40,9	50,4	2,1	100,0
Транспорт	19,9	54,2	21,8	4,1	100,0
Кооперація	3,1	58,2	27,4	11,3	100,0
Виконкоми	2,4	3,4	1,1	83,1	100,0
Пересічно	23,2	47,0	21,9	7,9	100,0

По будівництву, що його починають 1929-30 р.

Група забудів.	Одно поверх.	Двох поверх.	Трьох поверх.	Багато поверх.	Разом
Союзн. промисловість	9,5	20,6	25,5	44,0	100,0
Республік.	—	—	70,5	29,5	100,0
Транспорт	—	—	27,8	72,2	100,0
Кооперація	—	13,5	36,2	50,3	100,0
Виконками	—	—	22,9	77,1	100,0
Пересічно:	1,0	13,5	35,1	50,4	100,0

Основна маса нового збудованого житлового фонду—це будинки двохповерхові; при чім по кооперації цих двохповерхових будинків є близько 60%. Одноповерхових будинків, головню, найбільше є у союзній промисловості й на транспорті. При цьому відмітно те, що навіть одноповерхові й двохповерхові будинки не завжди закінчують будувати протягом одного будівельного сезону, та переносять на 1930-31 р. По кооперації близько 13,5% усього будівництва, що переносять на наступний будівельний сезон, це двохповерхові будинки; по союзній промисловості у будівництві, що не закінчують протягом будівельного сезону 1929-30 р. близько 30%—це одноповерхові й двохповерхові будинки (ці будинки є у Південно—Рудному тресті).

Загальна площа у двохсезонному (1929-30 р. і 30-31 р.) одноповерховому й двохповерховому будівництві становить 31,8 тис. кв. метрів, не враховуючи закінченого будівництва минулого року.

На підставі наведеного треба висновити, що житлове будівництво це посухно ще не побільшене будівництво і що як вище ми зазначили, треба зменшити реченці будівництва.

За матеріалами стін будівництво можна розподілити по окремих категоріях забудівельників осьяк (в % %).*)

Група забудів.	Разом	З цегли	З каменю	З жук. бетон.	Зміш.	З дерева
Союзн. пром	100,0	59,5	30,6	5,5	1,5	2,9
Республ.	100,0	96,9	0,4	0,5	1,4	0,8
Транспорт	100,0	93,4	6,6	—	—	—
Кооперація	100,0	59,5	34,2	2,4	1,2	2,7
Пересічно.	100,0	64,2	28,8	3,4	1,2	2,4

Слід підкреслити досить високий % капітального (з каменю й цегли) будівництва у загальній будівельній програмі 1929-30 р.

Особливо важить питання про вартість житлового будівництва за приставленими до Наркомвнуправ плянами. З цих плянів видно, що у багатьох випадках вартість будівництва перевищує вартість, передбачену лімітами на 1929-30 р.

*) Дані наведено для однорічного нового будівництва, що за витратами становить 71,9% усього будівництва.

Це ілюструє осьяка таблиця:

По кооперативному будівництву
Цегляне будівництво

Райони за лімітами вартості будівництва	Ліміт *)	Вартість	% вартості до ліміту
I. Двохповерхове будівництво з водогоном і каналізацією.			
1. Район (Донбас, Маріупіль і Криворізь. округа)	110,13	117,55	106,7
2. Район (Дніпропетр. і Запорізь. округа)	113,93	124,91	109,6
II. Трьохповерхове будівництво з повним устаткув.			
1. Район (Донбас, Маріупіль і Криворізь. округа)	111,15	127,63	114,8
4. Район (Київськ., Полт. і Кременч. округа)	115,15	128,14	111,3
III. Чотирьохповерхове будів. з повним устаткув.			
3. Район (Харк. окр.)	132,72	159,21	120,0

Будівництво госпорганів, надто трестів союзної промисловости, найбільш відмітне на будівництво двохповерхових будинків з каменю, з устаткуванням, що розгортається в округах Донбасу, в окрузі Криворізькій та Маріупільській. Зіставивши вартість по окремих забудівельниках за програмою і лімітами маємо осьякі цифри:

Забудівельники	Ліміт	Вартість	% вартості до ліміту
Донвугілля	116,50	119,32	102,4
П. М. Т.	116,50	172,41	147,7

Тоді, коли будівництво Донвугілля (по Шахтбуду) подібне своєю вартістю до лімітів, будівництво ПМТ'у набагато виходить поза межі лімітів, саме в 1½ раз. (Ліміти взято за проектом НКВС). Тимто треба дати директиву забудівельникам переглянути вартість будівництва в процесі здійснення плану, спрямування й виконання лімітів.

Поряд з цим треба зазначити, що вартість одноповерхового будівництва майже не виходить поза межі зазначених лімітів, ба навіть часом менша за ліміти.

* * *

Загальної площі, що піде в експлуатацію 1929-30 р. (однорічне будівництво 1929-30 р. і закінчене будівництво 1928-29 р.), буде 818,2 тис. кв. метрів. Як розподілено по окремих районах цю площу це ілюструє осьяка таблиця.

*) У вартість лімітів не зараховано вартість ванн, що становить од 3-х до 5% встановлюваної лімітом вартості.

Житлова площа, що її буде збудовано в 1929-30 році в тис. карб.

Забудівельники	Донбас	Дніпропетр. район	Харків	Інші	Всього
Союзна промисловість	351,6	50,3	1,5	24,2	427,6
Транспорт	13,7	11,9	9,8	27,0	52,4
Республіканська промис.	31,0	5,9	2,5	2,3	41,7
Виконкоми	2,1	10,1	7,7	26,5	46,4
Кооперація	79,2	36,0	75,5	99,4	290,1
Інші	—	—	40,0	—	40,0
Разом...	477,6	114,2	137,0	179,4	898,2

Розмір вкладань у житлобудівництво 1929-30 р. по окремих забудівельниках ілюструє нижче наведена таблиця (в тис. карб.):

Забудівельники	Донбас	Дніпроп. район	Харків.	Інші	Разом	% до підсумку
Союз. промислов.	37,207,4 *)	4,891,1	491,0	2,334,0	44,923,5	35,9
Транспорт	1,597,4	1,465,7	1,533,2	3,149,2	7,746,5	7,9
Респ. промислов.	2,909,0	655,0	327,0	633,0	4,524,0	4,6
Виконкоми	365,0	1,367,0	925,0	3,609,0	6,266,0	6,4
Кооперація	9,612,5	5,180,0	11,587,0	13,205,5	39,585,0	40,1
Інші	—	—	5,000,0	—	5,000,0	5,1
Разом...	51,691,3	19,559,8	19,863,2	22,930,7	108,045,0	100
Питома вага житл. буд. по окремих районах	47,8	12,6	18,4	21,2	100,0	—

Процент участі за витратами промислових округ становить без Харківської округи 60,4%, а вкупі з Харківською округою 78,8%.

За таких обставин слід визнати, що кошти на житлове будівництво загальною витрачається відповідно до загального напрямку розвитку промисловості і до потреби надати робітникам житлову площу в межах виданих коштів.

А втім, поряд з цим треба висновити, що поки що немає достатніх якісних зрушень у житловому будівництві, і що забудівельникам треба частинно переглянути свої програми так, щоб наблизити якісні показники по житловому будівництву до загальних якісних показників соціалістичного розвитку нашої країни.

Ів. БОВАНЕНКО.

Продовольчі перспективи й проблеми харчування

У сучасний момент напруженої класової боротьби, особливо на селі, господарського ентузіазму пролетаріату, його високої напруженої енергії в процесі виконання п'ятилітки соціалістичного будівництва, надто багато важить харчова проблема, що залежить не лише від соціально-реконструкційних зрушень, що відбуваються тепер у сільському господарстві через перехід села на суцільну колективізацію, а й від реконструкційних моментів промисловості, де потрібно величезних капітальних вкладань для її побудовання, щоб збільшити її питому вагу в національному прибуткові країни.

*) Врахувавши додатково відпущені союзною промисловістю для України—9,5 міл. карб.

Основний сенс усього величезного процесу соціально-технічної реконструкції переходової доби до соціалізму в тому, щоб перетворити нашу країну з відстаючої аграрної в країну індустріально-аграрну.

Продовольча проблема сьогоднішнього дня перетворюється на широкую проблему, коли потрібно перейти від вузьких моментів ринкового розподілу до реконструкційних змін виробництва основних продуктів харчування, що сама перспектива цього виробництва має бути розрахована на більш-менш чималий відрізок часу.

Напружена робота працюючих мас, розгортання соціалістичного будівництва, зростання урбанізації і зокрема індустріальної класи, зростання матеріального добробуту пролетаріату, зміни самих харчових продуктів на інші продукти більшої фізіологічної енергії, — на підставі усього цього потрібно ширше організувати харчову проблему.

Вже тепер більше попит на продукти скотарства, натомість як рівень споживання рослинних продуктів і збіжжя залишається майже стабільним. Споживання м'яса у містах проти довоєнного часу помітно виросло, особливо більш споживає сільське населення, хоча кількісно споживається ще недостатньо. Це є показником того, що в харчуванні теж спостерігаємо певні реконструкційні зміни, які треба ще задовольнити.

Отже процесу розвитку скотарства й побудові м'ясної промисловости треба надати величезного розмаху й темпу, щоб не відставав від загально-промислового розвитку. Так і ставить питання ЦК партії в своїй грудневій постанові про заходи на розв'язання м'ясної проблеми. Реконструкція скотарства й організація м'ясної промисловости, якої в розгорненому вигляді не знала дов. Росія, має відбутися за останнім словом науки й техніки. Особливу увагу повинно звернути на розвиток товарового скотарства в радгоспах і колгоспах, щоб вже невпродовзі країна мала продукти скотарства й сировину (шкіра, шерсть, тощо) для промисловости від соціалістичного сектору народного господарства. На таке величезне завдання потрібно великої роботи, напружености й чіткості.

Минулий 1928-29 рік характеризувався несприятливою кон'юктурою в галузі сільського господарства через недорід, зменшений врожай і зменшення в зв'язку з цим гуртового виробу сільського господарства.

Вплив недороду позначився на убутку скотарства й зменшенні продовольчих ресурсів країни. Убуток м'ясо-молочної череди в 1928-29 р. ставить питання по новому про те, що треба руйнацький процес цей припинити, що треба вжити негайних заходів до збільшення скотарства на гектар площі й душу населення, розвинути скорпіле свинарство, кролівництво, та взагалі як найскорше розв'язати проблему мясопостачання, щоб фабрично-заводські й міські поселення найменш від цього зазнали перешкод.

У силу причин кон'юктурного порядку, у 1929-30 р. маємо напружений продовольчий баланс. Проблема продовольчого балансу є вузьке місце в системі народного господарства, й тому ця проблема має привертати більшу увагу, бо від її розв'язання залежить збільшення продуктивності праці, якості нашої продукції і швидкий темп індустріалізації країни. Треба практику продовольчого постачання ув'язати з усією системою народного господарства, вивчити потреби постачання як до потреб калоражу в окремих основних виробництвах, в окремих географічних районах, науково поставити справу про вивчення потреб харчування як до фізіологічної й інтелектуальної витрати, вивчити можливість замінити окремі продукти іншими, поставити ширше проблему усупільнення харчування, кращої постановки громадського харчування.

Уже тепер кооперативна система розв'язує не лише функції розподілу, але й завдання соціального порядку. Великі завдання стоять перед споживчою кооперацією і в зв'язку з суцільною колективізацією цілих районів. Вивчення економіки харчування села в зв'язку з умовами кон'юнктури й окремими сезонами й переходом на велике колективне господарство, що приведе до збільшення добробуту села — це новий комплекс питань, що його потрібно вивчити й розв'язати, так само, як і питання розподілу продовольчих ресурсів між містом і селом.

* *

Розв'язувати продовольчу проблему треба збільшенням товаровості сільського господарства й збільшенням питомої ваги скотарської галузі в продовольчому постачанні усупільненого сектору. Причини повільного зростання сільського господарства вже вичерпно оцінено в постанові XVI партійної конференції ВКП(б). У основному вони полягають у тому, що селянське господарство розпорощене, дрібне, має напівнатуральний характер, має низький рівень с.-г. техніки й культури, має обмежені можливості розвитку, як і всяке дрібне господарство й має незначне зростання товаровості; значить, позбутися продовольчих труднощів можливо реконструкцією сільського господарства на базі великого усупільненого господарства, на базі радгоспів і колгоспів.

У сучасний момент попит на окремих продовольчих ринках набагато перевищує подання. Перспективи робітничого постачання за даними НКТ у 1929-30 р. виявляють такий стан. Ринок збіжжя поточного року найсприятливіший на продовольчому фронті. Однак структура врожаю, що характеризується перевагою пізніх ярових культур (ячмінь, просо), і потреба в резервних запасах спричинились до того, що карткова система розподілу залишається, але норми постачання збіжжя збільшуватимуться для робітників промислових центрів (Донбас, Криворіжжя, Дніпропетрівського, Маріюполя, Дніпрельстану, Шостки) з 800 гр. до 1000 гр. хліба, іншим робітникам 800 гр. замість 600 гр. по всіх пунктах централізованого постачання, службовцям та утриманням робітників 400 замість 300 грам. Встановлено ліпший помол борошна й домішку ячменю зменшено до 10%.

Гірше справа на м'ясному ринкові. На весні 1929 р. стадо зменшилося проти весни 1928 р. набагато.

Отже через таке становище, що утворилося на м'ясному ринкові, потрібно збільшити м'ясні ресурси шляхом широкого розвитку нагульних та відкормочних операцій, збільшення числа худоби вже цього року та економічного витривання наявних ресурсів.

За планом НКТ охоплення товарних ресурсів м'яса збільшується з 61,4% м/р до 94,1% поточному року. Операції по контрактації і відгодівлі худоби мають дати додаткові ресурси (привіс) у розмірі 125 тис. тонн м'яса, що становить близько 50% поточних заготівель*). Великої уваги приділяється організації м'ясної промисловості на Україні; на це буде витрачено 35 міль. крб. М'ясопостачання збільшується проти минулого року на 19—20%, але все-ж стан на м'ясному ринкові залишається напруженим.

Сприятливіші перспективи є на молочному ринкові, звичайно, у другому півріччі 1929-30 р., раз сприятливіші наслідки кормової бази та заходи щодо збільшення товарних ресурсів дадуть свої наслідки не раніш весни 1930 р.

*) Торговельний бюджет НКТ від 18-І 1930 р.

Через недостатність м'яса на селі можна сподіватися й збільшеного споживання молока на селі, а це може позначитися на ринкові масла, особливо в першому півріччі. У першому півріччі постачання масла залишається напруженим. Контингент коров'ячого масла, за пляном централізованого постачання, збільшується проти м-р на 59% (до 6,7 тис. тонн проти 4,2 тис. тонн), причому це збільшення в основному припадає на провідні промислові райони України. Отже пляновий розподіл масла й надалі залишається за робітничим населенням.

Напружений стан будемо мати й на яєшному ринкові, бо набагато зменшиться птиці — на 15,9% проти м-р. Однак задовільніші харчові обставини утворюють кращі перспективи до поширення числа птиці й виходу товарового виробу. Централізоване постачання основних промислових районів яйцем поточного року збільшується за даними НКТ на 190% (1531 вагон. проти 529 ваг. у 1928-29 р.), організовуються птахівничі господарства.

Сприятливе становище матимемо на картопляному та овочевому ринках, що успроможить в основному забезпечити потреби робітничої людності. Так, осінній плян постачання картоплею разом з резервами виконано на 133%. Проти 1928-29 р. плян робітничого постачання картоплею збільшується на цей рік вдвічі, до 453 тис. тонн.

Гірше буде справа з постачанням овочів, особливо по капусті свіжій і квашеній, моркві та буряку. Намічено організувати городні господарства на площі в 48 тис. га., звернено увагу на збільшення резервів картоплі, на будівництво овочесховищ, збільшується завіз риби на Україну на 50% проти м-р., збільшено буде постачання крупами робітничого населення, звернено увагу на децентралізоване постачання й виконання директиви про зростання реальної зарплати, про зменшення вартості бюджетового набору.

Отже розгляд наведених контрольних чисел НКТ у харчовому постачанні вказує на те, що напруженість на продовольчих ринках у 1929-30 р. ще залишається. У світлі цих перспектив набуває певного значення питання харчового балансу не лише для міста, а й села, для якого досі складано лише хлібо-фуражні баланси. Практика наша не знає і досі складання кормових балансів, що в них повинно пильно вивчати й ураховувати потреби в харчах для худоби, щоб своєчасно можна було б вживати належних заходів. Худоби менше стало 1928-29 р., крім причин соціально-класових, через брак кормової бази, невивченість її, байдуже ставлення до цієї справи, до харчів для худоби. У наслідок зменшеного врожаю маємо недостатність кормового балансу й зменшення худоби, особливо в Степу.

У сучасній Америці 80% сільського господарства припадає на долю скотарства. У відгодівлі худоби, крім пасовиська, рішуче значення має збіжжя. Так, щорічно Америка згодовує 80% зернової продукції для худоби. Для годівлі худоби йде 85-88% кукурузи.*) Крім збіжжя, для відгодівлі худоби максимально використовується природні й штучні пасовиська, яких дещо більше, ніж польових засівів. Виходячи з практики Америки тов. М. Вольф і висовує цікаву думку про те, щоб мобілізувати райони з кормовими пасовиськами для відгодівлі худоби, а молодняк вирощувати в інтенсивних районах.

Ця думка заслуговує на певну увагу, скоро в СРСР та на Україні (Полісся) є великі простори, які можна використати для пасовиськ. Останніми часами в Західній Європі й Америці поширено силосування і будівництво силосів. Отже кормові ресурси можна поширити, збіль-

*) Экономическая жизнь № 24 за 1930 г.

шивши луки й пасовиськи і збільшивши кількість силосових башт для того, щоби збільшити соковиті харчі. Ці шляхи максимально треба використати для перебудови харчової бази для скотарства. Треба стати на шлях вивчення і складання районних кормових балансів, куди б уходили й максимально враховані б були ресурси сіна, соломи тощо.

У містах доцільно було б складати баланси харчування для людей з диференціацією по окремих групах робітничого населення, врахувавши зміни останніх років у харчовому раціоні робітників та службовців, як до роду основних виробництв, що вимагає неоднакової фізіологічної енергії. Це питання впирається в проблему скласти продовольчий баланс міста й села, проблему розподілити харчові продукти між ними. Це нова велика робота й вона є невідкладною і складною. До неї треба притягнути не лише економістів, але й лікарів. Треба думати, що в зв'язку з реорганізацією НКТ і підпорядкуванням харчової промисловості останньому, ця справа буде докладно розв'язано.

Прослідкуємо основні тенденції в харчуванні робітничого населення на основі досліджень Київських бюджетів.

* * *

„Основний ухил в харчуванні робочої сім'ї останніх років, — перехід на м'ясо-жирову групу продуктів — не був зреалізований через дорожнечу. Коли брати на увагу продукти, що їх купували, то протягом цих 3 років ми маємо систематичне зменшення витрат на хлібні й круп'яні продукти, стабілізацію витратів на овочі, фрукти й смакову групу й величезний зріст витратів на м'ясо-жирові продукти“. Ось які висновки робить автор обсліду.):

Продукти харчування	На %			
	Зріст за 3 роки (1927 р. до 1925 р.)	Питома вага витратів		
		1925	1926	1927
1. Хліб і крупа	92,0	29,5	24,7	22,3
2. Овочі й фрукти	123,0	12,6	12,4	12,9
3. М'ясо-жирова й молочна група	138,0	47,7	52,9	54,5
4. Інші	—	10,2	10,0	10,3

Споживання м'ясо-жирових і молочних продуктів 1925 р. на одного їдця було 18,6 кіло, у 1926 р. — 18,6 кіло, 1927 р. — 18,4 кіло. Отже замість збільшеного споживання тут спостерігаємо навіть незначне зменшення, на 1,1%. Отже перехід з хлібно-круп'яної і овочевої групи на м'ясо-жирову не характеризує поліпшення харчування, а є лише наслідком зростання цін на вищезазначені продукти. Індекси цін цілковито стверджують ці дані. Індекс хлібно-круп'яних продуктів зменшився, натомість індекс м'ясо-жирової й молочної групи за два останні роки зріс на 27%, а індекс плодо-овочевої на приватному ринку за 3 роки зріс на 6%. Приватний ринок за ці роки в бюджеті робітників займав ще помітне місце.

Що правда, кооперативні індекси за цей час дали зменшення по фруктовій групі на 18%, по хлібно-круп'яній на 29% і м'ясо-жировій і молочної на 14,1%.

*) Річні бюджети робітників м. Києва 1925—1927 р. Статист. Бюлетень Вип. III. 1928 р. 34 стр.

Отже прогресивний процес 'прагнення робітничої сім'ї поповнити свій харчовий раціон ціннішими з фізіологічного боку м'ясо-жировими й молочними харчами, в зв'язку із збільшенням зарплати, не виконано через дорожнечу цих продуктів, і довелося центр ваги робітництва перенести на збільшення споживання овочів, хоча й тут спостерегалось незначно зменшене споживання картоплі¹⁾.

Останній рік так само не приніс помітного поліпшення. Нижчена-ведена таблиця детально стверджує це²⁾.

Назва продуктів	Пересічне споживання на одного дорослого їдця на місяць (у кіло)	
	1927-28	1928-29
М'ясо різне	6,70	6,72
Сало	0,72	0,77
Риба свіжа	0,42	0,38
Молоко	7,45	6,13
Картопля	11,72	13,20
Хліб житній	8,49	16,43
Садovina та ягоди .	2,89	3,16

Отже спостерегаємо збільшене споживання сала, картоплі, хліба житнього, садovини й ягод за одночасного зменшеного споживання м'яса, риби й молока. За останній рік питома вага кооперації в робітничому бюджеті незрівняно зросла. Отже стислий розгляд київських бюджетів робітників свідчить про зменшене споживання продуктів тваринного походження і збільшене рослинних продуктів. Правда, тут треба навести цікаву думку Г. Поляка про те, що питома вага продуктів тваринного походження збільшується, але до певного рівня зарплати — досягаючи найбільшого рівня в групі 60—80 карб. заробітку й далі 80—100 карб.; у групах з більшим заробітком уже маємо зменшення, трохи більш, ніж для групи з мінімальним заробітком³⁾.

По окремих сезонах року споживання окремих груп продуктів у раціоні робітничої сім'ї і службовців, звичайно, не однакове, це природня річ, але ролія сезонів у споживанні майже не досліджена. Лише недавно з'явилась невеличка стаття Есенена⁴⁾, але вона лише ставить це питання та не розв'язує його.

* *

Доцільно харчуватися потрібно, щоб харчування мало достатній калораж, належну пайку білковин, товщу й вуглеводів, води й солей; потрібні вітаміни, бути приємною на смак, давати почуття насиченості й мати відповідну кількість клітковини⁵⁾. Маючи одне на оці й треба оцінювати наші продукти. При харчуванні сурогатами ми недоодержуємо якихось з вищенаведених властивостей.

Споживання міняється індивідуально й як до віку, воно міняється як до звичок й окремих сезонів року. Норми харчування міського населення значно менші післяреволюційними роками. Так, спостерегаємо, що в нас 1918 і 1919 р. р. харчування міського населення згіршало до

¹⁾ Там же, 37 стор.

²⁾ Праця та профух на Київщині. Статистичний збірник № 4, 44 стор.

³⁾ Заработная плата и потребление. Статист. обозрение № 3, 1929 г. 61 стор.

⁴⁾ Див. „Экономическое обозрение“ № 11, 1929 г.

⁵⁾ О. Кестер и Г. Книппинг. Питание человека, ГИЗ, 1928 г.

60-65% фізіологічної норми й лише з 1920 р. починає зростати в наслідок збільшення реальної зарплатні і зміцнення добробуту. Лише 1923 р. в харчуванні досягнуто довоєнних норм, хоча якісно не зовсім, бо в харчуванні не хватало тваринних білків та товщу.

У Німеччині калорійність пайка восени 1915 р. і взимку 1916-17 р. була 1344 одиниці, в осені 1917 р. упала навіть до 1100 одиниць, становлячи приблизно одну третину довоєнної норми¹⁾. Це ж саме стверджує в своїй монографії і проф. К. Ольденберг²⁾.

Отже Німеччина підчас війни широко використала сурогати різних продуктів.

Передусім населенню коли воно харчується сурогатами, шкодить недостатня пайка смакових продуктів, іноді ще й інших. Коли сурогати вживати довгий час, вони починають шкодити організму, але що довше вживати сурогатно — нешкдливе харчування, то й воно дедалі наближується до нормального харчування³⁾.

Головним об'єктом сурогату є хліб, що в нашого сільського населення покриває біля 80% енергії і своїм об'ємом дає почуття насиченості. До хліба можна примішувати різні продукти. У Німеччині за часів війни до хліба широко примішували картоплю. Що в нас є на хлібному фронті великі й серйозні досягнення, питання сурогатування хліба зараз зовсім не є актуальним. Цього року домішку ячменю до хліба зменшено, бо гострої потреби в цьому вже нема, якість хліба цього року в основному покращала.

Куди гірше справа з м'ясним ринком. Факт погіршення харчування міського населення в 1928-29 р. спричинився до нормування продуктів, до розподілу їх. 1924 року харчування робітничого населення клькісно й якісно вже перегнало довоєнний рівень; отже проблема поліпшення якості харчування, збільшення м'ясо-жирової групи в бюджеті робітника впирається не лише в недостатнє сільсько-господарське виробництво, але й в інтереси робітничого споживача, і інтереси продукційності й якості праці. М'ясо має властивість давати високу насиченість і цим самим звільняє людину від частого приймання їжі. Головна хиба вегетар'янського харчування, особливо овочів, і полягає в низькому рівні насиченості. З рослинних харчів найбільшу насиченість дає картопля.

Ще до війни наша країна не була особливо багатою м'ясом. Тепер становище на цьому ринкові напружене. Правда, вжито рішучих заходів до організації м'ясної промисловості, до поширення відгодівельних операцій, нагулу, контракції, але на близький ряд років для того, щоби досягнути заспокоєння на цьому ринкові, треба буде поширити скороспіле свинарство, м'ясне скотарство, кролівництво й терміново приступити до організації рибної промисловості на Україні, птахівництва.

Великі ресурси м'яса можна мати коли, скажімо, вичерпаємо всі ті можливості, що мають великі водозбори України. Водозбори України надто обширі. На початку ХХ сторіччя водозбори України дуже багато важили в рибній промисловості кол. Росії, причому добували риби на рік близько 3,5 міл. пуд.; але цей улов риб систематично меншав і в

¹⁾ Див. Хмельницкая. Военная экономика Германии 1914-1918. Опыт теоретического анализа военного хозяйства ГИЗ 1929 г.

²⁾ Проф. К. Ольденберг. Потребление II. 1924 г.

³⁾ „Главный дефект суррогатного питания—это ограниченное число хороших суррогатов, главное достоинство натуральных продуктов—это их разнообразие и возможность для организма выбрать для себя все то, что ему необходимо и чего, быть может, мы еще не знаем. Суррогаты относятся ко всем пищевым средствам и тем, которые служат источником белка, гл. обр., к мясу жирам и наконец, к вкусовым веществам“. Стаття проф. В. Углова. „Пищев. пром.“ № 10 1929 г.

1913 р. досягав лише 1,5 міл. пуд. у наслідок хижацьких методів виловлювання. Ще більше зменшились улови риби на Україні підчас імперіалістичної і громадянської війни, а запас риби за цей час збільшився. Водозбори України мають чимало природно біологічних і географічно-економічних обставин, на основі яких можна організувати велику промислову експлуатацію рибних багатств.

Питання про промислову експлуатацію наших водозборів позитивно вже розв'язано й є постановою * Укр. Економнаради про те, щоб в 1929-1930 р. було добуто риби 3,5 міл. пудів. Отже це є дуже важлива постанова, яку треба виконати *). Риба має посісти чільне місце в нашо́му продовольчому балансові. Отже кращим сурогатом м'яса є риба та рибні консерви. Правда, м'ясо риби дає меншу насиченість, ніж м'ясо звичайне. Це головна причина, чому споживання риби менш поширено, не дивлячись на те, що риба має приємний смак і біологічна вартість її білків є досить висока. Рибне м'ясо засвоюється організмом не гірш ніж волове м'ясо, але білоквіна є менш поживна, й в рибних консервах нема вітамінів.

Людському організму потрібно поживних речовин різного роду. З них перше місце належить білківні. Ніяк не можна погодитись з Функом про те, що досі й приблизно не визначено потребу організму в білках **). Питання про мінімум білківні в раціоні обговорювалось в літературі на протязі останніх 35 років.

Після риби друге місце належить кролівництву. У Західній Європі й Америці за останні 2-3 десятки років спостерігаємо бурхливе зростання кролівництва. Цікаво відзначити те, що країни, які були раніш споживачами кролівничої продукції, зараз самі вступили на шлях інтенсивного розвитку цієї галузі. Великий інтерес до кролівництва спостерегається тепер у більшості передових країн, в наслідок того, що за останні два-три десятки років збільшилась диспропорція між споживанням м'яса й м'ясним виробництвом. Темп зростання череди відставав від темпу зростання населення і споживання, бо менше площі під пасовиськами, м'ясне скотарство як менш рентабельне уступало своє місце молочному. Для того, щоб ліквідувати цю диспропорцію, європейські країни й Америка вступили на шлях розвитку кролівництва, що, завдяки хуткому розплідженню, скороспілості й хорошим живим властивостям, стало джерелом м'ясного харчування.

Замість м'яса, не завжди високої якості, що привозилось з колоніальних країн, мало забезпечені верстви населення стали розводити споживного кролика, що має своє місце в хатньому господарстві нарівні з птицею. Ця тенденція скоро набула масового характеру, а це внесло помітний коректив у м'ясний баланс багатьох країн. У Франції, Голандії, Бельгії важко зустрінути селянський двір, що не розводив би кроликів. Робоче населення районів біля великих промислових центрів теж виховує кроликів та споживає їхнє м'ясо. Такі країни, як Франція і Голандія, не лише задовольняють свої продовольчі вимоги, але й мають змогу експортувати мільйони тушок до Англії і інш. країн.

Один лише Лондон споживає до 1 міл. тушок м'яса кроликів на тиждень, а це становить понад 100 тис. тонн на рік. Важливу ролю в

[1] *) В. Шпарлінський. Господарство України № 10, 1929 р.

**) Гиттенден, дослідую в течение многих месяцев учащихся и солдат, пришел к выводу, что 0,75 грамм белка на кило веса есть величина, позволяющая сохранить здоровье и даже достигнуть значительного увеличения мышечной силы. На практике мы расходим больше белков, чем полагається, без особенной от этого пользы. Вообще же говоря, следует ежедневно принимать в пищу около одного грамма белков на кило грамм веса тела". Жюль Омар. Человеческая машина. Научные основы профессионального труда. ГИЗ, 1922 г.

споживанні відіграє м'ясо кроликів і в Німеччині і в Америці. М'ясо кроликів має хороші поживні властивості й поживніше, ніж кур'яче м'ясо. Крім високої поживності м'ясо кроликів має високу травність білків, воно навіть визнано дієтичним м'ясом. Тут ще треба підкреслити значення кролів у смушковому виробництві.

У довоєнній Росії кролівництво не було поширене через некультурність населення та відсутність споживача як на м'ясо, як і смушки. Споживали м'ясо селяни й робітники досить мало. Тепер споживання цієї соціальної групи є основною, рішучою і цього ніяк ігнорувати не можна*). Для того, щоб зменшити напруженість м'ясного балансу країни, треба організувати й налагодити виробництво кроликів м'ясо-смушкового напрямку, що є найрентабельнішою галуззю на цій ділянці. Як це не дивно, ще й досі НКЗ України не лише не опрацював п'ятирічного плану розвитку кролівництва на Україні, тоді як для РСФРР уже таку п'ятилітку складено, але й досі не вивчено сучасного стану кролівництва в країні.

Доведеться провести певну популяризаційну роботу в межах працюючого населення за споживання м'яса кроликів, бо воно до споживання цього гатунку м'яса не могло, звичайно, звикнути. А в харчуванні звичка відіграє досить велику роль. Як правдиво Рубнер відмічає: „для більшості мандрівників чи емігрантів справжня чужбина починається там, де їдять інакше й, як спостереження стверджують, що в Америці іноді раніш забувають свою рідну мову, ніж одвикають від їжі, до якої звикли **).

Що справа з кролівництвом це є нова справа, треба вивчити досвід закордонних країн і перенести його до нас, організувати цю галузь, як масову й промислово, особливо в колективному секторі сільського господарства, пристосувавши її до місцевих обставин.

Джерелом білка можуть бути дріжжі, що мають вітаміни „В“ і „С“ і мають до 60% повноцінного білка і до 20% глікогена. Джерелом дріжжів можуть бути покидьки броварень. Проблему використання дріжжів в час війни досліджували німецькі вчені і спроби її розв'язати були менш — більш вдачі. ***).

Для заміни натурального товщу вживають сурогат маргарин, споживання якого в нас на Україні зовсім мало поширено. Маргарином можна замінити коров'яче масло.

Ще в 1870 р., під час війни з Німеччиною, французький уряд запропонував хемікові Меж-Лур'є приготувати сурогат масла, який би цілком витовно заміняв останнє. У 1870 р. Меж-Лур'є заснував першу фабрику маргарину в Пуасі, біля Парижу. Вдала спроба Меж-Лур'є справила сильне враження, і після нього багато винахідників працювали над справою маргарину. У 70 р. минулого сторіччя відкриваються маргаринові фабрики в Мюнхені, Ульмі, Нюрнберзі, Швайнфурді, Кельні та інших містах Німеччини. Маргаринова промисловість поширюється в Австрії, Голандії. У 80 р. виробництво маргарину поширюється в Данії, Норвегії, Швеції, Англії. Дарма, що виробництво во Франції розпочалось, там воно не дуже поширилось ****).

Споживання маргарину найбільш поширено в високо-індустріальних країнах, з великою густотою населення, у країнах, де натурального товщу для міського населення не вистачає.

Маргарин тепер дуже поширений як дешевий твердий жир.

*) Пушное дело № 11-12 за 1929 г. Пятилетний план развития кролиководства.

**) Проф. Г. Ольденберг. Потребление. Под ред. проф. Штейна В. 1924 г. 38 стр.

***) Проф. Углов. „Пищевая промышленность“ № 10, 1929 г.

Споживання маргарину (у тоннах)*):

	1913	1926	збільшен. в % %
Німеччина	200.000	436.000	218
Англія	127 400	343.200	269
Голландія	30.000	55.482	185
Бельгія	—	33.600	—
Швеція	23.900	42.389	177
Норвегія	26 815	44.913	167
Данія	44.200	71.500	161

Споживання маргарину на душу населення в головніших країнах Європи (у фунтах**).

	1913	1924	1926
Данія	33,0	45,6	49,5
Норвегія	24,0	35,3	38,5
Нідерланди	4,0	15,7	18,7
Німеччина	7,9	12,3	14,3
Англія	7,8	11,8	13,2
Бельгія	3,3	7,4	10,0
Франція	0,9	1,5	2,2
З'єднані Штати	1,5	2,1	2,1

Отже перше місце по величині споживання маргарину на душу населення припадає на Данію, де розвинено особливо молочарство, скоро на маргаринове виробництво потрібно багато знятого молока. У Данії і Голландії спостерегаємо тенденції поширювати експорт коров'ячого масла, а в себе споживати маргарин замість масла. Досить навести такі цікаві дані. Данія виробляє понад 150 тис. тон коров'ячого масла, а споживає лише біля 20 тис. тон, а останнє масло експортує до інших країн.

У Голландії маргаринова промисловість розвинулась ще близько 30 років тому переважно на американській бавовняній олії. У Німеччині 1913 р. було 120 маргаринових заводів, 1922 р. було вже понад 300 підприємств. Продукція становила 480 тис. тонн. Питома вага маргарину в харчовому раціоні Німеччини сильно зросла, майже вдвоє проти 1913 р., натомість коров'ячого масла й смальцю помітно зменшилась***). Англійський маргарин відомий своєю гарною якістю. Споживання маргарину теж помітно збільшилось в Англії за останні роки. З країн неєвропейських найбільший попит на маргарин є в Єгипті, що приводить його до себе, головню, для кондиторських виробів з низки Європейських країн.

Споживання маргарину в З'єднаних Штатах не має того розповсюдження тому, що за останнє півстоліття там збільшено споживання рослинного масла, що заміняло чи доповнювало тваринний товщ. З'єднані Штати в законодавньому порядку вживали заходи проти маргарину, і крім того широкі кола до нього ставились не зовсім добре; але все-ж таки по війні споживання маргарину там теж хутко поширилось в наслідок дорогих цін на коров'яче масло. Починаючи з 1927 р. споживання масла перегнало споживання маргарину****).

У Радянському Союзі, зокрема на Україні, маргарину як до війни як і тепер виробляють мало. До війни були невеличкі заводи, що ви-

*) Рецвер Я. Мировое производство и потребление маргарина. Пищевая промышленность № 8, 1929 г. 307 стр.

**) Новейшие изменения в экономике Соединенных Штатов т. 1. ГИЗ, 1930 г. стр. 83.

***) ibid 303 стр.

****) Новейшие изменения в экономике. Соединенных Штатов. 83 стр.

пускали продукцію сумнівної вартості. У Москві будувється маргариновий завод, що має закінчитись у березні 1930 р. Є маргариновий завод в Ленінграді, передбачається збудувати маргариновий завод у Полтаві.

Маргарин закордоном є тому поширений, що це дешевий продукт. Населення міст тепер особливо потребує товщі і тому тут маргарин може мати особливо хороший збут. Селянство буде геть менше споживати маргарину, бо селянин звик до рослинної їжі й завжди буде давати перевагу салові, а не маргарину, та буде споживати молоко, сметану, яйця. Отже основним споживачем маргарину буде населення міст і фабрично-заводських поселень. У кондиторському виробництві й громадському харчуванні маргарин теж має чималі перспективи до поширення. Що маргаринові заводи будуть в експлоатації державних чи кооперативних установ, то сандогляд теж буде забезпечено й не буде шкідливої фальсифікації в цьому виробництві. Поширення маргаринового виробництва на Україні—це актуальне завдання, що й треба поставити в порядок дня й включити в п'ятирічний план.

Зменшення в нашому раціоні хліба, картоплі (хоча Київські бюджетисти дають останній рік збільшення—але це явище тимчасове й носить суто-кон'юнктурний характер) і збільшення споживання м'яса, молока й овочів є характерним для нашої епохи індустріялізації, міської культури, є наслідок виробничої діяльності міської людини, що виконує більшу інтелектуальну працю, ніж минулі покоління капіталістичної доби. Це однаково стосується до робітника, що керує машиною, в якого доля фізичної праці набагато зменшилась, чи службовця, що цілий день просижує за інтенсивною розумовою працею, що теж вимагає високого нервового напруження.

У часи індустріялізації, реконструкції всієї системи народного господарства, основною складовиною динамічної енергії з великим вольовим напруженням людини буде м'ясо та продукти, що його замінюють так само, як незамінним продуктом для дітей є і буде молоко, що має споживні властивості.

Далі розгляньмо консерви, що є хорошим сурогатом м'яса. Розгляньмо стан консервної промисловості в З'єднаних Штатах. 1923 р. було 2799 фабрик, що виробили харчових консервів на 566 міль. доларів, натовість 46 фабрик СРСР виробили на 22—25 міль. карб. Споживання на душу населення становить не більш $\frac{1}{2}$ банки, натовість у З'єднаних Штатах 29 банок або в 58 разів більше. Експорт харчових консервів у З'єднаних Штатах становить понад 100 міль. долар., натовість експортовано з Союзу 1924 р. лише на суму в 6 міль. карб. (Хозяйство України № 8—9, 1928 г.).

У цьому році за пляном Союзного НКТ виробництво консервів буде доведено до 150 міль. банок, а на майбутній рік до 300 міль. банок. Поширюється значно виробництво рибних консервів. Геть гірше з овочевими консервами, які не забезпечені сировиною, а тимчасом у виробництві овочевих консервів ми відстаємо від інших країн*). Й це тоді, коли за даними Плодоспілки не менш ніж 60% фруктів й овочів пропадає на місці й зовсім не є предметом крамообігу.

З 100 виробничих підприємств, що існували в кол. Росії, на Україну припадало лише 25 одиниць. Загальна довоєнна продукція 100 підприємств становила 25 тис. тонн чи 62 міль. доларів. На долю рибних консервів припадало 50%, овочевих—2%, фруктових—20%, м'ясних—10%, інших—18%. По війні консервна промисловість вступила на шлях поновлення. Продукція консервної промисловості на Україні 1923-24 р.

*) Центральний Торговий бюлетень КТА № 4, 1930 г. (1 февр.).

з 1 тис. тонн зросла до 3.830 тонн 1926-27 р.; крім консервних фабрик, що підпорядковані ВРНГ, є ще інші, які експлуатуює НКЗ, ВУКС'а й кооперативна артіль. Разом 7 одиниць, продукція яких становить 15,5 мільйонів банок, причому в це число не входить продукція зовсім кустарних фабрик.

Отже Українська консервна промисловість, що тепер налічує в роботі лише $\frac{1}{3}$ частину довоєнних фабрик, від довоєнного рівня відстала по виробу консервної продукції на 10—12%. Питома вага української консервної промисловості до загальної союзної зменшилась з 28% до 20%, а до війни вона була зовсім слабо розвинена. Отже ця галузь народного господарства й тепер відстала, натомість сировинні можливості для розвитку її є. За даними НКЗ потенціальні ресурси Чорного й Азовського моря становлять від 3 до 4 мільйонів пудів на рік. 50% з цієї пайки припадає на ті породи риби, що є придатні для промислової переробки. Проти довоєного часу зменшилось населення, що живе з рибальського промыслу, рибальський реманент погіршав, рибальська кооперація ще й досі працює кволо, мало кооперовано рибальських господарств, збут риби не організовано, ловля риби є хижацькою за своїми методами, немає агрикультурної серйозної роботи для розвитку рибної промисловості. Усе це безумовно негативно впливає на справу.

За даними Кон'юнктурного Бюро Держплану УСРР продукція садівництва й городництва 1926-27 р. становила 200,8 мільйонів карбованців проти 154,4 мільйонів карбованців 1913 р. Після стихійного зростання городництва за часів революції, маємо зменшення площі й 1929 р.; цей процес вже припинився і 1926 р. площа під городами збільшилась проти довоєнного часу в 2,8 рази, досягаючи 257 тис. десятин, площа під садками навпаки зменшилась з 200 до 194 тис. десятин.

Отже, очевидно, селянське споживче городництво ще зростає під впливом природного приросту населення і споживання. Гуртова вартість продукції фруктів визначається в 40—45 мільйонів карбованців, товарова вартість за експертною оцінкою становить близько 20 мільйонів карбованців. Використання цієї товарної продукції зовсім незадовольне й дає лише 20—25%; це та пайка, що вивозиться на міські ринки споживання, решта залишається на місці й не збувається через ненаалагодженість транспорту й недостатність промислової переробки.

Товаровість наших плодоовочевих і городніх культур є низька і не перевищує 15% від гуртового збору, а промислова й напівпромислова переробка охоплює не більш 6% від всієї товарної маси (Хозяйство України № 8—9, 1928 р.).

Консервні виробы мають гарні збутові перспективи не лише на місцевому ринкові, а й для експорту. Основна хвиля нашої консервної промисловості—невисока якість продукції та дорогі ціни. Досить навести цифри. Перед війною були такі ціни: на консерви овочеві—16 коп. за одну банку, томат-пюре—15 коп., м'ясні консерви—13 коп., рибні дешеві сорти—(бички, судак)—16 коп., дорогі гатунки—30 коп. Сучасні ціни набагато більші за довоєнні ціни. Отже ціни на рибні й овочеві консерви треба зменшити, це спричиниться до поширення збуту на місцевих ринках. Розвиваючи консервну промисловість, треба орієнтуватись на харчовий раціон працюючих мас, щоб послабити напруженість на продовольчих ринках, зменшити собівартість продукції, поліпшити якість її.

До цього питання стосується і питання поширення засіву площі під масляничними культурами; зокрема треба збільшити площу під льном, коноплею, соєю, сояшником. За контрольними числами НКЗ на 1929-30 рік площа під масляничними культурами становить 1.322 тис. га, на 1931-32 р. 1.479 тис. га. Особливі великі перспективи має куль-

тура сої. У зв'язку з нестачею товщу, проблема поширення масляничних культур є актуальною. Треба виконати директиву Союзного РНК збільшити засів масляничних культур на 15%.

Що становить на міському продовольчому ринкові напружене, то й треба широко поставити питання будівництва харчової промисловости, будівництва фабрик-кухонь, які в містах мають бути збудовані за останнім словом науки й техніки. Ці великі фабрики-кухні мають бути центральними розподільними пунктами для фабрик, заводів, шкіл, лікарень.

На цю справу тепер звернено зовсім недостатню увагу. У цій справі серйозне значення має якість продукції і питання ціни; тепер є багато нарікань на якість нархарчовських страв, на дорожнечу їх. Ця проблема збільшення колективного харчування є особливо актуального для нових соціалістичних міст, фабрично-заводських поселень, а тимчасом на Україні це нема п'ятирічного плану розвитку мережі цих великих фабрик-кухонь у містах і на великих промислових підприємствах.

Отже ці питання потрібно включити в усю систему планування й регулювання народного господарства.

Л. М. ХЕЙФЕЦ

До оцінки підсумків зовнішньої торгівлі за минулий рік

Наша зовнішня торгівля — це найвузжче місце в розвитку народного господарства Радянського Союзу. Не дивися, що так настирливо вживається усіх заходів розширити оце вузьке місце, що в багатьох випадках визнає зростання й розгорткування господарства на окремих ділянках нашого господарського фронту.

При цьому, що не зважати на видобуток у Союзі шляхотних металів, експорт — це не тільки єдине джерело покрити потреби країни валюти, а й разом той чинник, що стимулює розвиток усіх промислових і сільсько-господарських виробництв, що зацікавлені в експорті.

Експорт сільсько-господарського виробу розвивається надзвичайно повільним темпом, саме 1928-29 р. маємо зменшення його обсягу проти 1927-28 р. Як звісно, це від того, що сільсько-господарське виробництво та його заготівлі у нас в Союзі не встигають за розширенням внутрішнього споживання, як на селі, як і надто у місті. Що збільшився життєвий рівень міської людності — робітників і службовців — то й більше попит на продукти харчування. А що баланс виміни продуктами міської промисловости і сільського господарства не цілком сприятливий, не завжди від цієї виміни село одержує достатню пайку промислових товарів в еквівалентну виміну за сільсько-господарські продукти, то й заготовувачі менше одержують придатного для експорту селянського виробу, і тимто меншає товарний вихід і більше осідання. І доки за основного постачальника експортного сільсько-господарського виробу буде індивідуальне селянське господарство, доти проблема заготівель буде напружена. Проблема цю можна розв'язати колективізацією селянських господарств, збільшивши усіма способами число колгоспів, ко-мун, радгоспів.

Промисловий експорт хоч і розвивається, але таки недостатньо; при чім це не означає, що абсолютно мало зростає промисловий експорт, та на підставі цього можна лише висновити те, що промисловість використала не всі в ній спроможності розгорнути експорт. Щоб

краще налагодити й збільшити промекспорт потрібно було правильно побудувати експортні господарства, як і вкласти спеціальні інвестиції в експортні галузі й підприємства.

Тимчасом, лише останнім часом промисловість зважила на своє експортне господарство, осіб вилучила суми на капітальні роботи в експортних підприємствах і галузях і також спеціально виділила цілий ряд підприємств на експорт. А втім, усіма цими заходами не можливо було ґрунтовно посилити промекспорт того ж таки року і тимто, розгорнуто промекспорт таки недостатньо проти тих спроможностей, що об'єктивно були б у промисловості, якщо б промисловість вчасно зважила на своє експортне господарство та вклала відповідні на це кошти.

Та що все таки промисловий експорт рік-скрізь-рік зростає, то це слід пояснити величезним напруженням відмітним у роботі промисловості на виконання експортних завдань.

Прагнення усіма способами поширити експорт — в імпорті перетворюється на прагнення усіма способами цей імпорт обмежити, локалізувати його на усіх тих ділянках, де на це є змога. Ми змушені імпортувати усі ті продукти, що їх потребуємо більше, ніж можемо випродувати всередині Союзу, або коли наші продукти не відповідають потребним вимогам. Що обмежені наші валютні ресурси, то й надто багатогато — першорядно — важить локалізація й раціоналізація імпорту, бо цим можна заощаджувати в імпорті. Крім цього, обмеживши імпорт маємо ще ту користь, що цим збільшуємо міру нашої незалежності від імпорту за збільшуваних наших потреб. Нашу здатність обмежувати імпорт через поширення внутрішньої продукції й збільшення тої пайки потреб, що її можемо внутрішньою продукцією покрити, — можна назвати коефіцієнтом індустріялізації: поняття це нехай і умовне, та для нас таки дуже важливе. Якщо в ділянці сировинного імпорту вивести коефіцієнта індустріялізації — задача досить таки легка, бо тут зіставляємо тотожні величини внутрішньої продукції та імпорту, то вивести коефіцієнта індустріялізації в імпорті устаткування — річ досить таки складна. Річ в тім, що просте зіставлення обсягу тут не може бути за показника, бо надто багато важить якісний склад тої маси устаткування, що її ввозиться, з одного боку, і що його продукується у Союзі, з другого. В міру того, як зростають капітальні роботи промисловості й більшає в них число нових будівництв, то й більшає та пайка нашого імпорту устаткування, що складається з машин — у нас зовсім непродукованих. Цей бо зрозуміло: мова мовиться про спорудження заводів за останнім словом світової техніки, за найновішими моделями передових країн. Заразом, навіть коли й швидко зростає внутрішнє виробництво, наростає пайка імпортованого устаткування у загальній його масі, що поступає щорічно у промисловість. Це можна наочно ілюструвати осьякою таблицею (у міл. крб.):

	1925-26 р.	1926-27 р.	1927-28 р.
Капітальні витрати, зв'язан. з устаткув.	676.0	995.0	1.295.0
зокрема нове будів-о	100.0	219.0	360.0
Імпорт устаткування для промисловості .	93.0	145.0	225.0
Внутрішн. вироб-во для промисловості .	225.0	320.0	460.0
Доля імпорту в устаткуванні	29.2%	31.2%	33.4%

Коефіцієнт індустріялізації до 1927-28 р. меншав, бо, як бачимо з таблиці, пайка імпорту рік-скрізь-рік більшала. Однак, було б невірно висновати про відставання внутрішнього виробництва за обсягом, що (виробництво) насправді систематично зростає, давши не абиякий коефі-

цієнти приросту, але не могло рівнятися по потребах з погляду якісного складу. Тоді, коли в процесі реконструкції підвищувалась структура потреб нашої промисловості в устаткуванні, внутрішнє виробництво натомість надто повільно пристосовувалося до структури попиту.

Це значить, наприклад, що ми виробляли варштати, та не випускали з заводів тих видів удосконалених варштатів, що їх рік-скріз-рік треба було дедалі то більше, ми не встигали за попитом вчасно продукувати асинхронні й газобезпечні мотори, не давали промисловості нових типів компресорів, ми дуже пізно почали виробляти казани високого тиснення, не продукуємо нових типів текстильних машин, наш тип зарубинх машин можна пристосовувати лише у небагатьох підприємствах, наші варштати для свердлення мало придатні на те, щоб ґрунтовно перейти промисловості на глибоке свердлення.

А втім, наше внутрішнє виробництво за обсягом можна змалювати осьякою таблицею *):

	1927-28 р.	1928-29 р.	1929-30 р.
Разом	594.4	896.9	1.142.8
зокрема теплосилове	49.3	76.5	103.9
варштати	9.6	12.1	19.0
вальцюване	0.4	1.8	2.1
середзаводськ. транспорт	14.9	30.3	43.2
спеціальне устаткув.	103.0	131.2	216.8
струмент	48.9	65.9	82.0
смоки, компресори	7.4	15.4	20.1
мал. металург. залізн.			
кастр., литво тощо	217.0	282.8	310.8
Електроустаткування	100.0	150.0	250.0

Отакими міркуваннями треба корегувати ті висновки, що будуть вислідом з подальшого нашого викладу.

Перед тим, як розглядати експорт, зазначмо, що оборот по обох кордонах нашого Союзу 1928-29 р. становив 1.713 міл. крб. проти 1.436 міл. крб. 1927-28 р. При цьому, імпортовано продуктів для промисловості до 836 міл. крб., що промовляє за зменшення проти попереднього року на 11,5% (1927-28 р. імпортовано на 945 міл. крб.), а експорт не абиак збільшився — саме з 777 міл. крб. попереднього року до 877 міл. крб. зійшлого року. Оці зміни в експорті відмітні були на осьякі структурні зрушення:

	1927-28 р.	1928-29 р.
Весь експорт у млн. крб.	777	877
Зокрема промекспорт	401	511
„ с.-г. експорт.	376	366

Отже замість пасивного баянсу попереднього (1928-29 року) в 167 міл. крб., зійшого року ми мали вже активний баянс у 41 міл. крб. саме через збільшений експорт і зменшений імпорт.

Сумарно експорт збільшився на 105 міл. крб., при чім один лише експорт промислових виробів збільшився на 110 міл. крб.; отже, сільсько-господарський експорт зменшився на 10 міл. крб. Про сільсько-господарський експорт треба зазначити, що через випадіння збіжжя з експорту й загальний темп заготівель масла, яєць та інших продуктів можна розгортати с.-г. експорт лише обмежено. Проблеми цін, постачання промтоварів, проблеми еквівалентів зійшого року були вельми

*) Сумарно. Попередні таблиці лише у вивласнованій для промисловості частині. Ці дані неостаточні. Цифри ці переглянуто та різко збільшено.

важливі. Також не розв'язано питання добротности виробу, пакування й техніки експорту; і ці питання стоять, як чинники надзвичайної ваги перед експортною кампанією 1929-30 р. Питома вага сільсько-господарського експорту, що була 1927-28 р.— 48,5%, зійшлого року зменшилася до 41,5%; промисловий експорт відповідно збільшився до 52,5% з 45,5% 1927-28 р. Яка була структура промекспорту останніми двома роками це бачимо з осьякої таблиці (в міл. карб.).

	1927-28 р.	1928-29 р.
Весь промекспорт	401.8	511.1
Зокрема ліс і прод. сух перег.	96.0	139.5
" прод. харч. промисл.	55.7	56.9
" прод. гірничої	137.8	176.9
" прод. інш. гал. пром.	136.7	174.2

З таблиці бачимо, що в експорті найбільш важать продукти лісової й гірничої промисловості і продукти: „інших“ галузів промисловості. Про ці останні галузі треба зауважити, що до цієї групи входять другорядні товари, що до них було в нашому експорті дуже малої уваги і що їх тепер через рішучу мобілізацію на експорт висуваємо на перший план. У групі лісових продуктів мало не уся сума припадає на лісовий експорт, що зріс з 93,9 міл. карб. до 136,8 міл. карб. Групі гірських продуктів зростання становить 39 міл. карб., при чім вивіз має осьяку структуру (в тис. тонн і міл. карб.):

	1927-28 р.		1928-29 р.	
	Пайка	Вартість	Пайка	Вартість
Руда залізна	428.4	4.5	551.4	5.6
" манганець	498.9	13.7	899.5	19.0
" азбест	11.1	3.2	12.9	4.6
" вугілля	503.3	4.4	1150.6	9.9
" магнетит	8.4	0.4	16.4	0.8
" нафта	2782.7	107.0	3642.1	132.6

З таблиці легко бачити, які товари мають вирішальне значення в експорті по гірній групі. Саме ці товари і по відповідних галузях промисловості повинно збільшити капіталовкладання на те, щоб і надалі дужче збільшувати виробництво й експорт.

У харчовій групі основні товари цукор, рослинна олія й висівки

	1927-28 р.		1928-29 р.	
	Пайка	Вартість	Пайка	Вартість
Цукор	133.1	34.1	124.5	35.2
Рослинна олія	15.5	5.2	31.1	8.9
Висівки	193.5	16.9	229.4	20.3

Номенклатура останньої групи дуже різностатна й обшира. Хоч по цій групі експорт збільшився зійшлого року на одну третину, експорт по цій групі слід визнати все таки за недостатній і для цього експорту ми не використовуємо усіх у промисловості спроможностей.

Є чимало показників за те, що промисловості не використовує максимально своїх спроможностей на поширення експорту і тимто, треба щонайскорше розв'язати цю проблему. Крім цього, промисловості треба

організувати експортне господарство, виділити підприємства на експорт і дужче збільшувати капітальні вкладання в експортні галузі. Отже, повинно скупити усю нашу увагу на те, щоб зменшити собівартість, поліпшити добротність виробу й збільшити рентабельність експорту.

Висвітлюючи імпорт, треба ще раз підкреслити зменшення імпорту 1928-29 р. по лінії усіх основних видів товарів. Це було здебільша від збільшення внутрішнього продукування цих товарів, частинно від раціоналізації імпорту раціональнішого використання, зміни структури попиту, а також через те, що краще використовувало внутрішні ресурси та регульовано розміри попиту.

При цьому цікаво те, що зоставивши внутрішнє виробництво та імпорт у сировині й напівфабрикатах, бачимо, що промисловість не абияк збільшила коефіцієнт індустріялізації. Це ілюструє осьяка таблиця (в тис. тонн).

	1927 - 28 р.		1928 - 29 р.	
	Внутр. вир.	Імпорт	Внутр. вир.	Імпорт
Бавовна	216.0	145.1	245.0	123.0
М і д ь			29.7	
Ц и н к }	31.1	121.1	4.7	94.7
О л и в о }			5.6	
С і р а		17.8	1.0	16.5
Графіт			1.3	
Барвники	10.4	6.3	10.0	3.7
Заквасники	15.0	73.6	23.7	42.7
Целюльоза			123.7	
Деревмаса	176.0	73.2	112.5	57.8

Розвиток сировинної бази промисловості й збільшене продукування напівфабрикатів вирішально позначилося на співвідношенні імпорту та Союзного виробництва. Однак, тут треба відразу зазначити, що усіх наявних спроможностей не вичерпано, щоб ґрунтовно збільшити коефіцієнт індустріялізації. Щоб змінити наведені у таблиці співвідношення є на це досить ще великий резерв: резерви ці не товарів, а резерви в галузі продукування сировини й напівфабрикатів і раціонального їх використання. Це більші резерви є по лінії продукування устаткування. За це промовляє нимало вельми важливих фактів, усім відомих і опублікованих у пресі. Це видно також і з того, заводи використовують свою продукційну потужність недостатньо і не з потрібним максимальним ефектом, що часто-густо несерійними індивідуальними замовленнями відтягається надто велику долю продукційної потужності заводу, яка на сирійних замовленнях дала б куди більший ефект, щодо обсягу; що цілий ряд підприємств ніби допоміжного типу, будучи закінченими продукційними одиницями, доладно не використовується; що машинобудівельні заводи й майстерні не мобілізовані так, як це можна і повинно зробити в обставинах доконечного що найбільшого розгортання внутрішнього продукування, її пляномірного використання та локалізації імпорту.

На підсумках імпорту 1928-29 р. усі ці заходи позначилися менше, ніж це треба було б, і це сталося через те, що і самих заходів вживано надто замало. Що ці заходи надзвичайно багатогляді, це притаманно оцінено лише тепер, і безперечно що ці заходи великою мірою позначаться на підсумках 1929-30 р.

Імпорт сировини зійшлого року змальовують осьякі кількісні дані (в тис. тон і міл. карб.).

	1927 - 28 р.		1928 - 29 р.	
	Пайка	Вартість	Пайка	Вартість
Бавовна	145.1	154.2	123.0	131.1
Вовна	34.7	62.1	40.4	74.0
Д ж у т	21.7	7.3	30.5	9.9
Кавчук	14.7	24.1	10.6	9.6
Шкірсировина	40.1	40.1	33.7	30.9
Кольорові метали	121.1	58.0	94.7	46.6
С і р а	17.8	1.3	16.5	1.2

Як вже ми вгорі зазначали, що поширено було б внутрішнє продукування, то й по цілому ряду сировинних товарів, дарма, що зростали продукційні програми споживальницької промисловости, можна було зменшити імпорт. Заразом, що раціоналізовано споживання й краще використувано сировину, то й пощастило здешевити асортимент закупованих видів сировини без шкоди для добротности виробу. Загальна характеристика нашого сировинного імпорту полягає передусім в тому, що ми не досить енергійно дотепер здійснювали локалізацію імпорту, що по тих видах сировини, продукування якого можна було б вчасно форсувати, не має потрібних успіхів у заміні імпорту внутрішнім виробництвом. Оці завдання локалізувати імпорт зв'язані з цілим рядом потрібних заходів, що їх треба здійснити в нашій промисловості; це питання основне, його треба поставити, коли оцінюємо підсумки імпорту сировини. Потрібно докладно розглядати товар за товаром в усіх стадіях перероблення й споживання так, щоб виявити усі ті наявні спроможності, що їх мають у собі нинішні методи й форми перероблення й споживання.

Це також стосується напівфабрикатів. Недостатньо інтенсивно розгортують внутрішнє продукування багатьох товарів, що не встигає за зростанням попиту і через те треба було поширити імпорт. Там, де Союзнє виробництво дозволяло, твердіше контингентовано імпорт.

	1927-28 р.		1928-29 р.	
	Пайка	варт.	Пайка	варт.
Барвники	5.2	11.7	3.7	5.7
Заквасники	73.7	15.7	42.7	8.1
Хемтовари	18.6	13.5	47.8	14.8
Папір і картон	91.1	14.6	73.2	10.9
Пряжа паперова	0.3	1.7	0.5	2.0
Пряжа вовняна	4.7	23.7	4.1	17.4
Паперова м'яса	73.2	6.1	57.8	5.5
Чорний метал	113.9	16.7	250.1	29.4

Як і в сировині і тут треба констатувати, що в імпорті криються не абиякі якісного й кількісного порядку резерви, й якщоб ці резерви докладно враховувати, то цим можна було б набагато зменшити імпорт. Поряд з цим, потрібно порушити питання про те: чи вжито усіх заходів, щоб локалізувати імпорт по окремих видах напівфабрикатів, і забезпечити на цій ділянці мінімум нашої залежності в імпорті. На жаль, треба на ці питання відповісти негативно. Зроблено такі далеко не всі результати недостатні, а проте можна було б дати кращих результатів навіть за теперішніх у виробництві й споживанні обставинах. Тимто, на це треба поточного 1929/30 р. вжити щонайдужчих заходів.

Щодо імпорту устаткування треба вказати на своєрідні обставини зйшлиго року по лінії імпорту устаткування для промисловости. Ми не мали ажніякого пляну. Одержавши через об'єктивні причини не відразу річного контингенту, тобто декількома речінцями, ми змушені були також і підприємствам промисловости давати цей контингент частинами, через що дуже зменшилось ефективне використання контингентів і корисність імпорту. Справді, якщо підприємство відразу знало, що воно одержує, скажімо, 100 тис. крб. імпорту, воно б замовило відповідно до цієї суми один комплект устаткування, що його підприємство окреслено ув'язувало б з пляном капітальних робіт; таякщо на томість трест одержував трічі по 30 тис. крб., то природньо він розпоршив свої закупки і через те, ефективність їхня зменшилася. Крім цього, що не було пляну імпорту устаткування, то й не було специфікацій, матеріалів по всьому імпорту в цілому, на підставі чого можна було б краще розмішувати закордоном замовлення. Наші підприємства ажніяк на практиці не могли завчасно ув'язати в часі капітальні роботи з імпортом. Імпорт годі було доладно ув'язати з внутрішнім виробництвом, скоро внутрішньому виробництву не давано відразу усієї потреби в цілому. І внутрішнє виробництво, тимто, не дало ринкові усієї тієї маси устаткування, що його могли дати наші заводи за наявних своїх продукційних спроможностей. Про мобілізацію й пляни лише говорили та писали, а практично щодо цього зроблено було дуже мало.

Що не було належного пляну імпорту, то й промисловість не могла цілком чітко ув'язувати імпорт устаткування з пляном капітальних робіт. Заразом промисловість не могла на усі 100% підготувитися до дуже важливої імпортової кампанії 1929-30 р. Ще важливіше те, що промисловість не зробила усього того, що треба було зробити на те, щоб сповна авантажити замовленнями наші заводи, сповна використати їхню продукційну потужність та своїми замовленнями забезпечити подальше розгортання промисловости.

На підставі усіх цих міркувань треба дуже обережно оцінювати підсумки по імпорту устаткування за 1928-29 р.

За попередніми даними розподілено імпортоване устаткування так, що важка індустрія по старому одержувала більше устаткування, ніж легка, що її пайка тимто меншала. Загалом імпортоване устаткування для усіх галузів народного господарства до 230 міль. крб. проти 260 міль. крб. попереднього року. З 230 міль. крб. промисловість одержала устаткування близько на 160 міль. крб.. Увесь імпорт можна розподілити по групах попередньої митної статистики осьяк:

	1927-28 р.		1928-29 р.	
	Пайка	варт.	Пайка	варт.
Машини й апарати	86.2	90.3	68.4	79.6
Частини машин . .	21.9	32.0	17.5	26.6
Вироби чавуні, зал.				
й сталеві . . .	150.1	48.6	86.7	30.4
Електровироби . .	28.3	65.1	16.3	49.9

Зменшений імпорт за обсягом був від того, що більше продукковано товарів по окремих галузях нашої метало й електротехнічної промисловости. Дарма, що недостатньо використовувано спроможності внутрішньої продукції, треба таки уваги цьому зменшенню, бо імпорт зменшувався поряд із зростанням потреб. Крім цього, імпорт зменшено також через те, що 1927-28 р. завезено устаткування за німецькими кредитами й отже, досягало устаткування величини більшої за нормальну.

На підставі наведених цифер наочно бачимо той факт, що збільшився проти попереднього року якісний склад закупованої маси устаткування 1928/29, 1927/28 р. тонна устаткування з групи "Машини й апарати" коштувала пересічно 1004 крб., зійшлого року—1170 крб.; з групи "Частини машин" 1927/28 р. ми мали пересічну ціну за тонну в 1470 крб.; а зійшлого року—1520 крб., то групі "вироби чавунні, залізні й сталеві" зійшлого року тонна пересічно коштувала 352 крб. проти 324 крб. попереднього року і нарешті, по "Електровиробах" маємо 3080 крб. 1928/29 р. та 2300 крб. 1927-28 р. Оцей дуже важливий факт промовляє за те, що із збільшенням замовлень для нового будівництва заводів й електровенів краща структура тої маси устаткування, що її ми маємо одержувати із закордону. Причини цього ми висвітлили на початку нашої статті; тут цей факт ми зазначаємо він бо економічно багато важить і на підставі цього факту можемо робити деякі розрахунки на подальші роки.

Докладніше оцінювати підсумки імпорту устаткування та як його використовує промисловість—треба відокласти до того часу, коли будуть відповідні докладні дані і митної статистики і звідомлень тресту.

М. ГОРН

До питання про низовий експортний плян*)

Господарські пляни еволюціонують дедалі, наближуючись до осібних раз-у-раз нижчих районів. Коли нещодавними роками стояла проблема допровадити народньо-господарські пляни до республік, як лімітних меж плянування, то цей етап у розвитку плянування вже минув. В окремих випадках через республіки, округи та райони пляни допроваджувались до самої низової ланки, що має ще форми організованого ядра, до якого цей плян можна спрямувати не лише як певне директивне завдання, а й як оперативну задачу. Хоч практика допроваджувати господарські пляни до низових ланок ще молода—проте можна вже ставити питання поширити цю практику на чимало ділянок народньо-господарського пляну, зосібна на плянування експорту**).

Проблема низового господарського пляну практично багато важить через осяжкі дві причини: з одного боку, опрацьовуючи центральні пляни можливо використовувати низовий плян, як первинне джерело матеріалів про господарські ресурси, щонадрібнішого економічного району, а з другого боку—в процесі виконання плянів можливо робити спостереження не лише по великих показниках, що узагальнюють в одне ціле великі економічні райони, а й спостерегати показники по тих дрібних районах, що їх цілокупна діяльність кінець-кінцем визначає собою ефективність виконання центрального пляну.

Якщо мати на оці глибоку аналізу та облік усіх місцевих особливостей підчас виконання плянів, чіткість і гнучкість регулятивної роботи, що звично потрібно в процесі реалізації плянів, то безперечно від такого мікроплянування можна мати чимало вигід.

*) До обговорення. Редакція.

**) Заразом треба зауважити, що останнім часом проблему низового пляну виявляється і в плянуванні промисловості, де виробничі програми з усією суцільністю кількісних та якісних показників допроваджуються через ґулуз промисловості, її об'єднання (трест) не лише до осібного підприємства, а й до цеху.

Тимто нам важить в даному разі не принциповий бік питання про низовий експортний плян, а лише певна сума практичних питань, що її, як це доведено молодим іще досвідом плянування, потрібно ще розв'язати *).

* * *

Ми вже казали, що здійснивши плянування експорту не лише в округовому масштабі, а й в масштабі останньої адміністративно-теренової або господарської ланки, (сільрада, ЕСТ, радгосп), можемо мати чималі переваги не тільки коли опрацьовувати пляна, а й коли спостерегати за ходом його виконання. Справді, коли здійснювати взятий курс на зміцнення низового адміністративного й господарського апарату — саме цим ланкам слід доручити функцію робити первинний облік ресурсів у низових районах, надто зваживши їхню заінтересованість до максимального використання цих ресурсів.

Якщо практика плянування різних галузей народного господарства в округовому масштабі, ґрунтуючися на системі округових плянових органів, існує вже менш-більш довгий час, то ми щойно приступаємо до плянування експорту в округовому масштабі. Щойно зйшло року вперше зроблено цю спробу, і нею доведено, дарма що є чимало проґалин, її цілковиту життєздатність і доцільність. Крім цього, на підставі досвіду цього плянування порушено тепер питання про подальшу диференціацію експортно-заготівельних плянів так, щоб допровадити ці пляни до низової ланки. Як ми вище зазначали, ці при цьому переваги в тому, що можна найкраще врахувати й пляново охопити місцеві ресурси. Від цього можна щонайкраще охопити експортні ресурси не лише основних видів виробництва районів, а й також того другорядного й дрібного виробництва, що виявити та врахувати могла б здебільша саме лише ця низова ланка. Досить відомі окремі та характерні випадки того, як за ініціативою низових органів добрано для експорту нові статті. Що відкривши ці місцеві багатства, і не було менш-більш реального ефекту для нашого експорту, то це можна пояснити здебільша випадковістю й несистематичністю в роботі місцевих низових органів. Функція виявлення нових видів експорту немає ще організаційного оформлення, справа ця — справа більш аматорів, а ми говоримо про організовану постійну роботу що до цього низових осередків. З другого боку, якщо допровадити експортного пляна до низової ланки, то й можна в кожний даний відтінок часу спостерегати, як виконується пляна у найдрібніших елементах району й заготівельного апарату; цим, звичайно, забезпечується швидку й гнучку роботу регулятивних органів.

Теперішня практика, як це доведено нашим обслідом, знає поряд з існуванням округових експортно-заготівельних плянів місяцями й пляни особіх районів, низового заготівельного апарату, тощо. Та яка різноманітність несистематичність, а часто-густо прямо таки, безладдя!

От приміром типічна картина цієї практики.

Округовий центр, в стадії опрацювання контрольних цифр по експорту (приблизно в червні місяці), на підставі округових матеріалів з експертними свідченнями округового заготівельного апарату опрацьовує ці контрольні цифри. Як правило, цю роботу виконують замкнуто округові органи без будьякої участі низових ланок. Надіслані до цен-

* Автор цієї статті мав нагоду брати участь в обсліді експортної роботи округ, що її організував в грудні зйшового року НК РСІ. Спостереження та факти на підставі наших особистих спостережень, що їх ми наводимо яко ілюстрацію статті, як це вийшло згодом підчас зведення великого матеріалу по 36 округах, вийшли досить типічними, щоб ними уґрунтувати деякі наші узагальнення.

тру ці первинні матеріали, як і інші елементи практики плянування (експертні оцінки, досвід попередніх років) береться за основу до опрацювання республіканських по експорту контрольних цифер.

Далі як правило, центр уточняє й перетворює контрольні цифри пляну так, що в цьому процесі не беруть жодної участі місцеві органи. І що розрив у часі буває при цьому 3-4 міс., то цілком неминуче, що у зведеному вже затвердженому центральному пляні, особні його частини давнішають чи то по лінії недообліку змінених і виявлених за цей час ресурсів округ, чи в розумінні переоцінки цих ресурсів. Що головне мова мовиться про продукти сільського господарства, то й через — 3-4 міс. розриву можуть статися в масштабі округи досить таки суттєві зміни. Та от розвертається цього центрального пляна, де є вже ці прогалини, після затвердження по округах.

На місцях робиться з пляном осьяка метаморфоза: або округовий центр на основі центрального пляну опрацьовує свійого самостійного пляна, що звично перевищує центральний плян (по окремих округах на 25—40%) або не дїдавшись центрального пляна (і це буває через запізнене надїслання його з центру), плян округових організацій животїє сам собі, а плян центру для округ, — також сам собі. Але й у першому і в другому разі є в окрузі два округові пляни: свій плян і плян пляного-регулятивного центру (Наркомторгу). При цьому місцевого округового пляна та пляна центрального розвертано для кожної заготівельної організації — яко завдання. Одночасно округова заготівельна організація має пляна свогого провідного центру (Правління).

Розгляньмо поки що оці округові пляни.

Отож, кожна заготівельна організація округи має яко обов'язковий мінімум — три пляни з погляду свогого походження (Наркомторгу, Окровиконкому та свогого Правління з центру).

Не станемо говорити про число плянів за часом їхнього опрацювання. Візьмімо найкращий випадок, коли діє „останній“, але не „остаточний“ плян, а в той час на місцях усі вже знають про остаточний плян, але ще не затверджений (така оцє від практики ріжностатна термінологія понятя), то в цьому, повторюємо, кращому разі є одмінних якдо часу чинности плянів — два за кожним джерелом, й отже, за наявністю 3-х джерел — нараховуємо 6 плянів. Тимто як правило, всередині або на кінці I-го кварталу кожна округова заготівельна організація має не менш за 3 пляни, якдо походження і 6 плянів, якдо часу їх чинности.

Як правило органи, що дають пляни — завдання вносять до них елементи страхування. Та що страхують себе усі 3 джерела, то дарма гадати, що ці пляни будь-коли можуть збігатися. Тут наведемо лише яко ілюстрацію приклади з матеріалів двох обслідуваних од нас округ:

В окрузі А кожна організація має заготовити для експорту:

за пляном Наркомторгу	масла	621 тон	, яблук	600 т.	бринзи	80 т.
„ ОВК	„	600	„	600	„	264 „
„ свогого Правління	„	500	„	1.750	„	115 „

Коли зовсім не згадувати про одміни в окремих варіантах пляну як до часу їхнього опрацювання, та говорити про одміни якдо походження пляну, що стосується до одного й того ж періоду, то в наведеному прикладі ці ухилення мінімуму від максимуму по окремих товарах досить значні.

Неминуче постає питання: якого саме пляна має додержувати місцева господарська організація? Який плян є обов'язковий, за який вона відповідає (та одержує премію, якщо пляна буде перевищено?).

Відповісти на це питання—річ досить таки не легка. Тимчасом мова мовиться не так про формальну відповідальність, як про суть наслідків від такого у плянах різнобою. Ми вважаємо, а це місцеві робітники ствердили, що від надмірного числа розбіжних між себе плянів—завдань дезорганізується на практиці заготівельний апарат у його оперативній роботі. Адаже треба при цьому зважити, щоб виконати пляна потрібно вжити чимало підготовчих заходів (складати договори з контрагентами, забезпечити кредитами, тарою тощо), що їх треба вживати як до обсягу завдань. Зрозуміло, що практично нічого потерпати, коли є відхилення в різних плянах на 5—10% але відхилення на 30—40% й більше (приклад з овочами)—це вже реальна загроза, що збільшує різнобій в оперативній роботі.

Отож, надмірне число й різнобій округових плянів—це перший основний висновок про прогалини теперішньої, що правда, молодішої практики в плянуванні експорту в округовому масштабі.

Другий висновок—про методологічний бік експортних округових плянів. Що мова мовиться головню про експорт сільсько-господарських продуктів та різних заготовлюваних в селах покидьків, то місцеві організації таки одержують з центру на це заготівельні пляни. Хоч за конституцією заготівельні пляни сировинної управи Наркомторгу, повинно погоджувати з експортною управою також Наркомторгу, та по суті надсилається на місця самостійні пляни, що не завжди між себе збігаються. Від цього на практиці буває інколи плутанина, що є від наявності цих двох не погоджених між себе плянів: загально—заготівельного та експортного*).

Поняття експорту заготівельного пляну доладно ще не визначено, бо на це є безперечно й об'єктивні труднощі. Як звісно, щоб експортувати потрібно в окремих випадках спеціально добрати товар з його загальної заготовленої маси. Не завжди можливо заздалегідь визнати, яку саме конкретно пайку можна буде експортувати із загальної заготовленої маси продуктів, бо процент виходу експортного товару може коливатися у більш чи менш помітних межах. Та це стосується загалом невеличкої групи товарів. В інших же випадках на підставі наявного досвіду можна з досить великою подібністю встановити розмір виходу експортних сортів, надто по основних масових продуктах (яйця, масло, хутра тощо).

Заготовивши у великій пайці усі ці товари, можливо заздалегідь вилучити в плянах експортну децищу заготівлі. І що це так, то й повинно вилучити потрібну цю децищу заготовлених продуктів у загальному заготівельному пляні. Від цього не буде розриву і двох плянів і наомість можна буде утворити єдиний заготівельний плян, де експортна пайка вилучена, як нерозривна, але самостійна частина пляну. За разом слід остаточно розв'язати питання про вартісний вимірник. По суті справи в цих низових плянах має інтерес не так вартісний вимірник, як кількісний (обсяг заготівель). Але що для багатьох практичних завдань найзручніше скористатися з вартісного вимірника, і що місцеві експортні пляни часом розцінюються не в заготівельних цінах, а в експортних (тобто ціни фоб), то з запровадженням єдиного заготі-

*) Ось приклад з нашого обслідування: Округа А має заготовити за загально-заготівельним пляном 62 тис. курок і таку ж пайку повинно заготовити за експортним пляном. Виходить, що начебто немає жодного різнобою. Та наспраді одна управа Наркомторгу вважає цю пайку за число, що його потрібно заготовити для внутрішнього ринку і на підставі цього Оксортг допускає заготовляти ЦРК, а друга управа—управа експорту вважає цю пайку, як заброньовану для експорту і через те вимагає передати заготовлю іншому заготовувачеві.

вельного пляну, де вилучено експортну пайку, не буде і різнобою у вартісній оцінці. Єдиний плян, єдиний вимірник—осьщо потрібно, щоб впорядкувати усю роботу. Підкреслюємо, для зведеного експортного пляну важливі кількісні показники, а ті чи інші специфічні в експорті, методи його оцінки, може легко робити центр.

По третє, практично багато важить та сума прогалін, що зв'язана з розбиванням плянів по кварталах. З одного боку, у квартальні пляни механічно переходять хибні річних плянів, про що ми вгорі казали; з другого боку, через невчасне й запізнене надсилання і затвердження квартальних плянів є вельми не бажані наслідки. За теперішнього порядку складання й затвердження плянів увесь цей процес у кращому разі триває не менш, як місяць, а досвідом нашого обслідування доведено, що уся процедура з плянами 1-го кварталу забарилася до середини грудня. А що квартал все таки триває 3 місяці, то й виходить, що більш, як половина кварталу проходить без квартальних плянів (особливо це стосується плянів 1-го кварталу).

Нарешті про плян низової адміністраційної й господарської одиниці (сельрада, загот. пункт). Питання про ці пляни, як правило, що-но порушується в площині того, як треба їх практично здійснити. Тимто, що бракує широкої практики, то й тут немає і досвіду її хиб. Забігаючи вперед, треба таки сказати, що і в цих низових плянах потрібно дуже пильно запобігати різнобою, бо якщо в округових центрах, що мають менш-більш дужі апарати, витрачається на подужання й виправлення усіх хиб чимало сил та енергії, то в низових ланках може бути від кожного різнобою в плянах так багато непорозумінь, що їх низовий апарат навряд чи зможе подужати.

* * *

Зробімо тепер декілька висновків, що цілком ясні з попереднього викладу. Тимто, обмежимося лише на схематичний виклад основного висновку щодо порядкування плянкової роботи, не повторюючи вгорі вже зроблених окремих висновків в окремих питаннях пляну.

Саме: треба будувати експортно-заготівельний плян по округах і районах за принципом плянування з низу в гору, приблизно за такою схемою: за місяць—півтора до встановлених термінів представити республіканські контрольні цифри по експорту, округові організації, на підставі завчасно надісланих матеріалів з районних органів і безпосереднього об'їзду хоч би найважливіших районів, складають контрольні цифри по експорту і згодом надсилають їх до центру. Ці матеріали з округ береться за основу республіканських контрольних цифер.

На підставі цих матеріалів Наркомторг корегує й розбиває контрольні цифри по окремих заготовувачах і округах за безпосередньою участю центральних заготовувачів. Отже, на цій стадії плянову роботу Наркомторгу і господарських центрів як би об'єднується на те, щоб опрацювати єдиного пляна. При цьому встановлюється для Наркомторгу і господарських центрів єдину величину „страхування“ перед місцевими органами („договір страхування“^{*)}).

Приблизно до середини серпня повинно контрольні цифри затвердити та повідомити округи про усі при цьому зміни проти наміток округ і заразом слід розбити контрольні цифри по округових заготівельних організаціях, виділивши пляна на перший квартал. Тоді, коли змін

*) „Страхування“ Наркомторгу перед центральними господарськими організаціями, як це доведено досвідом,—зайве, бо господарські ці організації через свою близькість завжди знають величину цього страхування і тимто, практичне значення цього страхування марненьке, а збільшити різностатність у плянах—страхування безперечно може.

немає або зміни ці невеличкі, слід вважати пляни округ, що вони затверджені і округи треба співістити про розвернення їх пляну між організаціями (виділивши пляна на 1-й квартал).

Одержавши ці зміни, або підтвердження, що їх контрольні цифри схвалено, протягом тижня повинно розбити контрольні цифри по районах, а райони протягом тижня до низової ланки. При цьому, що надіслані з центру округові пляни, а з округи—районові пляни присутні—це пляни цих же організацій, що їх лише дещо скореговано в центрі (або в окрузі), то нічого потерпати за будьякі особливі ускладнення в цьому відворотному руху пляну, і через те усю операцію з моменту затвердження контрольних цифер в центрі до моменту допровадження завдання до низової ланки можна зробити мінімально коротким часом (2-3 тижні).

Зваживши, що первинний матеріал по контрольних цифрах збирано з червня місяця, у другій половині березня центр повинен складати на раду округових органів, де слід перетворити контрольні цифри в плян. За основу цієї праці повинно взяти вже наявні контрольні цифри по експорту та виявити й погодити усі відбуклі зміни. Цього остаточного пляна надсилається до округових організацій за кварталами, а згодом округові організації на місці також розбивають з участю районних органів цього пляна, додавши помісячне завдання.

Оце й є приблизно чернеткова схема порядку проходження експортних низових плянів, що в основному накреслює способи розв'язати поставлену задачу, хоч цю схему, як і кожну схему, можливо потрібно буде скорегувати.

Схема цінує на те, що: пляни будують на ґрунті знання й обліку місцевих ресурсів—органи, що до цього мають спромогу максимальну виявити свою ініціативу по лінії плянового охоплення ресурсів; б) центр має лише корегувати ці пляни (і не має з самого початку їх складати) і розбивати ці пляни по організаціях і кварталах; в) округові пляни мають накреслювати по районах і місяцях округові органи, що на підставі погоджених з центром річних і квартальних завдань, зможуть зробити це завжди краще, ніж центри; ці органи мають також стежити та відповідати за вчасне розвернення пляну і по низових ланках; г) не лише округові, а й районні органи активно втягуються у плянову роботу по експорту, від чого збільшиться їхня заінтересованість і почуття відповідальності за виконання цих плянів; д) можна великою мірою позбутися різнобою на місцях в експортно-заготівельних плянах, через що можливо дійти ідеалу—єдиного пляну; е) доглядання за ходом виконання плянів, цю роботу можливо уточнити й розподілити між центром і місцевими органами як до ролі кожного в загально-пляновій системі; ж) відповідно до участі різних ланок у пляновій роботі—можна також розподілити відповідальність за вчасне й реальне виконання пляну.

Зрозуміло, в процесі практичного пристосування цієї схеми можуть бути на перших початках чималі утруднення: звужуються терміни для кожної ланки, бо більшає число учасників плянної роботи, невеличкі низові апарати дістають нову навантагу тощо.

Та нам здається, що усі ці неминучі ускладнення, по перше, можна буде з часом позбутися; по друге, більше переваг, про що ми вже казали. Щоб здійснити цю схему треба конче збільшити апарат Окргторгів, виділивши в кожному з них спеціального робітника по експорту, і особливо на перших початках потрібно буде Наркомторгові інструкувати місцеві органи. Крім цього, щоб вчасно виконати пляна потрібно максимально спростити порядок проходження й затвердження плянів на місцях. Річ у тім, що на місцях багато організацій (наприклад, Окргторг, Комісія для сприяння експорту, Окрплян, През. Виконкому), які

по різному беруть участь у плянові роботі й по експорту, то від цього ускладнюється інстанційний порядок проходження пляну (ми вважаємо, що в загальних інтересах можна таки добрати спосіб спростити проходження експортних плянів, зваживши надто те, що в багатьох випадках від такого порядку були лише зайві повторення. Приміром, на підставі наших в округах спостережень цілком можливо розглядати та затверджувати пляни вкупі й одночасно в Окторзі, в Комісії для сприяння експорту й Окрплані, вніши згодом на остаточне затвердження ці пляни През. Виконкому.

Ми лише розглянули питання, як треба раціоналізувати плянову роботу по експорту з того погляду, щоб позбутися теперішніх у практиці хиб та і надалі диференціювати експортно-заготівельні пляни. Треба підкреслити, що можна краще раціоналізувати плянову роботу, якщо до цього позбутися й хиб в практиці регулювання. Та ці питання треба висвітлити в особній статті.

Н. СТРЕМОУХОВ

Як живе наша промисловість

(Завод ім. тов. Дзержинського)

Відомо, що завод ім. т. Дзержинського — найбільший металургійний завод. Наприкінці п'ятирічки завод має дати $\frac{1}{5}$ пайку усього чавуну для Радянського Союзу. На заводі є великі мартенівські й потужні вальцювальні цехи. У вальцювальних цехах виробляють аркушеве залізо, дрібне й велике сортове залізо, бандажі, вісі, дріт, рейки.

Та не всі знають, що завод є собою дуже відмітний стик міста й села. Завод міститься у Кам'янському (на Дніпрі), що на ньому насаперед і виявляється згаданий стик міста й села. У Кам'янському маємо саме великі будівлі міського зразку з широкими вулицями і поряд з цим селянські хатки з закрученими провулочками. Перше в Кам'янському — від міста, заводу; друге — від повів сільської частини району.

Посутно стик міста й села це власне продукційна змичка заводу із сільською частиною району. Змичка ця в даному разі це переважно виміна робітничою силою. До 70% робітників на заводі — селяни. Заразом партійні організації посилають чимало робітників на село організувати колгоспи, підготовлювати весінню засівну кампанію тощо. З дугою допомогою заводу сільсько-господарська частина району переходить на суцільну колективізацію.

Завод також допомагає селу своїм організаційним і культурним досвідом, а село за це дає заводу чималу пайку своїх харчових продуктів.

Зваживши оце вельми інтересно дізнатися, чим та як живе сам завод, тим паче, що хибі й задачі заводу ім. тов. Дзержинського, звичайно, позначаються на хибі й задачах інших металургійних заводів України. Отже погляньмо, як живе завод.

1. Основну постанову пленуму ЦК ВКП(б) не виконано. З отаких оце слів починається резолюція останнього пленуму Каменського Райпаркому про виконання промфінпляну за перший квартал поточного господарського року. Це слушно.

Продукційну програму загалом виконано лише на 97,8%, саме чавуну недовитоплено на 4.000 тонн, мартену — на 250 тонн, бесемеєрівського надібка — на 4% й вальцюваних преметів — на 4,5%.

Водночас собівартість зменшено замість наказаних 11,5% — лише на 0,11% у жовтні, у листопаді — на 1,6%, у грудні — 3,13% і пересічно за перший квартал — лише-но на 1,8%.

Згаданими трьома місяцями завод мав нагромадити за пляном 1,6 міл. крб. через зменшення собівартості на реконструкцію заводу. Тимчасом завод нагромадив лише близько 238 тис. крб.

В цьому прориві винен, головню, цех доменний і бесемерівський, меншою мірою — мартенівський і вальцювальний цех. Саме доменний цех перевитратив минулого кварталу по сировині й паливу 160 тис. крб., на одну тону переробленого чавуну витрачено руди замість 1,7 тонн минулого року — 1,95 тонн, коксу перевитрачено проти 1928-29 р. близько 0,25 тонн.

Оце ті основні факти, що визначають основний тон всього життя заводу; усі на заводі турбуються цими фактами, вживають відповідних на це заходів: партійні й професійні організації організують бригади на содзамагання, пікаються коло найкращого розміщення робітників у продукційному процесі заводу тощо. На технічних нарадах заводусправи розв'язують питання, як поліпшити процеси топлення руди, як краще використати воду, як запобігти браку вальцювання. Усі ці питання збігаються в одному — у цільовому наладі, саме, як найкраще виконати директиву партії. І навколо цієї мети гуртуються усі в одне нерозривне ціле. Можна сказати що тепер завод переживає період шукань. Усі шукають, й оце — щоб добрати найкращих способів виконати партійні резолюції — це найвідмітніша тепер риса пульсу життя заводу.

З другого боку, що недовиконано програму, то від цього є серед робітників і технічного персоналу підвищений напружений настрій. Усі збагнули, що стан серйозний, усі збагнули, що недовиконавши програму можна зірвати п'ятирічний план. Тимто, як це завжди буває підчас небезпеки, усі прагнуть об'єднатися та спільними силами зарадити собі із загрожуваними труднощами.

Проте ажнік не можна сказати, що робітники заводу розгубилися. Навпаки: серйозно ставляться до справи, відверто констатують факти, рішуче й по діловому розгортають самокритику. Лише часом у діловій критиці чуто надто різкі нотки, схожі на чвари й взаємні обвинувачення. Та над усім панує загальний поважний настрій, відчувається, що такі люди таки виконують перед ними поставлені задачі. Погляньмо тепер, як саме вони виконують ці задачі.

2. Соціалістичне змагання. Загальним трудовим піднесенням охоплені мало не усі робітники. На заводі є до 205 бригади, що змагаються. Бригадами охоплено до 72% усіх робітників заводу; мартенівський цех оголосив себе за ударний. Бригади змагаються з бригадами, зміни із змінами, цех з цехом і завод в цілому змагається з іншими заводами — завод ім. т. Рикова й Миколаївським.

Щойно зробленою кампанією, де підсумовано наслідки содзамагання, доведено, що складений договір із заводом ім. тов. Рикова виконано, а в результаті кампанії підсумування наслідків серед заводського содзамагання було до 80 ділових пропозицій робітників на поліпшення виробництва.

Поряд з величезним трудовим піднесенням серед робітників, хвилею цього трудового піднесення захоплено також і технічний персонал. У мартенівському цеху на чолі бригад був начальник цеху. Правда це лише перша ластівка. Та ця ластівка промовляє за багато вітніого. Коли і дотепер технічний персонал міг спроквола ставитися до інтересів виробництва то вже не зможе так ставитися з розвитком содзамагання. Техперсонал кінєдь-кінєдем змушений буде керувати бригадами і тимто

включатися до загальної хвилі трудового піднесення. Той хто буде осторонь од трудового піднесення робітників, того кінець-кінцем буде виштовхнуто з виробництва. Логіка розвитку соціалістичного змагання неминуче ставить перед кожним інженером ділему—або впрягайся до спільного воза соціалістичного будівництва або йди собі світ за очі з виробництва. Лише так виробничі життя заводу ставить питання перед техніками.

Природньо, що так добравши техперсонал на заводі можна організувати загальне трудове змагання робітників і техніків. Нехай ця спільна й дружна робота щойно починається, та за старим руським прислів'ям „начало—великое дело“.

Вже тепер робітники дійшли чималих успіхів у продуктивності праці. Приміром, за перший квартал цього року продуктивність праці збільшено проти минулого року: візьмімо продуктивність праці з 1928-29 р. за 100, то продуктивність праці збільшено у цінах 1926 р. осьяк:

	Доменний цех	Мартенівський цех	Заалювальний цех
Жовтень 1929-30 р.	110,7	115	112,9
Листопад „	112,6	125	114,9

Як бачимо продуктивність праці особливо багато збільшено у мартенівському цеху, менше у доменному. У старому мартенівському цеху продуктивність праці особливо поважно збільшено, коли переведено його на нафтове паливо; від цього чимало заощаджено палива проти 1928-29 р., коли паливом було кам'яне вугілля. Хоч у доменному цеху продуктивність збільшено менш, все таки заводоуправі пощастило утворити запас чагуна, в силу наказу ВРНГ—продати пайку чавуну на сторону та повністю вдовольнити потреби в мартені й бесемері. Вальцювання працює з великим навантаженням, бо є диспропорція між пропускною здатністю мартену й вальцювання. Через те у вальцювальному цеху є великі простоти, і цех навіть перейшов на дві зміни, а надалі передбачається перевести його навіть на одну зміну так, щоб не зменшувати пайку виробу.

Згадане промовляє за чималі досягнення робітників по лінії підвищення продуктивності праці, й є усі дані що й далі розгортатиметься соціалістичне змагання й кращатиме організація виробництва. Треба лише вміло організувати величезне трудове піднесення робітників. З цього погляду профорганізації заводу мають виявити щонайбільше гнучкості та вмілості. В противному разі, звичайно, і соцзмаганням не зможе завод виконати поставлені партією перед ним задачі.

3. Рационалізаторська робота на заводі. Цю ділянку роботи виконують техніки й головно, молодь, нові червоні фахівці. Що техніки у соціалістичному змаганні не беруть потрібної активної участі й ще незуміли злитися з робітничими масами в одну трудову сім'ю, то вони дійшли чималих успіхів у рационалізації виробництва, і отже цим, відай, вони надолужують свою недостатню активність у соцзмаганні.

Рационалізаторську роботу на заводі зосереджено в спеціальному відділі у лабораторіях, наприклад, хемічний, метаграфічний, тепло-технічний.

Лабораторії загалом устатковано задовільно. Апаратуру одержує завод переважно із закордону, і в цьому є чимала недогода, головно, через складну процедуру одержати цю апаратуру. Самі апарати, —недорогі і купити, власне кажучи, це проста задача, і цю нескладну справу перетворюється у дуже складний і, головно, тривалий процес

через процедуру одержати дозвіл, ліцензії на закупівлю, різні затвердження у різних установах. А без апарату, звичайно, працювати не можливо, і часто-густо через бюрократизм, тяганину в одержанні ліцензій переривається робота. Візьмемо простий приклад. Дуже часто підчас аналізу руд чи коксу треба визначити пайку азоту хоч кисенню. І це, і те—дуже важить для організації виробництва. Та за браком відповідних апаратів, неможливо зробити ані цього, ані того, і це, звичайно, кінець-кінцем шкодить лише виробництву. Цьому звично запобігають різними паліятивами; лагодять прилади хатнім способом. Кажуть що такими приладами працювати все таки можна, але саме їхнє обличчя вмовляє робітників, що ними взагалі навряд чи можна задовільно працювати. Краще спростити процес одержання із закордону, ніж по старому їх виробляти та винаходити давно винайдені речі, коли зрештою не можливо організувати виробництво цих апаратів всередині країни.

Справжня трагедія це брак запасних частин до апарату. Чимало апаратів дуже тендитні, наприклад включають у себе різні капілярні трубки, шкляні посудинки тощо. Усі ті частини надзвичайно легко ламаються і водночас дуже дешево коштують. Поламати їх дуже легко та купити майже що неможливо. І от постає така ситуація, що новий апарат ламається, убуває з виробництва цілком або на дуже довгий час (місяців на 3—4), поки не буде одержано ліцензії на 3 рубльову капілярну, кілька раз зігнуто, трубку. І виходить прямо таки щось смішне, і це від надто складного, до гидкого бюрократичного способу одержання дозволу закупити закордоном ці різні дрібні частини до апарату.

Нарешті, негаразд і з хемічними реактивами. Реактиви здається, усі радянського виробництва і звичайно, часто-густо їх виробляють недбайливо: то надто брудні, то містять у собі якісь шкідливі домішки, то ще щонебудь негаразд з ними в тому ж дусі. Зрозуміло, що такими реактивами зовсім не можливо працювати, або вони дуже утрудняють процес роботи.

Оце й є суттю своєю ті дрібниці, що заваджають у роботі лабораторій, роботі доконечно потрібній для процесу продукції.

В чому ж суть роботи лабораторій? Лабораторії виконують дослідницьку роботу й контрольну. І дослідницька і контрольна робота лабораторій дуже важить для заводу, надто контрольна, щоб обслуговувати поточне виробництво.

Налагодивши контрольну роботу лабораторії, завод, можна б сказати, має наукове око, яке стежить за внутрішніми процесами у виробництві. Це воко заглядає в руду й кокс на естокадах і хемічною аналізою виявляє наскільки руда і кокс придатні до доменного топлення. Аналізою проб воко визначає склад чавуну, мартенівської й бесемерівської сталі. Дослідивши структуру рейок, бандажів і восей під мікроскопом воко може виявляти термічне оброблення усіх тих предметів і може сказати—чи перегріто чи недогріто досліджуваний предмет, чи має потрібну тривкість чи її не має. Це ж воко різними дослідями перекочується чи тривкі на заводі вироблювані предмети на злім, на згин, на розрив тощо. Словом воко—це провідна нитка в процесі продукції й є собою наукова база цьому виробництву. Без цього вока (лабораторій) процес продукції точився б напомацки й ґрунтувався б на знахарстві того-чи іншого майстра. Цілком зрозуміло, що годі тепер уґрунтовувати процес продукції на знахарстві і цим ще раз доведено як багато нам важить і потрібні заводські лабораторії.

Чималий мають також інтерес для заводу лабораторії своєю дослідницькою роботою. Наприклад, у хемічній лабораторії роблять досвіди визначити найкращі обставини випалювання в домнах руди різного хе-

мічного складу. Крім цього, організують досвіди визначити хемічні й фізичні властивості різних гатунків коксу на те, щоб виявити, якого саме коксу найкраще вживати для топлення й якого саме для лиття. Лябораторія вже зробила приблизну класифікацію постачаних заводіві коксів, а тепер лябораторії за пляном досліджують більш науково класифікацію коксу. Металографічна лябораторія своєю чергою опрацьовує ряд зв'язаних з покращенням добротности заводського виробу проблем. І звичайно, усі ці роботи мають для заводу не абиякий практичний інтерес.

Кажучи про раціоналізаторську роботу, треба підкреслити дуже щільну ув'язку роботи лябораторії з виробничими цехами. Здебільша раціоналізацію роблять не в лябораторіях, а в цехах; у лябораторіях наукові робітники лише остаточно оформляють оцю раціоналізаторську роботу. Робітники лябораторії більш децицію свого часу витрачають у цехах, і це звичайно, тобто, така ув'язка лябораторії з цехами дуже цінна. Водночас роботу лябораторії щільно ув'язано з міським технікумом. Лябораторії остаточно шліфують інженерів-абітурієнтів технікуму; мало не усі щойно абітурієнти технікуму — інженери навчаються у лябораторії раціоналізаторського відділу. Отже ці лябораторії дуже багато важать також у репродукції висококваліфікованої робітничої сили.

Що більшість студентів-абітурієнтів технікуму шліфуються у лябораторіях, то й у лябораторіях завжди є багато молоді, яка є основна робоча сила лябораторії. Розуміється, лише не багато цієї молоді приступає до науково-дослідницької роботи, та все таки більше студентів віддає децицію свого часу й лябораторії.

Наостанці треба зазначити, що змальована раціоналізаторська робота це лише дециція виконуваної на заводі раціоналізаторської роботи. Робота ця має на заводі масовий вже характер. До цієї роботи вдаються й одинаки-винахідники й широкий робітничий загаль на виробничих нарадах у різних комісіях і підкомісіях. Досить вказати на те, що підчас підсумування наслідків соцзмагання робітники запропонували близько 80 цінних раціоналізаторських заходів. Що ми недовго були на заводі, то нам не пощастило докладно обізнатися з цією стороною заводського життя. Але й те, що ми побачили в раціоналізаторському відділі, промовляє за те, що пульс раціоналізаторської роботи на заводі б'ється надзвичайно жваво.

4. Про єдиноначалля на заводі. Розглянувши соціалістичне змагання й раціоналізаторську роботу, цим ми висвітлили на заводі життя робітників і молодих фахівців переважно; тепер нашими зауваженнями про єдиноначалля дещо висвітимо життя старих фахівців, як і вагу заводоуправи в організації виробництва.

На заводі щойно приступають до єдиноначалля. Тимто тут ще немає остаточно вивершених форм, що ще — но в стадії кристалізації. Природно, у цьому розумінні на заводі є чимало хиб і прогалин.

Одна з вельми важливих хиб — це те, що фахівці прагнуть не відповідати за виробництво цехів. Спостерегається, що техніки прагнуть вдаватися більш до консультації, тобто, давати вказівки й роз'яснення, а що буде за цим, як буде виконано ці вказівки — це не їхня справа. Вони мають дати лише вказівки і край; чи буде виконано їхні вказівки вони відповідати не хотять і тим паче, не хотять викривати винуватців та їх карати.

Природно, що отаким прагненням техніків, як робітники, як і дирекція заводу дають рішучу відсіч. Робітники говорять навіть комуністам-технікам „ми тебя только за партбилет выдвигать не будем. Ты

работай и за работу отвечай". І звичайно спільними силами робітники примусять фахівців таки працювати та впрягтися до воза єдиноначалля.

Друга хвиля на заводі — це недостатнє здійснення пляну в цехах. Дотепер плянної роботи в цехах не було. Хоч цехам повідомлявано місячні продукційні пляни, але цехи працювали ударними кампаніями, тобто, на початку місяця працювали споквело і лише наприкінці місяця напосідали до краю на роботу, щоб виконати плянові завдання; так було це місяць — скрізь — місяць. Така робота була, звичайно, дуже непляномірна й крім цього, підчас кампанії не завжди щастило надолужити згаєне попередніми днями. Тимто часто-густо цехи плянів не виконували. Тепер завод вдався не до місячного, або декадного плянування цехами. Цехи одержують виробничого пляна на декаду і коли декада закінчується, цехи роблять звідомлення перед заводоуправами. При цьому усе місячне завдання розбивають на рівномірні частини протягом усього місяця і тим глянномірніше розгортають по цехах продукційний процес. Потім прориви в тому чи іншому цеху можна виявити не на прикінці місяця, а заздалегідь і через те, можна вчасно вжити раціональними заходами ці прориви ліквідувати. Отож є більше гарантії, що цехи виконають місячний виробничий плян. В цьому от сенсі пляна більш наближають до цеху.

Що роботу цехів перевіряють через декаду, можна таки справді пляново регулювати у цехах продукційний процес.

Через те, що цю функцію виконує пляновий відділ заводоуправи, то природно більшає вага цього відділу у пляновій роботі заводу.

Наостанці ще декілька слів про „трикутник“. На нашу думку, взаємини в „трикутників“ цілком нормальні: саме партійні й професійні організації допомагають господарникам, хоч щоправда профгосподарської допомога не завжди буває вдала. Заводоуправа, наприклад, висловлює робітникам догану, а профгосподарської робітника хвалять. Від цього виходить різнобій, ба навіть дещо маліє авторитет дирекції заводу; та це, звичайно, дрібничка. У великій бо справі не без гріха.

Крім цих дрібничок на заводі є труднощі куди поважніші, що їх доконечно треба позбутися заводів; на подужання цих труднощів заводські організації через це витрачають чимало свого дорогого часу. Головні труднощі осьякі.

5. Про руду, коксу, вапняк. Руда, можна б сказати — це їжа заводів, і як кожна їжа вона має не лише насичувати, а й бути належної доброти. Якщо в кількостному відношенні руди на заводі багато, то з погляду доброти руда цілком непридатна. За хемічним складом руду класифікують рудні. Є руда першого, другого, третього й четвертого сорту. Відповідно на заводі є різні естокади для різних сортів руди. Проте це не значить, що сорти руд не змішуються. Навпаки, це робиться досить часто. Більш за те, звідкись приставляють фосфористу, цілком не придатну для заводу руду. І ця фосфоритова руда це лихо для заводу, натомість змішати сорти руди це річ досить звичайна; і щоб був менш-більш рівномірний хемічний склад киданої у дому руди, її беруть не з краю покидища, а з розрізу. Тоді попадає в шихту руда різних шарів рудного покидища й, тим то, виходить змішана руда деякого пересічного хемічного складу. Це вважають за нормальне.

Справжнє лихо на заводі від пилуватости руди. Руду на руднях як до величини шматків цілком не сортують. Через це подибується у рудних складах поряд, з великими шматками руди величезну пайку справжнісінький рудний пил. Цього пилу є, либонь, близько 70% усієї руди на складах. Оцей пил й є справжнісіньке лихо заводу, від чого

ламається нормальний хід доменного виробництва. Та звичайно пил неможливо відсіяти, бо в противному разі не старчило б для шихти руди. Через те каталі разом з шматкуватою рудою лопатами навалюють пил у тачки, з тачок кидають у коші, а згодом у доменні печі. Розуміється, чималу пайку цього пилу (до 30%) домнами видається назад. Звичайно лише подує вітрець і над домнами утворюються цілі хмари вогнястого відтінку. Цей червоний рудний пил вітер розносить у повітря, а самі домни схожі на вогняні вулкани. Коли з боку дивитися на це — то це дуже принадно, але для доменних печей — це справжнє лихо. Пил порушує хід топлення в печах, і від того наскільки буде пилу в домні, стільки ж буде його винесено з печі, хід топлення дуже то трудний, саме осадками, або навпаки, хід топлення ненормально хуткий. Через те домники мусять увесь час мучитись то з одним ненормальним ходом топлення, то з іншим, і не можуть майже ніколи піддержувати регулярно-пляномірний хід топлення усіх доменних печей.

Що пил заваджає нормальному ходу топлення печей, то продовжується час топлення й пізно випускається чавун. Через запізнене випускання чавуну, від цього своєю чергою виникають перебої у мартенівському й бесемерівському цеху, а від цих перебоїв виникають перебої у вальцювальних цехах. Нарешті, через перебої у виробничих цехах маємо надмірну сіпанину й через це, розладняється транспорт, що знову таки назад відбивається таким же способом на виробничих цехах. Тимто робітники заводу повсякчасно мусять поджувати ці прориви, то в цьому цеху, то в іншому. Але, звичайно, позбутися цих проривів на заводі робітники не годні, бо не годні усунути основну причину проривів — пил. Позбувшись проривів, наприклад, у мартенівському цеху, робітники поновлюють цей прорив знову, вп'ять завантаживши пилом домни. Через це боротьба з проривами — це щось схоже на роботу „белки в колесе“.

Для того, щоб успішно поджувати прориви у виробничих цехах, треба передусім позбутися пилу. Пил — це головний ворог заводу. Тимчасом, на заводі вживають на це недостатні такі заходи, краще кажучи, робітники заводу працюють в таких обставинах, що вони не годні майже нічого запобігти цьому великому лиху. Справді: пайку руштового пилу агломерується. Але, по перше, годі агломерувати увесь виношений з доменних печей пил, бо пропускна здатність агломераційної фабрики недостатня й, по друге, хоч додаванням агломерату можна краще підтримувати нормальний хід топлення, всетаки цим не можливо припинити доступ пилу у домни зовні. Через те, в даному разі агломерувати руштовий пил, це, до певної міри, палятивний спосіб поліпшити топлення у печах, і цим не годен позбутися основної причини їх (печі) розладжування.

Далі робітники заводу зробили інтересний досвід топити на шматкуватій руді. Досвід дав блискучі наслідки. По перше, надзвичайно полекшено працю обслуговування доменних печей через дуже гарний хід топлення, і по друге збільшено випускання чавуну вище від звичайної норми у 1½ раз. І хоч цими досвідами блискуче доведено можливість витоплювати на шматкуватій руді, а все таки цим не можна позбутися пилу на заводі.

Робітники заводу нічого більш, начеб-то, зробити не можуть, і на їхню думку не вигідно організувати сортувальню руди при заводі. Через те на заводі поставилися до цього лютого свого ворога — пилу до певної міри байдуже, чи просто кажучи, махнули рукою, нічогосінько, мовляв, з пилом не вдієш, і приходиться до певного часу з цим лихом миритися тощо.

Щоб заводові позбутися пилюватої руди, заводові конче треба близьким часом побудувати районну сортувальню руди, де можна було б відокремлювати від руди дрібязок для агломерації, а іншу руду сортувати не лише за хімічним складом, а й за величиною шматків руди. Грубих грошей побудувати районну сортувальню непотрібно, а користь завод матиме величезну: по перше завод може позбутися пилу, по друге можна збільшити випускання чавуну щонайменше на 30% за тих же доменних агрегатів і по третє, можна полегшити працю робітників.

Другий чинник, що спричиняється до розладжування нормального ходу топлення доменних печей заводу — це поганий кокс і недобротний вапняк. Кокс, що поступає на завод, не лише поганий своїми фізичними й хімічними властивостями; до того ж кокс ще надзвичайно засмічений. Через те перед тим, як поступити в домну, кокс вичищують од сміття. Недобротний вапняк — це вапняк з Білої Криниці, що містить у собі багато фосфору. Тимто поганий кокс ще дужче розладнює нормальний хід топлення доменних печей. Білокриницький вапняк дає фосфористий чавун, що з нього не можливо виробляти вісі й банлажі.

Отож, щоб поліпшити виробництво на заводі, треба дати йому шматкувату руду, гарний кокс та добротний вапняк.

7. Про транспорт і механізацію заводу. На думку робітників залізничного цеху заводу ім. тов. Дзержинського, рухомий склад середзаводського транспорту задовільний. Тимчасом роботі заводу заважає ряд „але“, що зменшують плюси заводу майже до нуля.

Наведемо декілька характерних прикладів. Майданчик заводу дуже тісний. Крім цього, площадку переповнено всілякими складами. Старий лом подибується на заводському подвір'ї скрізь. Часто-густо всілякою старовиною засмічують залізничні вітки. Зчаста на складах чавуну надібкі складають так, що вони своїми кінцями неминуче зачіпають вагони, що повз них проходять. Цехи дуже порозкидані. Через те від усього цього неможливо розвернути роботу в транспортному цехові заводу. Крім цього бувають частенько простої вагонів, вагони ламаються тощо.

Як ми бачили, робота транспорту разладнюється також через непланомірний хід виробничих цехів. Своєю чергою від розладжування транспорту знову таки ще збільшує непланомірний хід роботи виробничих цехів.

Велика хиба в роботі транспорту — це брак постійного кадру досвідчених робітників. Оце відчуває завод передусім підчас будьяких ускладнень в роботі транспорту, наприклад, підчас непланомірного подання вантажу залізницею, або коли бувають великі морози тощо. Коли є морози, тимчасові робітники просто не виходять на роботу, а за непланомірної роботи залізниці — вони не встигають розвантажувати поїзди. І це, й те, може спричинитися до цілковитого розладнення середзаводського транспорту, до утворення „пробок“ тощо.

Оце ті факти, що правлять за основні труднощі в роботі транспортного цеху. А втім, робітники транспорту ставляться активно до цих труднощів, бо ці труднощі треба усунути.

Негаразд також з механізацією заводу. Правда, в основних цехах є найважливіші механічні пристрої для перевозу тягарів, але цих пристроїв недостатньо. Кранти є, але у більшості цехів ці кранти недосить потужні. Щоб навантажити рейки у вагони вживають кранта в 3 тонни потужністю. У деяких цехах, наприклад, у копровому кранти так заванілі, що ледве можна ними працювати. У доменному цеху руду подають в печі з кошів механічно, однак, до кошів руду приставляють вручну

каталі. Лопатами каталі навантажують руду в тачки із складів і відвозять в тачці до кошів доменних печей. Зрозуміло, що навантажувати печі великою мірою можна якдо роботи каталів. Нарешті, руду подають на естокади доменних печей у залізничних пульманівських вагонах, а навантажують у склад вручну. Словом, робітники мають багато де чого зробити як щодо поліпшення середзаводського транспорту, як і по лінії механізації трудових процесів заводу.

8. Про соціальний склад робітників, труддисципліну, житло й робітниче постачання. На початку статті ми зазначали, що робітники заводу ім. тов. Дзержинського — це на 70% селяни, які дотепер ще звязані із сільським господарством. Це для заводу плюс і мінус. Плюс в тому розумінні, що в противному разі робітники не мали б де мешкати, бо на заводі майже не має житла для робітників, і мінус — через те, що робітники-селяни дуже не дисципліновані, бо часто-густо ламають заводську дисципліну.

Трудова дисципліна на заводі загалом задовільна. За це промовляє велике трудове піднесення серед робітників у соціалістичному змаганні. А втім, прогули на заводі бувають 9-10%, що слід визнати за дуже великий відсоток.

Крім цього, робітники-селяни малодосвідчені й малокваліфіковані. Через те на заводі дуже багато важить проблема кадрів, проблема підготовки висококваліфіковану робочу силу.

Ще більш важить проблема як поповнити завод технічним персоналом, що його на заводі дуже бракує. Особливо потрібно кваліфікованих техробітників для проектування. Щоб опрацювати остаточний проект реконструкції заводу треба дуже багато техніків, а їх на заводі немає та й жити їм нідє.

Щоб запобігти цьому лиху, саме вчасно виготовляти проекти, дирекція заводу передбачає відкрити в декількох містах, наприклад, у Дніпропетровському, Харкові, контори для складання проектів. У цих містах звичайно, інженерів буде досить, а квартирне питання розв'язується само собою, бо робітники контор можуть жити у своїх міських квартирах.

Щоб підготувати кваліфіковану силу на заводі є профшколи, технікум та розгортається інститут висуванців. Найбільший інтерес має інститут висуванців. Робітників висувають на відповідальні посади: наприклад, на посади помічників заввідділів робсили. На цих постах ці робітники можуть набувати кращої кваліфікації, і до того воки зобов'язуються навчатися в профшколах.

Питання як організувати постійний кадр навчених робітників зв'язане з житловим питанням, що на заводі має надзвичайно гострий характер. У заводських квартирах живе лише-но 6—7% робітників, решта живе у селах навколо заводу на відстані 3—9, бо навіть у 25 верстах. Деякі робітники мусять ночувати у цехах. Деякі села містяться на другому боці Дніпра. Що робітники мусять йти на роботу з далеких сіл, то й часто-густо запізняються на роботу й з часта зовсім не бувають на праці. Підчас поводи чимало робітників взагалі не можуть по декілька день бувати на роботі, бо розливається Дніпро. Лише частина робітників може їздити до заводу робітними поїздами, інші йдуть на роботу піша-пішаниця. Цим останнім дуже трудно підчас поводи йти на роботу. Тимто робітники цілком слушно порушують перед заводоуправою питання збудувати сошові дороги й автобусне сполучення між заводом та селами. Проте, що дуже дорого коштує організувати автобусний рух, то заводоуправа ухиляється позитивно це питання розв'язати.

Також на заводі негаразд з робітничим постачанням. Робітникам бракує м'яса, молока, товщів. Останнім часом був гострий голод на папіроси. Папіроси були в магазинах ЦРК лише вранці, під вечір папірос вже не було й не можна було їх купити навіть в цілому Каменському. Мануфактуру видають у магазинах ЦРК за таонами та й талонів видають на місяць таки дуже мало. Робітники харчуються з їдальнях ЦРК, що неспроможні пропустити потрібне число їдців, а їжа не дуже смачна. В їдальнях в час обіду мало не за кожним столом бувають великі черги, що спричиняються до цілком справедливих нарікань робітників.

Ось це й є те основне, що хвилює й чим живе тепер завод. На заводі є багато хиб. Проте, робітники заводу ажніяк не падають духом. Навпаки, широкий розвиток соціалістичного змагання промовляє за великий трудовий ентузіазм, що охопив мало не усіх робітників заводу. Можна сподіватися, що не зважаючи на усі труднощі на шляху розвитку соціалістичного будівництва, завод зможе ці труднощі спільними силами робітників і техніків безперечно подужати.

І. Л. АВЕРБАХ

Природа цільового кредитування

Коли утворено нашу кредитову систему, то на перших початках треба було йти за тими формами операцій, що їх ми одержали в спадщину від дореволюційного часу.

Не дивниця, що найпоширенішою формою кредитування став вексель; ця форма не тільки переважала, а й вважали цю форму, як серед банківських кід, як і в літературі за найкращу й „найздоровшу“. В кожному разі наша кредитова практика досить довго була тої думки, що банки мають розвивати кредитування під векселі й інші тверді забезпечення, не вдаючися до „відкритих рахунків“, тобто, блянкових кредитів, незабезпечених лише сольо-векселями або навіть нічим незабезпечених. До цих незабезпечених кредитів вдавалися тоді банки не дуже часто, саме коли банки фінансували точно окреслені цільові призначення.

Отож і вийшло, що поняття „незабезпечених кредитів“ і „цільових кредитів“ збіглися. Та оце роблено не тільки на практиці, а й також фіксовано у відповідних інструкціях: коли Держбанк давав інструкцію своїм філіям, як складати баянса на 1925-26 р., то й він пропонував відносити до цільових кредитів лише кредити незабезпечені, або забезпечені тільки сольо — векселями. Від такої ситуації незабаром виникло певне роздвоєння між формальним розумінням цільових кредитів й розумінням цих кредитів в економічній літературі й дослідницькій роботі, бо в економічній літературі й дослідницькій роботі під цільовим кредитом розуміли фінансування окреслених цільових призначень незалежно від форми та готівки забезпечення. І такий стан — не був випадковий; це бо виходило з самої суті радянських банків, що їхня робота ґрунтувалася на засадах планового господарства та ажніяк на засадах комерційної вигідності й рентабельності операцій.

Краще кажучи, коли видавав кредити банк мав на увазі не так кредитоспроможність клієнта, як те, щоб провадити свою роботу згідно з планом фінансувати в окреслених сумах тих чи інших клієнтів на ті чи інші господарські потреби.

На підставі цього були ті два наслідки, що по перше, зменшилась вага забезпечення виданої позички, і по друге розширилось поняття

цільових кредитів (що ними охоплювано вже усі кредити зв'язані певним призначенням незалежно від забезпечення).

Від цього вийшло, що і формально визначати цільові кредити також повинно було ув'язувати із згаданим розширенням цього поняття, як вислід загального господарського настановлення.

На жаль, банки і дотепер ще не виконують сповна у своїх балансах цієї вимоги; та, в кожному разі, в інструкціях для складання балансів з 1927-28 р. до цільових кредитів пропонується відносити усі кредити цільового призначення не залежно від того чим саме забезпечується і чи є таке забезпечення взагалі.

Можна сказати, що в цьому процесі і була саме суть першого етапу еволюції цільових кредитів з погляду їх визначення й розуміння. А втім і тепер, коли загалом можна вважати поняття цільових кредитів за менш-більш одностатне й встановлене, все таки цільові кредити відмітні по старому на надзвичайно різностатні види й форми, що залежать від того, на що саме видається кредит, які саме кредитові установи й системи кредитують та від інших моментів.

В основному можна розділити усі цільові кредити на дві великі групи: на кредити з точно фіксованим цільовим призначенням і на кредити, що їх цільове призначення тепер встановлюється на підставі певної попередньої аналізи.

До першої групи можна зарахувати ті позички, коли треба фінансувати будівництво й промисловість і, що із самої їхньої природи не можна їх прибрати в іншу форму, як цільову й ажнік не можна зв'язувати із забезпеченням.

Сюди треба передусім зарахувати усі види кредитів на комунальне господарство, житлове будівництво й ремонт, культурно-побутове будівництво, тощо, тобто, цільові позички, що є суттю кредитової роботи в системі комунального кредиту.

Далі, сюди ж треба зарахувати кредитування с.-г. продукції, обігових коштів сільської господарської кредитової кооперації й операції на збут та постачання сільсько-господарських продуктів, тобто, усі цільові кредити, що практикує система сільсько-господарського кредиту,

Роботу банків довготермінового кредитування промисловости, тобто, фінансування капітального будівництва держпромисловости (будівництво, устаткування й капітальний ремонт заводів і фабрик) також можна цілком зарахувати до цієї групи; нарешті сюди ж стосується робота філій довготермінового кредиту Всекобанку й Українбанку, що фінансують капітальне кооперації будівництво (а часом поповнюють обігові кошти цієї ж кооперації).

Тут треба застеретися і сказати, що операції таких кредитових інституцій, як БДК і філій довготермінового кредиту кооперативних банків мають особливо довготерміновий характер і певних випадках докрайно подібні до безповоротного фінансування, натомість видавати кредити комунальному й житловому будівництву, як і сільському господарству можна й на довгий і на короткий термін.

Проте не зважаючи на усе це можна такі об'єднати усі ці види в одну групу за вищенаведеними ознаками (тобто на підставі нерозривної зв'язаности з цільовим призначенням, відсутности будьякого забезпечення й об'єкту фінансування, якими за загальним правилом є тут будівництво чи продукція). Крім цього, усі перераховані цільові кредити своєю природою — це кредити довготермінові, і хоч деякі з них ми прибираємо у форму короткотермінових кредитів, то це важить більш номінально, та й ця короткотерміновість звичайно визначається вже річним терміном.

Щоб краще підкреслити суть цієї групи цільових кредитів та відокремити їх від другої групи (про неї далі скажемо), додаймо ще, що кредитування комунального й житлового будівництва, сільсько-господарської продукції й промислового будівництва аж ніяк не переплітається з іншими формами кредитування й не має з цими формами (вексельними й підтоваровими позичками) жодного безпосереднього зв'язку; з другого боку, й економічна база, що на ній ці види фінансування виникають, — це або продукція, або будівництво, та майже ніколи не має відношення до торговельного обороту. З цього останнього моменту дуже ясно виходить, що усі щойно розглянуті види фінансування своєю природою — довго термінові. Коли навіть і взяти частину цього кредитування, що формально короткотермінове, то й питома вага її вийде дуже невеличка. Приміром, за даними на перше червня 1929 р. відповідні цифри осьякі:

	Довготермінові цільові кредити	Короткотермінові цільові кредити	Разом цільових
По системі комунальн. кредиту	1.381,4 м. к.	82,7 м. к.	1.464,1 м. к.
По системі сільсько-госп. кред.	1.843,6 м. к.	374,9 м. к.	2.218,5 м. к.
По Промбанку (БДК)	1.834,1 м. к.	—	1.834,1 м. к.
По ОДК Всекобанку й Україн- банку	109,8 м. к.	—	109,8 м. к.

Отже, у фінансуванні Промбанку (БДК) й філій довготермінового кредиту кооперативних банків майже немає короткотермінових вкладань, а в системі комунального кредиту досягають ці вкладання лише до 5,6%, і в установах сільсько-господарського кредиту — 16,8%.

Другу групу кредитів цільового призначення годі також так точно фіксувати і це можна зробити лише на підставі відповідної аналізи.

Протилежно до попередньої групи — друга група відмітна на чималую мобільність і більшою мірою зв'язана з вексельним оборотом і підтоваровими позичками.

Річ у тім, що тут маємо переважно фінансування торговельних і заготівельних процесів, і тимто переважає обіг покупних векселів, якими оперують торговельно-заготівельні на ринку організації.

Що банки переходять тепер до безвексельного кредитування, то значення векселя і тут меншає; а проте вексель і натеper ще досить таки важить.

От через що саме залежність од вексельного обороту і виходить те, що цільові кредити розглядуваної категорії не можливо також так точно фіксувати: бо через форму векселя й техніку його дисконтувати чи онколювати годі у теперішньому їх виді в кожному окремому разі точно констатувати: на що саме банк відпустив кошти. Тимто не дивно, що інколи досить важко на підставі документів і записів, що має банк, роздізнати, наприклад, фінансування заготівель будьякої сировини.

Тимчасом розпізнати це фінансування конче потрібно, бо усі торговельно-заготівельні й зв'язані з ними операції — це головні частини загального народньо-господарського плану, що припадає на невеликий (квартал) або довгий період (рік, п'ятиріччя); і коли стежимо, як виконується такого плана, то й потрібно стежити, як фінансується дані потреби.

Взявши ці міркування й зваживши до того, що і в роботі наших короткотермінових банків дедалі, то більш переважає за пляном накреслений цільовий момент, можна висновити ось що: з погляду цільового призначення тепер потрібно проаналізувати усі короткотермінові кредити Держбанку, Всекобанку, Українбанку, українських банків і провінційних комунальних банків. Краще кажучи, потрібно щодо цього досліджувати вже не питання про „цільові кредити“, а питання про „цільове призначення короткотермінових кредитів взагалі“. Це не означає, що до кожного дисконтного векселя чи виданої позички конче треба наліплювати ярлик цільового призначення, але стосовно кожного з найголовніших господарських заходів, що їх обслуговується короткотерміновими кредитами, ці кредити треба конче виявити.

Ми вважаємо, що тут найважливіше встановити коло таких-но господарських заходів і згодом вже робити вищезазначену аналізу банківських операцій.

Серед таких регульованих самостійним пляном економічних явищ—перше явище: це будуть заготівлі сировини і тимто, в даному розрізі їх фінансування. Далі, що сировинні операції мають декілька стадій, то слід говорити про фінансування кожної з цих стадій: сюди стосується фінансування поточних заготівель, контракції, закупівель у заготовувачів, транспортного обслуговування заготовувачів.

До цієї групи докрайно стосується також фінансування інших заготівельних процесів (крім сировинних), саме: фінансування фуражу й збіжжя заготівель, заготівель палива й лісоматеріалів, заготівель скотарських продуктів тощо. Розуміється, що під цільовими призначеннями в даному разі треба розуміти не лише самий процес у його загальному окресленні (контракція, поточні заготівлі сировини тощо), а й і розподіл його по культурах, групах культур або інших об'єктів, що є різними видами цього процесу. Приміром, для фінансування заготівель технічної сировини такі різні види—це заготівлі льону, пенки, кенафу, цукрового буряку; а для фінансування контракції фуражу й збіжжя—контракція озимих трав, ярових тощо.

Нарешті, надто великий інтерес має ще один вид цільового призначення короткотермінових кредитів, що є собою фінансування цілком самостійного процесу і водночас перехреснується з щойно перерахованими операціями. Саме ми маємо на оці фінансування зовнішторговельних операцій; ці операції треба розділити передусім на експортні й імпортні, а ці на експортно-сировинні та інші. Фінансування заготівель експортної сировини—це основний випадок щойно згаданого перехреснування; аджеж, ця операція—це одночасно сировинні заготівлі і заготівлі зовнішньої торгівлі. Фінансування заходів для зовнішньої торгівлі (устаткування портів тощо) це також інший вид зовнішторговельних кредитів, що його (вид) можна самостійно аналізувати.

Щодо розбивання товарів на групи, то цей момент також так важить для фінансування зовнішньої торгівлі, як і для фінансування внутрішніх сировинних заготівель, контракції тощо.

Є ще чимало процесів, що їх кредитування також слід вважати за цільове призначення, саме вилов риби, сплавлювання, завіз товарів, тощо; та з рештою і нема потреби їх тут перераховувати. Наведеного досить, щоб констатувати надзвичайну різноставну й велику якдо розмірів групу короткотермінових кредитів, що не завжди будучи цільовими за методами свого оформлення, безумовно зв'язані з цілим рядом цільових призначень і не можуть бути від них відірвані.

Тимто, якщо першим етапом в еволюції цільових кредитів було поширення самого поняття, підвівши під це поняття усі зв'язані з цільово-

вим призначенням кредити незалежно від форми забезпечення, то другий етап—це процес, що через нього дедалі більшу частину короткотермінових кредитів взагалі підводиться під цільове призначення і нерозривно з ним зв'язується.

Цей другий етап—це безпосередній відбиток теперішньої реконструкції наших банків так, що дедалі менша вага окремих форм кредитування. Замість цих форм (вексельної, підтоварової) і стає цільове призначення кредиту. Кредитові пляни банків неминуче стикаються з цією обставиною і тою чи іншою мірою його відбивають; при чім, у багатьох випадках цільові призначення навіть переплітаються з розбиванням кредитових операцій по групах клієнтури.

Змалювану групу цільових короткотермінових кредитів властива Держбанку й комерційним банкам, повинно і на далі розшифровувати за цільовим призначенням й ув'язувати з пляною практикою. При цьому треба зазначити, що плянова практика дотепер ще не досить витримана і тимто, потрібно також її дещо уточнити в розумінні фіксації того, на що саме видається кредит.

На останці зазначмо, що теперішньою робленою кредитовою реформою можна, на нашу думку, лекше встановлювати цільові призначення видаваних кредитів, аджеж бо в основі цієї реформи буде наближення кредиту до того підприємства чи до тої організації, що фактично з цього кредиту користується. Більш за те, за самою суттю реформи, кредит має видаватися безпосередньо за товаром. Ясно, що в цьому разі лекше буде виявити і цільове призначення, якщо позичальником у банку буде той клієнт, який матиме товар або сировину, як предмет на одержання кредиту: це особливо важатиме щодо фінансування сировинних заготівель і відповідних при цьому процесів (вгорі перерахованих).

У даному нарисі ми спробували висвітлити той шлях, яким треба простувати нашої кредитовій системі в царині цільового кредитування в розумінні повільного переходу від вузько-обмеженої ділянки його пристосування до розповсюдження його на весь кредитовий оборот. Від „цільових кредитів“ у вузькому розумінні цього слова банки перейшли до встановлення (безпосереднього чи посереднього) цільового призначення навіть в ділянці типічних короткотермінових кредитів.

Можна також сподіватися, що з перебудуванням банківських балансів за функціональною ознакою також будуть у цій царині чималі покращення.

ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН

І. ШАФАРЕНКО

Розвиток виробництва збіжжя в заокеанських країнах і питання про стабілізацію збіжжєвих цін.

Країни Західної Європи економічно ні в чому так дуже не схожі, як в тому, що усі ці країни залежать від інших країн, щодо сировини й найголовніших харчових продуктів. Перед війною лише Росія, Венгрія, Румунія та Болгарія могли забезпечити свої потреби у пшениці своїм хатнім продукуванням та ще експортували залишки своєї пшениці за кордон. Інші ж європейські країни мусіли були по різному довозити собі пшеницю, при чім усі вони разом ввозили за 5 довоєнних років пересічно три четвертини тої пайки пшениці, що її експортовано на світовий ринок. Отож, західна Європа щодо цього різко відрізняється від східної й південно-східної Європи та країн Нового Світу, що постачають західній Європі пшеницю, як й інші харчові продукти. Крім цього, західно-європейські країни також залежать від Нового Світу щодо кормових трав, і тільки ця залежність менша щодо жита, що її споживання дедалі меншає коштом збільшеного споживання пшениці. Імпортуючи життєві продукти з інших країн, Західна Європа постачала цим країнам не лише предмети своєї високорозвинутої індустрії, а й свої капітали протягом багатьох років. У першому десятиріччі XX сторіччя виявилися вже деякі зміни. Ціни за імпортовані предмети харчування почали підвищуватися, натомість ціни на індустріальні предмети майже що не змінилися. З'єднані Штати стали сами більш споживати сільсько-господарських продуктів через примноження своєї промислової людності *) та могли менше експортувати в Європу, а інші заокеанські країни, тобто: Аргентина, Канада, Австралія лише поволи почали збільшувати продукування свого збіжжя.

Ще більші зміни однак сталися через війну, що від неї збільшилась залежність Західної Європи у предметах харчування, надто у збіжжєвих продуктах, від заокеанських країн. Не кажучи вже про те, що експорт збіжжя й фуражу колишньої Росії майже припинився, а експорт інших південно-східних країн набагато зменшився, також і інші мало не усі європейські країни стали менш продукувати сільсько-господарських продуктів. Та з другого боку, війна, що від неї вибуло чимало країн — продуцентів і експортерів збіжжя, почасти стимулювала розвиток виробництва збіжжя у заокеанських країнах, головню, в Америці, де завдяки сприятливій кон'юктурі на світовому збіжжєвому ринку, стала хутко більшати засівна площа і найбільше наприкінці війни. Повоєнна криза

*) Відносно споживання, тобто, на голову людності, як це далі побачимо, зменшало.

тимчасово паралізувала це явище, а згодом, коли подужано цю кризу, виявлену тенденцію розвитку виробництва збіжжя в згаданих країнах спостерігається там з деякими перервами і дотепер.

Що ж саме спричинилося до майже безперервного зростання виробництва збіжжя у згаданих країнах? До цього спричинилося декілька причинників.

Перш за все до цього спричинилася широка механізація в сільському господарстві, що було ще перед війною і дуже розвинулося повоєнними роками, і вирішально вплинуло на висоту виробництва збіжжя й його вартість в усіх країнах — продуцентах збіжжя. Але найновіші сільсько-господарські машини пристосовувано досить таки поволі, що було передусім у заокеанських або, краще кажучи, у північно-американських країнах; це треба пояснити не тільки міркуваннями рентабельності, а й подекуди суто місцевими й географічними обставинами. Щодо цього буде добре, коли ми стисло розглянемо дослідження про те, як саме пристосовувано трактори й живн'ярські машини найновішої конструкції у заокеанських країнах — продуцентах збіжжя та як саме ці машини позначилися на видобутку збіжжя.

Зробленими ще 1914-1915 р. дослідницькими досвідами в З'єднаних Штатах доведено, що тракторів найкраще вживати коли орати й обробляти толоку. Крім цього, тракторів вживано здебільша там, де через швидке збільшення засівної площі, або через епізотию не можна було мати потрібне число коней. Часто-густо, коли закінчено орати цілину або, коли було досить коней, трактори стояли без усякого вжитку, хоч можна було ще ними працювати. Однак незабаром після того, коли через війну сприятлива кон'юнктура зачепила американське сільське господарство, почали продукувати й вживати тракторів у геть більших розмірах. Після 1920 21 років кризи почато щорічно обробляти ґрунт дедалі то більше тракторами, і за приблизним підрахунком було в З'єднаних Штатах на початку 1929 р. фарм, що мали свої трактори, до 800 тисяч. Дослідження американського Департаменту Хліборобства на підставі суто грошового підрахунку (вартість робітничих рук, коней, корм коней, а також вартість самих тракторів, тощо) промовляють, коли пристосовувати трактори за розмірно невеличке зменшення вартості виробництва збіжжя. А втім, хоч ці дослідження і стосуються останніх років, всетаки ці дослідження роблено підчас далеко ще не закінченого періоду машинізації в сільському господарстві, а крім цього у цих дослідженнях не зважено на загально-економічні вигоди, коли вживати тракторів в сільському господарстві, саме швидкість обробітку, що багато важить і за метеорологічних міркувань, пристосування тракторного двигуна для тяги живн'ярських машин, тощо. Загалом через пристосування тракторів набагато збільшено пайку збіжжя зборів, надто коли зважити, що в З'єднаних Штатах, як і в Канаді тракторів найбільш вживається в екстенсивних господарствах. В Аргентині й Австралії хоч і поширюється вживання тракторів, але лише останніми роками і дотепер менше такі вживається тракторів, ніж у Північній Америці. З одного боку, це від того, що не дорого коштує корм коней, бо є величезні на це луки та розмірно м'якше підсоння, а з другого боку, це стосується Аргентини, там ще розмірно небагато навчених робітників; крім цього, за недостатнього числа відповідних майстерень дорого коштує ремонтувати трактори, і це ремонтування триває досить таки довго. Зате в Австралії, де робочі руки дуже дорогі і де тракторів вживається також для дрібного корчування й очищення землі під оранку, там маємо не абиякий розвиток тракторного господарства.

Поряд з цим краща конструкція живн'ярських машин, серед яких останнє слово техніки, як звісно, це жатка-молотарка або, краще ка-

жучи, комбайн. Коли для європейських країн ця машина ще нова (стали її вживати лише декілька років тому), то в Австралії й у Західних Штатах Америки, тобто у місцевостях з сухим підсонням комбайна вживають вже 10 років. Приміром, в штаті Орегон вже 1920 р. 94% врожаю зжато й змолочено комбайнами і лише 6% іншими машинами. Дальшими роками комбайнів почали запроваджувати й в інших американських штатах з не таким сухим підсонням, при чім не тільки, щоб жати трудно осипувану пшеницю, а й інші сорти пшениці. Підчас жаття й молочення цих сортів пшениці — збитки були невеликі, ніж коли жати й молотити ці сорти звичайними жатками й снопов'язалками, а хоч обмолочувати пшеницю в сирому виді, дещо не вигідно, від чого добротність пшениці дещо гірша, покривається великою економією у витратах на убирання й обмолочення. У східній Канаді стали вживати комбайнів лише 1925 р., але за 3-4 роки перед тим Аргентина стала запроваджувати багато цих машин, бо тамтешнє підсоння, як і в Австралії, цьому особливо сприяє.

Коли зважити, яку саме можна мати економію, коли жати й молотити збіжжя комбайнами проти інших машин, то це ілюструють дані дослідження американського Департаменту Хліборобства, викладені в ось якій таблиці для площі в один акр *).

	Комбайн 10 фут.		Комбайн 12 фут.		Снопов'язалка		Жатка	
	Кільк.	§	Кільк.	§	Кільк.	§	Кільк.	§
Число робітн. год. (чоловік. **)	0.69	0.41	0.65	0.39	3.6	1.80	2.8	1.40
Також коней	—	—	—	—	5.9	0.59	4.1	0.41
Трактор	—	0.60	—	0.60	—	—	—	—
Горюче галонів	1.30	0.32	1.43	0.36	—	—	—	—
Змазув. матер.я. фунт.	0.04	0.03	0.05	0.04	—	—	—	—
Паля	0.06	0.01	0.05	0.01	—	—	—	—
В'язальний шпигат	—	—	—	—	2.0	0.28	—	—
Ладнування	—	0.10	—	0.10	—	0.05	—	0.05
Обмолочення	—	—	—	—	—	1.50	—	1.50
	—	1.47	—	1.50	—	4.22	—	3.36
Річні витрати								
Амортизація	§	152	—	251	—	22.50	—	13.33
Прог. на витрачений капітал	§	37.80	—	62.52	—	6.75	—	6.00

Якщо взяти пересічний врожай на один акр. у 15 бушелів ***) , то з вживанням комбайну замість снопов'язалки й жатки є економія на 1 бушелю відповідно 9 і 15 центів, або 8 і 14% усіх витрат, навіть коли взяти на увагу амортизацію і % на капітал. Капітальні вкладання, що виявляються у висоті річної амортизації й в процентах на витрачений капітал, коли працювати комбайном хоч набагато більші, ніж коли працювати іншими жив'ярськими машинами, все так цілком оплачується одержуваними прибутками. Робітний час, що його з комбайном потрібно зібрати збіжжя з однакової одиниці площі — це одна лише четвертина, або одна п'ята витрачуваного того часу, коли працювати іншими зазначеними вбиральними машинами.

*) The Combine harvester — thrasher in the Great Plains. Departm. of Agriculture, Techn. Bullet. Washington, Febr. 1928.

**) Ціни взято місцеві: робітн. руки 60 центів у годину з комбайном та 50 центів з іншими машинами; паровий кін — 10 центів у годину; обмолочення — 10 центів за бушель.

***) 1 акр — 0,4 га; 1 бушель — 60 англосфунтів — близько 27,2 кгр.

Щоб краще уяочити як багато важить комбайн, що поряд з трактором має не абияк допомогти реконструкції нашого Союзного сільськогосподарства, наводимо тут також дослідження у цьому ж питанні для Аргентини і Німеччини, при чім у цих даних враховано амортизацію витраченого капіталу як і проценти на капітал *).

	Аргентина		Німеччина	
	Комбайн	Жатка-сноповизалка	Комбайн.	Жатка-сноповизалка
Вартість убирання в німец. марках				
1 гектара пшениці	43,10	73,89	56	104
1 подвійн. центнера (100 кгр.	3,75	6,42	1,87	3,46

Отже, на уборці з обмолотом 100 кгр. пшениці заощаджується в Аргентині 2,67 марок, а в Німеччині 1,59 марок. Зрозуміло, що згаданим здешевленням обробітку, і потім швидким збільшенням зернового збіжжя можливо було збільшити засівну площу, що ступнево збільшувалася.

Але поряд з наведеними причинами, зв'язаними з розвитком техніки також і суто агрикультурними заходами не абияк, з одного боку, збільшено засівну площу, а з другого—збільшено збори збіжжя на одиницю площі. Не розглядаючи докладно цих заходів, зазначимо лише культивування нових сортів зерна, краще угноєння вже дещо виснажених ґрунтів, пристосування пара і також, що одержувано високодобротне зерно з величезним змістом білка, чи протеїну.

Оці загадані причини—це найголовніші причинки, що спричинилися до збільшення виробництва збіжжя в заокеанських країнах, при чім треба зважити вже згадуваний напочатку нашої статті велимй важливий факт, саме не абияке зменшення експорту збіжжя у багатьох європейських країнах. Як збільшувалася засівна плща, поакровий збір і ви́дубок пшениці у різних країнах світу перед війною та по війні—це бачимо з осьякої таблиці:**))

	1909	13 р.	1921	25 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	1909	13 р.	1921	25 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	1909	13 р.	1921	25 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.
	Засівн. площ. в міл. буш.							Збір у бушелях з одного акру							Вироблено в міл. бушелів						
Увесь світ (без СРСР й Китаю)	204,2		226	232,5	237	242,1	—	—	—	—	—	—	—	—	3041	3305	3420	3605	3780		
Європа (без СРСР)	72,8	65,9	69,2	70,4	70,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1348	1192	1205	1262	1363		
Півн. Америка	59,2	82,3	80,5	82,6	83,1	15,2	14,4	15,5	16,6	17,4	—	—	—	—	899	1181	1249	1370	1448		
зокрема З'єд. Шт.	47,1	58,1	56,3	58,8	57,7	14,7	13,9	14,8	14,9	15,6	690,1	804,2	831	878,4	903						
Канада	9,9	22,1	22,9	2,5	24,1	19,8	16,6	17,8	21,4	22,1	197,1	366,5	407,1	480	534						
Півд. Півкулі зокрема	26,7	31,0	35,2	36,7	40,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	282	391	441	424	475		
Австралія	7,6	10,0	11,7	12,3	14,0	11,9	12,8	13,8	9,5	11	90,5	128,5	160,8	116,7	154						
Аргентина	16,1	16,9	19,3	19,7	20,9	9,2	12	11,5	12,1	12,2	147,1	203,4	220,8	239,2	304						
Азія (б. СРСР)	37,6	37,9	37,7	38,3	39,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	419	448	435	442	370		
зокр. Індія	29,2	29,6	30,5	31,3	32,2	12	11,4	10,7	10,7	9	352	336,3	324,7	335	290						
Африка	7,9	8,6	9,8	8,8	9,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	93	93	90	107	104		

*) Общес. проф. Brinkmann: „Berichte für Landwirtschaft“ Heft 1. 1930, Berlin.

**) Yearbooks Dep. of Agriculture, Washington, 1922 до 1928.

За що промовляє ця таблиця? По перше в усьому світі засівна площа пшениці*) збільшилась на 18,6% протягом 19 років, що пересічно дає близько 1% на рік. Та заразом засівна площа цієї збіжжєвої культури в Європі зменшилась і лише останніми роками повільно й безперервно більшає. Що збору з одиниці площі також було менш за довоєнного збору, то й європейський добуток пшениці не дійшов довоєнної норми і лише вперше 1928 р. добуто пшениці більш, ніж перед війною. Пшениці добуток зменшився головню у Франції, Великобританії й Бельгії, натомість в Іспанії й Італії видобуток збільшився. Проти зазначеної ситуації в Європі й розмірно невеличкої зміни засівної площі й добутку пшениці в Азії й Африці різко одмінна ситуація в Північній Америці, Аргентині й Австралії. Ті тенденції, що виявилися в цих країнах перед війною також і тепер розвиваються. Особливо збільшилась засівна площа у Північній Америці (З'єднані Штати та Канада) проти довоєнного часу (1928 р. на 40% більше, ніж пересічно 1909-1913 р.). Що збільшився поакровий збір, то й добуто за той же період часу ще більше (на 61%). Оце ж майже саме маємо і в Аргентині, хоч проти наявних у цій країні величезних і ще нерозроблених земельних обшарів, засівна площа досить таки повола більшає, сільсько-господарська техніка менш розвинена, ніж у Північній Америці. Найбільше збільшилась засівна площа у Канаді. Хоч першими повоєнними роками і тут була криза, але Канада успішно стала пристосовувати найновіших методів обробітку й транспорту, а також краще організувала збут. В Австралії засівна площа рівно ж проти довоєнних років на багато збільшилась, хоч не такою мірою, як в Канаді, де ґрунт куди кращий засівати пшеницю. Загалом у згаданих 4 заокеанських країнах збільшилась засівна площа пшениці протягом 1926-28 р. проти 1909-13 р. на 71%. Від цього поряд з збільшенням поакрового збору збільшився загальний видобуток зерна і це головню в Аргентині та Австралії.

Треба зазначити, що в усіх згаданих країнах помітно переміщення засівної площі пшениці із сходу на захід, як в Америці, або в глибини країни. Приміром, засівна площа пшениці у З'єднаних Штатах збільшилась з 1923 до 1928 р. загалом на 3,6 міл. акрів, натомість в 9 штатів прерій (Grait Plains) куди перейшов центр продукування пшениці, засівна площа збільшилась на 9 міл. акрів, що промовляє за зменшення засівної площі в інших штатах на 5,4 міл. акрів. В Канаді продукується пшеницю головню у 3 прерійних провінціях у західній області Канади.

Щодо інших збіжжєвих і фуражних продуктів, то годі порівняти наскільки збільшено засівну площу й випродуковано цих продуктів в заокеанських країнах з мірою розвитку пшениці, хоч декотрі з цих продуктів також не багато збільшились проти довоєнного часу, як це бачимо з осьякої таблиці:*) див. табл. на 134 стр.

Засівна площа жита у З'єднаних Штатах зменшилась проти перших повоєнних років, хоч ціни цього збіжжєвого продукту годі назвати на світовому ринку невідгідними. І в Канаді є теж саме. Експортувати жито ці країни можуть лише у високих цінах. Через зменшене число коней в Північній Америці продукується вівса дедалі то менше, навики збільшено продукування кукурудзи й ячменю. Обставини продукувати кукурудзу в Аргентині досить такі вигідні, дарма, що наприклад 1927 р. ціни лише не набагато більші за довоєнні. Загалом замість ячменю дедалі розвивається культура кукурудзи, як кормовий

*) Тут і далі мова мовиться без РСР та Китаю.

**) Таблицю ми склали за даними Yearbooks Dep. of Agriculture 1920-28 та Annuaire Internationale de statistique Agricole 1926-28.

	Засівн. площа			Виріб		
	1909—13 р.	1921—25 р.	1926—28 р.	1909—13 р.	1921—25 р.	1926—28 р.
В міл. акрів.				В міл. бушелів		
Ж и т о						
З'єдн. Штати	2,2	4,9	3,6	36,1	68	47
Канада	0,1	1,4	0,8	2,1	20	14
Аргентина	0,008	0,4	0,9	0,6	3,1	5,7
Я ч м і н ь						
З'єдн. Штати	7,6	7,5	10	184,8	186	314,8
Канада	1,6	3	4	45	77	111
О в е с						
З'єдн. Штати	37,4	42,8	42,7	1143,4	1318	1292,3
Канада	9,6	14,6	13	351,7	457,9	425,1
Аргентина	2,4	2,7	3,3	54,2	59,3	62
К у к у р у д з а						
З'єдн. Штати	104,2	102,8	99,6	2712,4	2850,9	2841,8
Аргентина	8,7	8,7	—	191,7	219	280,8

продукт не лише в Америці, а й Європі. Європа ніяк не може збільшити видобутку свого жита проти довоєнних норм, і лише збільшено через гарний врожай видобуток ячменю й вівса проти довоєнного року, саме 1928 р. Загалом же саме заокеанські країни найбільш продукують пшениці, як і кукурудзи, хоч дещо менше, натомість головну масу світового видобутку жита дає Європа, як і більшу половину ячменю й вівса.

Для більшості країн—пшениця—для споживачів це найголовніший збіжжєвий продукт; у багауьох з цих країн інші сорти зернових трав менш важать. Проте практикою й життєвим досвідом доведено, що міська людність взагалі менше споживає збіжжя, натомість більше споживає вітаміни (овочі, зеленина, молоко тощо). Приміром у З'єднаних Штатах голова людности, тєпер споживає пшениці проти 80 років менше на 20%. На початку нинішнього сторіччя обчислена на голову людности в Америці пайка споживаного збіжжя становила 5,67 бушелів, побоєнними роками ця пайка зменшилася до 4,70 бушелів (включаючи кормові трави), а останніми роками ще більш зменшилася—на 2%. В інших країнах, де пшениця головна споживальницька культура, маємо також зменшенє споживання на голову людности, а там, де переважно споживається й інші сорти, помітно зменшенє споживання жита коштом додавання пшениці. Щодо цього інтересний приклад—це Німеччина, де голова людности споживала 1909—14 р. 86,4 кгр., а жита 152 кгр. 1922-23 р. маємо зменшення до 45,1 і 89,7 кгр., і згодом саме 1927-28 р. голова людности вже споживає більш, саме 89 кгр. жита і 101,5 кгр. пшениці. В заокеанських країнах—продукентах збіжжя, крім З'єднаних Штатів, маємо зменшенє споживання збіжжя, також у Канаді, Австралії, натомість в Аргентині останніми 14 роками збільшено споживання з 1,27 до 1,75 подвійних сотнарів на голову людности; м'яса у цій країні тими ж роками спожито куди менше.

Наведені дані дуже зразкові, бо за збільшуваного продукування збіжжя в заокеанських країнах і за одночасного зменшуваного споживання збіжжя у найголовніших країнах Європи — імпортерах збіжжя виникають явища, зв'язані з експортом залишків збіжжя й рухом збіжжєвих цін. Крім цього згадане надто важить тоді, коли аналізувати подальший світовий стан збіжжєвих продуктів. Зрозуміло, що при цьому треба зважити на примноження людності землі, яка дещо хутчіше множитья проти збільшеного видобутку збіжжя. Приміром, людність пересічно примножилась з 1909-13 р. до 1924-28 р. на 7½%, натомість збіжжя видобуто за той же період часу на 6%. За той же період часу незрівняно збільшилася пайка інших харчових продуктів, саме картоплі (18%), цукру (35%), кави (27%), какао (113%). Коли взяти людність усього світу, то нічого потерпати, що не збільшуватиметься продукування збіжжєвих продуктів, бо у багатьох країнах світу людність харчується ще недостатньо. Досить нагадати, як харчується трудова людність азійських країн, і скільки людей там гине, бо не доїдає. Навіть у так званих „цивілізованих країнах“ через масове безробіття й тимто меншу покупну спроможність людності — харчується людність дедалі гірше. Та з погляду збіжжєвого ринку у головних країнах — імпортерах збіжжя спостерегається останніми роками начеб то сталий „ступінь насичення“ збіжжям, що доведено рухом імпорту збіжжя й збіжжєвих цін.

Як розвивався експорт пшениці в заокеанських країнах це бачимо з осьяких даних. Наводимо також світовий експорт й імпорт пшениці за тіж роки *):

	З'єдн. Штати	Канада	Аргентина	Австралія	Разом	Світовий	
						експорт	імпорт
						в м і л ь й о н . б у ш е л .	
1910-14 р. . . .	105,0	94,3	85,2	49,7	334,2	795,6	693,0 **
1925 р.	260,8	194,8	125,3	124,1	705,0	840,3	794,8
1926 р.	108,0	320,6	99,8	77,2	605,6	753,2	688,1
1927 р.	219,2	304,9	138,2	96,6	758,9	898,5	784,0
1928 р.	206,3	305,7	178,1	73,0	763,1	849,4	762,6

Коли довоєнними роками експортували 4 країни пересічно близько 42% загальносвітового річного експорту пшениці, то експортну пайку збільшено протягом 1925-28 р. до 80% на рік, а в 1928 р. експортовано вже навіть на 90%. При цьому важливо, які сталися зміни за той час у світовому постачанні пшениці інших, головню, європейських країн. 1909-14 року експортовано пшениці з кол. Росії й придунайських країн, включаючи муку, пересічно на 6,3 міл. тонн, або 37,2% світового експорту. 1925-27 р. пересічно на рік експортовано з цих країн лише-но 1,1 міл. тонн, що становило лише 1/5 пайку довоєнного цих країн експорту. СРСР тимчасово майже що не вивозить пшениці останніми роками. Повоєнна Румунія пересічно вивезла згаданими роками лише 17% довоєнної експортованої пайки, при чім навряд чи зможе ця країна набагато збільшити свій експорт близькими роками. Індія, яка експортувала попередніми роками досить таки поважну пайку пшениці (1909-14 р.

*) Year books of Agriculture.

**) Статистичні дані світового експорту й імпорту не збігаються, бо в різних країнах до різному опрацьовується статистичні дані змішуються рід й призначення зерна, та часто-густо змішується календарний і сільсько-господарський рік.

понад 50 міл. бушелів на рік), тепер не може поважно вважатися експортером. Це від того, що Індія сама споживає велику пайку й через те не може експортувати великі залишки (1926-28 р. пересічно 11,1 міл. бушелів).

Хоч часом навіть імпортовано певну децину пшениці. Отож усьому світові постачають пшеницю 4 заокіанські країни.

Щодо світового імпорту пшениці, як ми вже згадали на початку нашої статті, найбільш споживають пшеницю індустриальні європейські країни. Саме дві третини імпорту припадає на 5 країн (Англію, Німеччину, Францію, Італію та Голандію); з імпортованих 1928 р. 762 міл. буш. припадає на Англію й Німеччину 320 міл. буш. Англія ще перед війною імпортувала чималу пайку пшениці, саме 1909-13 р. пересічно імпортувала 5,8 міл. тонн разом з мукою, коли в себе продукувала 1,6 міл. тонн, що разом дало 7,4 міл. тонн з людністю того часу в 45,2 міл. Протягом же 1923-24 р. імпортовано на рік пересічно 6,2 міл. тонн з людністю в 48,3 міл., за зменшеного в себе продукування в 1,4 міл. тонн, тобто разом 7,6 міл. тонн; при чім першими повоєнними роками (1921-23 р.) імпортовано пшениці разом із своєю внутрішньою пайкою усього 7,2 міл. тонн на рік *). Приблизно це ж саме маємо і в Німеччині. В обох країнах хоч і по різному через інфляцію й згодом дефляцію, загальне безробіття, зменшилась взагалі покупна спроможність людности. І лише з 1925 р. ці як і зрештою декотрі інші європейські країни взялися відбудовувати свою покупну спроможність, хоч через добрий врожай в Європі попит того року дещо зменшився. Ціни пшениці того ж року зменшились в Канаді й Аргентині, коли ціни ці дещо підвищились у З'єднаних Штатах, де врожай був дещо гірший. Подальшими роками ціни на пшеницю мають тенденцію меншати, дарма, що є великий попит Європи.

А втім, недосить аналізувати попит, щоб з'ясувати причинки знижувального руху кривої цін. Причини лежать ще і в поданні, що перевищує потребу, як і у висоті світових запасів пшениці. Та перед тим, як розглянути це питання, зазначмо тут лише динаміку цін пшениці за довгий період, щоб ясніша була констеляція їх останніми роками. Загалом крива цін пшениці, коли знизилась ця крива 80—90 роками минулого сторіччя і на початку теперішнього сторіччя, стала підвищуватися аж п'ятиріччям перед війною, як це бачимо з осьякою таблиці, де ціни наведено в центах за бушель червоної імпоротної пшениці в Ліверпулі *).

Пересіч. за 1883-87 р.—110,8	Пересіч. за 1903-07 р.—93,2
" " 1888-92 —107	" " 1908 —110
" " 1893-97 —82	" " 1909 —125
" " 1898-902 —90,6	" " 1909-13 —114

Проте рух цін на пшеницю воєнними й повоєнними роками вже дещо інший, і щоб зручніше зіставляти ці дані також наведено Ліверпульські ціни, як вільні від мита.

Пересіч. за 1914 р.—157 ***)	Пересіч. за 1924 р.—181
" " 1917 —235	" " 1925 —176
" " 1918 —240	" " 1926 —171
" " 1920 —223	" " 1927 —164
" " 1922 —144	" " 1928 —152
" " 1923 —130	" " 1929 —132

*) Lering: „Internationale Preisbewegung“ Berlin, 1929 p.

**) Таблиці взято з „Yearbooks of Agriculture“ із матеріалів Institut International d'Agriculture, — Rome.

***) Теж.

Наведені таблиці цін показують лише пересічні річні ціни (а в го-
рішній таблиці (перша з гори) за п'ятирічний період), що за щоденного
котирування змалювувать лише приблизно місячні й денні ціни, які
своєю чергою, як звісно, можуть інколи досить таки сильно коливатися.
Але й з цих наведених дифер ясно, що в руху кривої цін вгору підчас
війни був перелім роками кризи, надто 1922-23 р.; згодом 24 р. крива
цін знову піднеслася, щоб згодом поволі та безперервно знижуватися.
1928 р. пересічна ціна пшениці у Ліверпулі була лише на 40% вища,
ніж 1913 р. і на 34% вища за ціну довоєнних 5-ти років 1909-13 р.
Зійшлого року ціна пшениці знову таки набагато зменшилась.

Коли зіставити ціни пшениці з видимими запасами цього збіжжя
останніми роками в 4-х заокеанських країнах, то спадає на око безпе-
речний між цими величинами причинний зв'язок. Цих запасів було
в міл. тонн *): до I-XII 1925 р. — 7, до I-XII 1926 р. — 8, до I-XII 1926 р. —
9,4, до I-XII 1928 р. — 12,4, та до I-XII 1929 р. — 15.

Треба підкреслити, що в усьому світі 1929 р. випродуковано пше-
ниці лише 88 міл. тонн проти 103 міл. тонн 1928 р.; у 4-х заокеанських
країнах пшениці випродуковано лише 36,3 міл. тонн проти 51,5 міл.
тонн. А втім від цього не зменшилися видимі запаси, навпаки збільши-
лись, бо попит до кінця зійшого року був в Європі менший, ніж попе-
реднього року; через те, піднесені були ціни згодом знову зменшилися,
коли з'явилися перші відомості про величину врожаю. На жаль, щодо
жита й інших зернових трав немає такої суцільної й докладно опрацьо-
ваної статистики, як для пшениці. Та й взагалі ці зернові трави, як
вже згадано, менш важать в заокеанських країнах, і тимто їх не роз-
глядатимемо. Останніми роками меншають у З'єднаних Штатах залишки
жита на експорт. Що СРСР не експортував достатньої пайки жита, то
й ціни на цю культуру були останніми роками на світовому ринку до-
сить таки високі, — і аж 1929 р. ціни набагато зменшилися. У Німеччині,
наприклад, мають на думці стабілізувати ціну жита на внутрішньому
ринку, і на те запроваджено навіть рухоме мито. Щоб позбутися кон-
куренції на зовнішньому ринку Німеччина та Польща прагнуть дійти
між себе будьякої згоди, щоб спільно організувати експорт жита. Про
ячмінь зазначимо лише, що коли СРСР зменшив експорт ячменю до
Німеччини, то Німеччина взялася імпортувати кукурудзу із заокеан-
ських країн.

Якщо перед війною збіжжєва біржа у Чикаго ґрунтовно впливала
на ціни світового ринку, та останніми роками збіжжєві біржі Вінніпегу
й Буенос-Айресу щодо цього дуже багато важать, конкуруючи навіть
між себе за посилення своєї впливу.

Це можна збагнути, коли зважити, що Канада й Аргентина через
величезну кількість земель та збільшений видобуток збіжжя, за роз-
мірно нечисленною людністю, дедалі то більш важать у світовому експорті
пшениці, ніж З'єднані Штати, де головну пайку видобутого збіжжя
споживає величезна людність цієї країни. Взагалі, треба сказати, Арген-
тина своїм експортом зменшує рівень світових збіжжєвих цін. У цій
країні організовано збуту ще не цілком раціонально. Всупереч Канаді
й З'єднаними Штатам, Аргентина майже не має елеваторів і складів
для збіжжя. З великими боргами фермери — здебільша, яко орендатори
без потрібних коштів, мусять боргуватися на дуже важких умовах у
власників землі. Оці власники землі скуповують збіжжя, тут же пере-
продають його експортерам, які власне й є справжніми кредитордами.
Переважну пайку збіжжя Аргентини експортують власне чужоземні ка-

*) „Getreide Zeitung“ № 1, 1930, Berlin.

піталісти, які купують збіжжя у розмірно невисокій ціні, користуючися на це із своєї фінансової могутності. Через це зараз же після жнив й обмолоту збіжжя тече лавиною з Аргентини на світовий ринок, при чім часто-густо збіжжя навантажується на судна, без будького окресленого призначення так, щоб згодом оці запаси в дорозі спрямувати туди, де буде більший попит і ціна вигідніша.

Однак, дарма що ціни пшениці на світовому ринку розмірно низькі можна загалом сказати, що заокеанським країнам-експортерам збіжжя все таки вигідно продукувати цей сорт збіжжя (пшеницю), бо через вгорі згадане пристосування найновіших сільсько-господарських машин, як і збільшення поакрових зборів меншає собівартість продукування збіжжя, що вже показує повільне збільшення площі засіву. Постійне ж коливання цін та невпевненість на майбутнє, звичайно, нервує продуцентів надто там, де продуценти менш організовані. Через те вже декілька років продуценти збіжжя, як і на усіх конференціях цих продуцентів постійно дебатують питання про можливість стабілізувати збіжжєві ціни, насамперед ціни на пшеницю. Питання про які саме коливання мова мовиться треба конкретизувати, бо можна говорити про стабілізацію у вузькому розумінні, або в широкому. В першому разі треба розуміти ті сезонні коливання, що не залежать від загальних розмірів постачаного ринку збіжжя. Приміром, здебільша спостерегається, що ринкові ціни меншають підчас посиленних відправлень збіжжя, тобто, осінніми місяцями, згодом наступає реакція, коли меншає відправлення збіжжя, звично наприкінці року. Дарма, що є чимало статистичних даних про загальний видобуток і загальне споживання, про запаси, відправлення й залишки збіжжя (проте ці дані не завжди збігаються), інколи ціни коливаються по сезонах дуже поважно. В другому разі, можна говорити про стабілізацію збіжжєвих цін в широкому розумінні, саме коли потрібно позбутися коливань протягом декількох років, незалежно від врожайності, наявних запасів тощо. Аджеж, нехай і буде в одній країні неврожай, в інших країнах таки може бути чудовий врожай, і як до цього ціни можуть меншати. В цьому разі фермери у першій країні змушені збувати свою зменшену пайку збіжжя у зменшеній ціні; при чім, як доведено деякими дослідженнями, ціни міняються не в однаковій пропорції за підвищеного й зменшеного постачання збіжжя. Приміром, на підставі цілого ряду спостережень виходить, що за зменшених експортних залишків пшениці приблизно на 3—4%, ціна може проти попередньої ціни більш підвищитися на 30%, натомість через таке ж збільшення експортних залишків може впасти ціна—не більш 15%. Зрозуміло, що за стабілізованих цін сільські господарі можуть робити свої розрахунки на декілька років, тимчасом за теперішньої ситуації вони не можуть кожного особного року робити свої розрахунки, бо на це впливає чимало стихійних і випадкових чинників, саме причинки метеоріологічні, висота зборів, врожайність в інших країнах, спекулятивні угоди збіжжєвих бірж тощо.

Тепер розгляньмо, яких вживано чи живається тепер заходів позбутися коливань збіжжєвих цін і ціни ці стабілізувати. Досвідом фінансування й кредитування під збіжжя, щоб коли можна зменшити вплив цього збіжжя на ринок, доведено, що цим годі цього таки дійти. Якщо збіжжя буде приливати на ринок не першими по живих місяцями, а всередині хоч наприкінці сільсько-господарського року, то від цього коливання цін не міняється, а коливання цін переміщуються в часі, бо й інші експортери, які затримують своє збіжжя, потім відразу викидають свої запаси на ринок, від чого звичайно ціни меншають. Далі збіжжєві біржі, надто термінальні, або термінові, крім страху-

вання своїх членів від можливих збитків од коливань, „теоретично“ служать для вирівнювання коливання збіжжєвих цін. Бо за теорією продавці на короткі реченці — коли посилено купують збіжжя, покупці на довгі реченці — коли посилено продають — начебто мають паралізувати великі плизи цін вгору або вниз. Як практично складається угоди в цих, улюблених інституціях, сучасного капіталу — це досить таки відомо, при чім навіть урядова комісія, яка 1926 р. (матеріали лише нещодавно опубліковано) обслідувала Чикагську термінальну біржу (бо скаржилися фермери) дійшла дуже маловтішних висновків.

По перше витрати на закупівлю й продаж збіжжя на біржі становлять повоевними роками на рік 20—25 міль. доларів, бо за кожний проданий хоч куплений бушель збіжжя стягається, крім провізії, 2½ центів. Близько 85% збіжжєвих елеваторів й складів Чикаго є в руках невеличкої групи осіб, які, власне кажучи, й є головні діячі біржі, натомість інші тисячі середніх і дрібних учасників є лише забавкою в руках згаданої групи. Що ця могутня й провідна в усій біржі група грає й спекулює, продає та купує якдо настрою ринку то на довгі то на короткі реченці, то й ціни надзвичайно коливаються. Бо, наприклад, справжні закупівлі, тобто ті, що не анулюється зараз же або після продажів, або навпаки продажі, що не анулюється закупівлею, — це лише невеличка частина проти загальних операцій і оборотів біржі, що пересічно доходять 50—60 міль. буш. у день. І коли будьяка фірма, яка купила збіжжя (це може робити позаміська фірма, хоч також дуже зрідка) замагає виконати контракт, тобто, побажає справді одержати куплене збіжжя, то за великої партії товару ціна дуже збільшиться, бо наявного товару взагалі обмаль. За браком місця ми не розглядатимемо дії й операції цієї інституції; згадаймо лише як дуже впливає на світовий збіжжєвий ринок Чикагська збіжжєва термінальна біржа, що її справжні операції, хоч і дуже злегка, наважилася виявити навіть урядова комісія. В інших аналогічних біржах є теж саме, тобто, загалом у цих інституціях процвітає величезна спекуляція й гра; тимто, не може бути й мови не лише про стабілізацію збіжжєвих цін, а й щоб позбутися коливань згаданих цін.

Навряд чи можна цілком стабілізувати ціни, коли навіть і об'єднаються продуценти збіжжя; це, приміром, доведено практикою канадських пшеничних пулів, тобто, об'єднань, що є під впливом приватних банків або фінансового капіталу. Тут стабілізацію почасти робиться так, що фермери, тобто, члени пулів одержують за збіжжя добротності і за однакової вартості транспорту одну й ту же ціну незалежно, яка біржєва ціна була в день приставлення фермером збіжжя. Складане у численних елеваторах збіжжя випускається на світовий ринок пляномірно за сприятливішої кон'юнктури, і цим одержується кращі ціни. Канадські пули мають у своїх руках разом 17—20% світових залишків пшениці, і хоч сорт „манітоба“ має на світовому ринку особливу увагу, проте навряд чи можуть пули помітно вплинути на світові збіжжєві ціни. Пули впливають на ціни головню тим, що затримують збіжжя у своїх руках, коли світові ціни на їх думку, низькі, і це вони можуть зробити, бо мають достатнє число елеваторів. Та при цьому може бути небезпечно нагромаджувати величезні запаси, які можуть більшати рік скрізь-рік. Продавши ці залишки у зменшених цінах, пули можуть мати збитки у міль. доларів, що (збитки) за великих оборотів хоч і можуть виносити декілька центів на бушель, але повинні все таки подати, як і зиск на членів пула. Але продажею великих залишків можна ціни світового ринку і далі зменшувати. Канадські пули прагнуть не лише стабілізувати збіжжєві ціни, а й спільно з іншими продуцентами підвищити загальний рівень світових цін.

Також і в З'єднаних Штатах розгортається кампанія на те, щоб організацією пулів стабілізувати збіжжеві ціни, хоч тут мають на меті, головню, підвищити й стабілізувати ціни митом на збіжжя всередині країни на рівні, що більший за рівень цін світового ринку. Та поки що цей рух розгортається не цілком успішно. Питання про ціни й ціни ці підвищити зв'язано з новим аграрним законом*) і це питання має врегулювати спеціальна комісія, хоч щодо цього є чимало утруднень, дарма, що асигновано на це й на інші аграрні потреби фонд 500 мільйонів доларів.

Загалом питання про стабілізацію збіжжєвих цін дуже важливе, якщо зважити на ту перманентну аграрну кризу, що є мало не в усіх капіталістичних країнах. Та чи можна стабілізувати збіжжєві ціни саме в обставинах загального й аграрного капіталізму? Звичайно, годі позитивно на це відповісти. Ба навіть на спеціальній конференції при Лізі Націй на початку 1930 р. в Женеві, що її (конференцію) скликано розглянути міжнародню аграрну ситуацію та розв'язати аграрну кризу, багато учасників цієї конференції визнали за неможливе розв'язати питання про стабілізацію збіжжєвих цін**). Також навряд чи можна близьким часом організувати світовий збіжжєвий картель, як об'єднання продуцентів збіжжя, чого так прагнуть канадські пули; бо не кажучи вже про одніну господарсько-політичної фізіономії різних країн — продуцентів збіжжя та розбіжні їх інтереси, не так легко можна регулювати продукування збіжжя, що залежить од багатьох побічних обставин (ми саме кажемо про капіталістичні країни). Коли можна припинити роботу на заводі, або на фабриці підчас кепської кон'юнктури, щоб згодом знову поновити роботу на фабриці чи заводі, то коли ліквідується сільсько-господарську фарму, є при цьому іншого роду збитки і навіть продати таку фарму трудно, хоч цілком очевидно, що фарма не рентабельна. Усе це промовляє за те, що за аграрного капіталізму не можливо регулювати на довгий час продукування збіжжя, ані господарською політикою, ані об'єднанням продуцентів пристосовуючи це продукування до справжнього розміру світового споживання збіжжя. Як і не можливо стабілізувати збіжжєві ціни. Навпаки, той же аграрний капіталізм прагнучи дедалі до поширення буде, либонь, збільшувати близькими роками продукування збіжжя, що його залишки буде направляти крім індустріальної Європи в країни південної Європи, латинської Америки й півд. та східної Азії. Що мабуть будуть збільшувати продукування збіжжя заокеанські країни, хоч і не таким хутким темпом, як це було останніми роками, не видко з того, що ці країни мають ще дуже обширі нерозроблені землі, і також ті землі, що їх через зменшення коней будуть замість вівсом засівати зерновими травами; ці країни не тільки пристосовують найкращі машини у сільському господарстві, а й дедалі то більше „європеїзують“ сільське господарство, тобто, замінюють екстенсивне господарство інтенсивним.

Питання про перепродукцію збіжжя у світовому масштабі — це посутно питання про раціональніший цього збіжжя розподіл. Аджеж спадає на око те, що не тільки зростає абсолютна пайка світового експорту зернових трав, а й відносна, тобто, щодо світового відобутку збіжжя. Пересічно 1909—13 р. на світовий ринок шло 6% відобутку (з рижом), а 1923—27 р. вже — 17%. Світова торгівля одної пшениці разом з мукою, згідно з цифрами збуту, була

*) Див. Нашу статтю „До аграрної проблеми П. А. Спол. Штатів“ в „Господарство України“ № 9, вересень 1929 р.

**) Коли ми писали цю статтю — конференцію ще не закінчено і тимто, нам не відомі постанови цієї конференції, хоч за досвідом інших схожих конференцій навряд чи можна сподіватися будьяких особливих постанов.

1924—27 р. на 15% більше проти 1909—13 р., а 1928 р. світова торгівля збільшилась проти пересічної суми торгівлі до війни на 28%^{*}; і це тоді, коли зменшено споживання збіжжя у багатьох країнах.

Хоч проблема збіжжєвих цін та їх коливань дуже важить, проте цю проблему ажніяк достатньо ще не досліджено, і це питання опрацьовують у багатьох країнах солідні установи. Можна лише загалом сказати, що від вищенаведеного розвитку раціоналізації в сільському господарстві реальні ціни на збіжжя мабуть і далі будуть менші за довоєнні, а що й транспорт дешевшає, то й в країнах — імпортерах збіжжя ціни також будуть менші від загального рівня товарових цін.

Яких же висновків можна дійти на підставі сказаного щодо експорту збіжжя СРСР, зосібна України?

Вже останніми передвоєнними роками колишня Росія не могла через дедалі збільшувану конкуренцію заокеанських країн підвищити свій експорт збіжжя до висоти рекордних років 1909—10 р. (40% світового експорту збіжжя), й годі думати, що можна буде ту ж експортну пайку експорту збіжжя відновити близькими роками. Цю зазначені заокеанські країни збільшуватимуть дедалі видобуток свого збіжжя, переважно пшениці, та постачатимуть дедалі більше світовому ринку, то й не легко СРСР подужати конкурентів на цьому ринку. Коли після деякого перериву у нинішній збіжжєвій кампанії СРСР експортував на світовий збіжжєвий ринок пшениці хоч і не багато, — від цього не абияк заметушилися наші конкуренти, як заокеанські, як і європейські. Крива збіжжєвих цін не дуже реагувала на цей факт з'явлення експортера СРСР на світовому ринку; та згодом, що буде збільшувано наш експорт збіжжя, то конкуренція безперечно може дуже загостритись. Це звичайно не спинить та й не може спинити активізацію нашого збіжжєвого експорту; і щоб успішно змагатися з дужими й організованими конкурентами, треба дуже раціонально організувати й налагодити експорт нашого збіжжя. Та коли українська пшениця має конкурувати з пшеницями заокеанських країн, а жито, головню, з житом європейських країн, то ячмінь може і надалі мати на світовому ринку сприятливу кон'юнктуру, хоч і тут є конкуренція придунайських країн.

Г. РУФ

Сучасний стан вугільної промисловости у Північно-Американських З'єднаних Штатах

На початку поточного сторіччя Північно-Американські З'єднані Штати у видобутку кам'яного вугілля й антрациту здобувають собі перше місце у світі, що його раніш мала Англія. Останніми п'ятьма роками (1924—1928 р.) З'єднані Штати Північної Америки давали пересічно майже 45% усього світового видобутку кам'яного вугілля й антрациту, тобто, стільки, скільки разом взяті продуценти вугілля: Англія, Німеччина, Франція, Польща та СРСР. Очевидно, що лише на ґрунті отакого велетенського розвитку кам'яновугільної промисловости і могла також велетенськими кроками зростати американська металургія останніми десятиріччями. У нашій статті ми маємо саме висвітлити оцей розвиток, як і виявити причинки цього розвитку.

Природні причинки. З'єднані Штати мають мало не половину вугільних ресурсів усього світу. За даними 13 Геологічного

^{*} „Wheat Studies“— Good research Institut, California, vol. 5. 1929.

Конгресу 1913 р. З'єднані Штати мають понад 3,8 трильйони метричних тонн різного гатунку вугілля, що коли перевести на умовне (7.000—калорійне) паливо дає 2,8 трильйони тонн. Ця пайка ресурсів З'єднаних Штатів становить 47% усіх світових запасів вугілля й антрациту. Що вугільні ресурси З'єднаних Штатів надзвичайно великі, це наочне бачимо, коли зіставимо ці ресурси з ресурсами інших країн; це ілюструє нижченаведена таблиця (цю таблицю складено за даними 13-го Геологічного Конгресу так, що враховано також повоєнні зміни кордонів*).

Світові ресурси вугілля

(у міліярдах метр. тонн)

Країни	Натуральна вага	В умовному паливу	% до світового підсумку
З.Ш.П.А.	3.839	2.800	47,1
Китай	995	930	15,6
Канада	1.234	800	13,4
С.Р.С.Р.	428	394	6,6
Німеччина	264	255	4,3
Англія	190	189	3,2
Польща	170	155	2,6
Австрія	166	144	2,4
Брит. Індія	79	77	1,3
П. Африка	56	56	1,0
Франція	34	33	0,6
Інші країни	136	116	1,9
Увесь світ	7.590	5.949	100,0

Запаси вугілля в З'єднаних Штатах очевидно так великі, що їх можна вважати за невичерпні; за теперішнього темпу видобутку кам'яного вугілля має вистачити на 5—6 тис. років, тобто, на час, коли людство не в стані передбачити майбутнє.

А втім треба зазначити, що ресурси антрациту в З'єднаних Штатах розмірно невеличкі; саме антрациту є близько 20 міліярдів тонн, тобто, на багато менше проти запасів антрациту в СРСР (54 міліярдів тонн); стосовно усіх інших вугільних запасів в З'єднаних Штатах антрациту є лише 0,5% (в СРСР — 12,6%).

Вугільні запаси З'єднаних Штатів Північної Америки розміщені по усьому величезному терені цієї країни — від Атлантичного до Великого океану та від Канадського кордону до Мексиканської затоки; відмітна особливість в тому, що запаси твердого мінерального палива розміщені безпосередньо поблизу залізрудних родовищ; за приклад такої суміжності може правити штат Пенсильванія на північному сході З'єднаних Штатів Північної Америки: тут добувають кам'яного вугілля й антрациту більше, ніж в усій Англії, а чавуну виплюють більше, ніж в усій Німеччині. Нарешті, геологічні обставини залягання вугілля в З'єднаних Штатах дуже сприятливі для інтенсивного розвитку видобутку; ці обставини можна змалювати загалом осьяк: родовища дуже приступні, шари залягають правильно, а доколійні скалинці відмітні на добру побудову; пересічна глибина шарів проти інших головних країн — продуцентів вугілля — невеличка, натомість шари набагато потужніші. Це бачимо з осьякої таблиці:

* Цю таблицю взято з книжки В. Вайца „Производительные силы мирового хозяйства“ часть 1-а, стор. 54—55, Видавництво Комакадемії, Москва, 1927 р.

Пересічна глибина й пересічна потужність шарів у
З'єднаних Штатах та інших країнах (в метрах)

К р а ї н а	Глибина	Потуж- ність
З.Ш.П.А. Вугілля . . .	80	1,60
антрацит . . .	126	2,03
Німеччина (Рур) вугілля	600	1,00
Англія вугілля . . .	312	1,27
С.Р.С.Р. вугілля . . .	167	0,92
(Донбас) антрацит . . .	104	0,96

Видобуток. Як ми вже вгорі зазначили, З'єднані Штати добувають вугілля набагато більше, ніж інші головні індустріальні країни. В абсолютних цифрах З'єднані Штати добули кам'яного вугілля й антрациту 1928 року 516 міл. тонн, а пересічно за п'ять років (1924—1928 р.) 541 міл. тонн. Розміри видобутку проти видобутку в інших країнах бачимо з осьякої таблиці:

Видобуток кам'яного вугілля й антрациту
(в міл. тонн)

К р а ї н а	1928 р.		Пересічно 1924—1928	
	Абсолютна пайка	В % до світ. вид.	Абсолютна пайка	В % до світ. вид.
З.Ш.П.А.	516,3	40,8	540,8	44,2
Англія	237,0	18,8	227,8	18,6
Німеччина	152,3	12,0	140,5	11,5
Франція*).	66,5	5,3	64,0	5,2
Польща	40,4	3,2	35,1	2,9
С.Р.С.Р.	36,1	2,8	24,9	2,0
Японія	31,0**)	2,4	31,4	2,6
Бельгія	27,5	2,2	25,4	2,1

Як до попиту, переважно, на внутрішньому ринку (скоро експорт твердого мінерального палива ЗШПА невеличкий) а також як до інших причин видобуток вугілля окремими роками коливався в широких межах: наприклад, останнім десятиріччям видобуто кам'яного вугілля й антрациту 598 міл. метр. тонн (саме 1920 р.), 1921 р. видобуток лише 460 міл. тонн (коли криза збуту охопила мало не усі галузі промисловости), а 1922 р.—433 міл. тонн (саме коли через страйк гірників у багатьох штатах втрачено разом з усім кам'яновугільній промисловості ЗШПА понад 73 міл. чол. день).

Динаміку видобутку кам'яного вугілля й антрациту в ЗШПА з 1900 до 1928 р. ілюструє осьяка таблиця: (див. стор. 144).

Вельми інтересне й відмітне саме для американської вугільної промисловости це те, що фактично у видобутку кам'яного вугілля й антрациту ЗШПА ген не вичерпується технічних спроможностей саме продукційна потужність шахт набагато більша, ніж фактично добувається вугілля.

*) Включаючи Саарський басейн.

**) Ор'єнтовно.

Видобуток кам'яного вугілля й антрациту
(в міл. малих тон).*)

Рік	Кам'яне вугілля		Антрацит		Кам'яне вугілля й антрацит	
	Абсолют.	% до поперед. періоду	Абсол.	% до поперед. періоду	Абсолют.	% до поперед. періоду
1900	212	—	57	—	269	—
1910	417	197	84	147	501	186
1915	443	106	88	105	531	106
1920	569	128	90	101	659	126
1921	416	73	91	101	507	77
1922	422	101	55	61	477	94
1923	565	134	93	169	658	138
1924	484	86	88	95	572	87
1925	520	107	62	70	582	102
1926	573	110	84	136	657	113
1927	518	90	80	95	598	91
1928	494	95	77	107	571	95

Приміром, 1927 року фактично видобуто 470 міл. тонн кам'яного вугілля, хоч технічно можливо було видобути 757 міл. тонн. — тобто, фактично видобута пайка мала лише 62% другої — технічно-можливої; 1923 р. технічно можлива пайка видобутого вугілля дійшла щонайбільшої цифри 880 міл. тонн за фактичного видобутку 512 міл. тонн, тобто, фактично видобуто лише на 42% менш за технічно можливий видобуток. Теж саме можна сказати щодо антрациту: процент фактичного видобутку до технічно можливого видобутку коливався протягом р-да років од 91 до 50 (ця остання цифра стосується 1922 р., коли через страйк гірників в штаті Пенсильванія, де зосереджено усю антрацитову промисловість ЗШПА, робітних днів було близько 151).

Що ми вже зазначили, запаси кам'яного вугілля розподілені (а втім, геть нерівномірно) по усьому терені ЗШПА відповідно до цього і розподіляється видобуток вугілля у багатьох штатах: за даними 1923 р. видобуто кам'яного вугілля понад 1 міл. тонн у 23-х штатах. При цьому, 145 міл. тонн, чи 28% усього видобутку ЗШПА; видобуто в одному лише штаті Західна Вірджинія; 133 міл. тонн, чи близько 26% в штаті Пенсильванія; 69 міл. тонн (13%) в штаті Кентуккі; 49 міл. тонн (9%) у штаті Іллінойс. Отож, 4 штати дають понад 77% усього видобутку кам'яного вугілля ЗШПА.

Перші 3 штати, саме Західна Вірджинія, Пенсильванія, Кентуккі — це штати так званого Східного Вугільного Району, а штат Іллінойс належить до Центрального Вугільного Району. У цьому ж Східному Районі й зосереджено увесь видобуток антрациту (1927 р. — 80 міл. тонн), і передусім в одному лише штаті Пенсильванія; отже, цей район має для народного господарства ЗШПА те ж значення, що й Рурський басейн для Німеччини або Донбас для СРСР.

Долі згадані дані змальовують розподіл видобутку кам'яного вугілля ЗШПА до групах або класів шахт різної продукційної потужності: із загального числа 7011 шахт, що функціонували 1927 р., припадало:

*) Вживана в ЗШПА малих тонна — 0,9072 метр. тонн, тобто, має 907,2 килгр. У дальшому нашому викладі усі вагові показники висловлені також у малих тоннах. Там, де потрібно (коли робити зіставлення з іншими країнами) малі тони переведені в метричні.

На клас 1 (видобуток понад 200 тис. тонн)	55% вид. і 11% ч. шахт.
" " 2 (" " од 100 до 200 " ")	22% " 12% "
" " 3 (" " 50 до 100 " ")	12% " 12% "
" " 4 (" " 10 до 50 " ")	9% " 26% "
" " 5 (" " менше 10 " ")	2% " 39% "

тобто, понад половину усього видобутку (284 міл. тонн) припадає на шахти першого класу з видобутком понад 200 тис. тонн. Пересічно видобуток вугілля в одній шахті по усіх штатах Північної Америки того таки року 73,8 тис. тонн.

Щодо методів видобутку вугілля в ЗШПА, підкреслимо передусім розквіт механізації.

Вже 1920 р., коли в Німеччині та Англії щойно приступали до механізації, ЗШПА добували машинним способом 60% усієї пайки видобутого кам'яного вугілля, 1927 р. цей процент збільшився до 72%. Машин у роботі було того таки року 17.388, що промовляє за зменшення машин проти 1927 р., коли машин було 21.229; це зменшення машин слід пояснити удосконаленням самих машин, як і удосконаленням методів роботи цими машинами, через що можна було виводити з роботи здавнілі машини. Пересічно на одну машину припадало 1927 року 21,5 тис. тонн видобутого вугілля.

Про щось зовсім інше промовляють дані за механізацію видобутку антрациту: тут відсоток механізації становить 1927 р. лише 1,5% до усієї видобутої пайки антрациту; машин було в роботі лише-но 138.

Специфічна властивість саме-но американської кам'яновугільної промисловості, з її величезними запасами легко видобуваного вугілля—це надзвичайне марнотратство підчас видобутку. За дослідженням федерального Горничого бюро збитки підчас виймання вугілля становлять пересічно 30—35%, а в окремих штатах збитки ці коливаються від 20—50%.

Звичайно, можна булоб позбутися бодай 50% цих збитків, якщо вугільні компанії вважали б це за потрібне.

Через сприятливі природні обставини в кам'яно-вугільній промисловості ЗШПА маємо високу продуктивність праці. Коли в Німеччині продуктивність одного робітника на рік (за даними 1927 р.) була 354 метр. тонн, а в Англії 250 тонн, то в ЗШПА 1 робітник на рік видобував 791 тонн. Крім природних причинків, високу продуктивність праці спричиняє великою мірою загальна раціоналізація продукційних процесів в Америці, проти чого методи роботи в інших країнах (крім, звичайно, Німеччини з її виключними успіхами), можна б сказати відсталі на багато років.

По антрациту продуктивність праці в ЗШПА набагато менша, ніж по кам'яному вугіллю і 1927 р. 1 робітник видобував на рік 440 метр. тонн, тобто, на 44% менш, ніж у кам'яновугільній промисловості. Це слід пояснити як гіршими природними причинами, як й іншими причинами: саме гіршим складом робсила (в силу місцевих обставин штата Пенсильванія) й слабою механізацією видобутку, про що вгорі вже зазначено.

Робітників, які працюють в Американській вугільній промисловості, було 1927 р. 759 тис. чол., з них працювало в кам'яновугільній промисловості 594 тис. а в антрацитовій 165 тис. чол. Відповідно до масштабу видобутку вугілля найбільше робітників маємо в штаті Пенсильванія, Західна Вірджінія, Ілінойс та Кентуккі; проте в кожному з цих штатів

зосібна—число робітників не пропорціонально видобутку, як це бачимо з осьяких даних за 1927 рік.

Штат	Видобуток у міл. тонн.	Число робіт- ників у тис.
Західна Вірджінія .	145,1	120
Пенсильванія . . .	133,0	154
Кентуккі	69,1	65
Ілінойс	46,8	77

Цю диспропорцію слід пояснити місцевими обставинами видобутку, характером робсили й іншими причинами.

Зіставивши число робсили у вугільній промисловості ЗШПА та інших головних країн—продуцентів вугілля, маємо осьяку картину: в ЗШПА—759 тис. чол., в Англії—1.005 тис. чол., та Німеччині—495 тис.

Коли зважити, що ЗШПА видобувають проти Англії більш, ніж удвое, а троти Німеччини більш, ніж утроє, то чисельність робсили у кам'яновугільній промисловості ЗШПА таки розмірно невелика.

З розподілу робсили по окремих видах робіт в ЗШПА бачимо, що в ЗШПА підземних робітників більше ніж в Англії та Німеччині (в процентах число підземних і наземних робітників до загального числа робітників 1927 р.):

	ЗШПА	Англія	Німеччина
Підземні	84,2	81,0	82,0
Наземні	15,8	19,9	18,0
	100,0	100,0	100,0

В кам'яновугільній промисловості співвідношення підземних та наземних робітників було в ЗШПА того таки року 84,2: 15,8; в антрацитовій промисловості процент підземних робітників менший, а наземних більший: 77,0 до 23,0.

Обставини праці у вугільній промисловості З'єднаних Штатів відмітні на одну вельми характерну проти інших країн властивість. Саме там гірноробітники працюють куди менше число днів на рік, ніж де то не було в європейській гірничій промисловості. Це від того, що вугільні кампанії, маючи на оці ринкову кон'юнктуру, то посилюють то послабляють темп видобутку і за цюнайменшої заминки у збуті зменшують число робсили.

Тимто скрізь і завжди гірноробітник буває що протягом тижня працює лише 4, ба навіть 3 робітні дні. Відповідно до цього і зарплата американського робітника коливається і за високих позмінних ставок буває в окремих випадках, коли підрахувати заробіток за рік, менша, ніж в європейській вугільній промисловості. Докладніше про це скажимо далі, а поки що розгляньмо статистичні дані: скільки днів робітник працює на рік.

Пересічне число робітних днів на рік протягом 8 років з 1920—1927 р.р. було лише но 193 по усій вугільній промисловості, а в кам'яновугільній промисловості навіть іще менш—183 (в антрацитовій—236). Коли навіть не зважати на період загальної кризи збуту 1923 р. і та кож великого страйку гірників 1922 р. то й тоді число робітних днів на рік коливається за 1923—1927 р. від 192 до 221 днів в усій вугільній промисловості, і 171 до 215 у кам'яновугільній промисловості.

З наведеної долі таблиці, взятої з офіційного статистичного органу Федерального Гірничого Бюра бачимо: скільки втрачено робітних днів

і чоловіко—днів у вугільній промисловості ЗШПА, як до чинників, що спричинилися до цих втрат.

Втрати робітного часу у вугільній промисловості в ЗШПА та чинники що до цього спричинилися:

Рік	Число втрачених чоловіко-днів (у міл.)			Пересічно число втрачених днів		Число страйкарів у тис.
	а *)	б **)	а+б	На 1 робітника	На 1 страйкара	
1920	5,9	55,7	61,6	8	21	282
1921	3,1	108,3	111,4	4	21	151
1922	73,5	65,2	138,7	87	122	603
1923	3,9	93,4	97,3	4	20	197
1924	5,4	85,0	90,4	7	41	129
1925	16,4	69,6	86,0	22	88	186
1926	6,7	58,4	65,1	9	38	175
1927	26,7	55,5	82,2	35	138	193

Щодо довжини робітного часу, то за даними 1927 р. пересічно робітний день мав в усій вугільній промисловості ЗШПА — 8,08 год., бо 93% усіх робітників працюють 8 годин, а решта 7% — 9 і 10 год. якдо місцевих обставин; при цьому 8-ми годинний робітний день є в тих підприємствах, що склали колективного договора з профспілками. А втім фактично робітний день американських гірників довший, бо треба зарахувати час, потрібний для спускання од вустя шахти до забою. Слід, зрештою мати на оці те, що в ЗШПА гірники працюють здебільша не почасово і не позмінно, а задільно якдо виробленої пайки вугілля, і через те робітний день фактично не залежить од встановлених норм, і робітник змушений продовжити свій робітний час у ті дні, коли він працює, бо за неповного навантаження робітного року, про що вгорі сказано, гірник намагається надолужити собі довшим робітним часом у той день коли він вже працює.

Розглядаючи вельми важливе питання в ділянці праці — зарплату, ми хочимо зробити заздалегіть одне важливе застереження: коли оцінювати заробіток американських гірників і надто, коли оцінювати цей заробіток із заробітком робітників в інших країнах, треба мати на оці, що покупна сила доляра всередині країни набагато менша, ніж за кордоном. Дарма що доляр панує над усім грошовим світовим ринком, передусім повенними часами (покупна сила доляра через дорожнечу життя всередині ЗШПА приблизно удвое менша, тобто, фактично рівняється одному золотому крб., хоч за паритетом доляр — майже 2-м золотим крб.

Коли не брати на увагу цього факта, то за даними, що звично подібуються у статистичних довідниках, заробіток американського гірноробітника здавався б нам дуже високий: від 9 до 10 долярів у зміну для задільника, тобто, грубо кажучи, приблизно, учетверо більший од заробітку забійника у Німеччині (де робітник заробляв у зміну наприкінці 1921 р. 10 марок).

Але реальна заробітна плата в ЗШПА приблизно удвое менша за номінальну, натомість в Німеччині реальна зарплата менша лише на

*) а — через страйки, прогули й локавти.

**) б — через кризи збуту, брак вагонів тощо.

30%; отже з цією поправкою виходить, що заробіток американського робітника вже лише утроє вищий, а не учетверо вищий од заробітку німецького гірника.

Та головне в тому, що робітний рік американського робітника починається на великі перебої, як це ми вгорі зазначали. Тимто, щоб мати вірну уяву про справжній заробіток американського робітника треба мати на увазі дані про його річний дохід. За дослідженням федеральної Вугільної Комісії за 1924 р. — американський робітник заробляє пересічно на рік 1128 доларів чи близько 2250 крб. за біржовим курсом, натомість німецький забійник — 2500 марок чи близько 1250 крб. Коли перевести цю суму на реальну зарплату, тобто, скинути із суми 1128 дол. — 50%, а з суми 2500 марок — 30% та перевести обі суми в золоті крб. — вийде, що американський забійник реально заробляє на рік 1125 золотих крб., натомість німецький забійник заробляє 875 зол. крб., тобто, німецький забійник одержує лише на 28% менш від зарплати американського.

Як зазначає проф. Е. Юнгст в статті „Господарські й соціальні взаємини у вугільній промисловості ЗШПА“ (Glückauf 1927 р. № 35—37), „проти пересічного заробітку американського забійника в 1128 дол., тобто, близько в 4750 німецьких марок, можна вважати, що німецького забійника зарплата в 2500 марок на рік цілком присвоїта й тим паче, що німецький забійник працює в інших обставинах праці, ніж американський“.

Отож поширена думка про те, що американські гірники набагато більш заробляють, ніж європейські гірники — невірна, це бо ґрунтується на не вірній уяві про структуру річного доходу американського гірника: обставини праці німецьких робітників та американських цілком одмінні.

По окремих вугільних районах зарплата в ЗШПА відмітна на чималі коливання: наприклад в штаті Тенессі забійник заробляє пересічно на рік 649 дол., а в штаті Кольорадо 1287 дол.; в антрацитових районах забійник заробляє пересічно на рік набагато більше — до 2065 дол. При цьому треба зазначити, що між заробітком машинного забійника та некваліфікованого робітника в ЗШПА є різниця дуже велика — до 100%, натомість у Німеччині ця різниця доходить не більше, як 50%.

Соціальне страхування у вугільній промисловості ЗШПА вельми своєрідне, саме взагалі немає жодних законів про страхування на випадок хвороби, старості й інвалідності, (принаймні цих законів не було 1927 р., про який ми подаємо ці відомості), не дивниця, що з цього погляду робітники віддані на призволяще окремих підприємців, які можуть допомагати, або не допомагати хорим робітникам — в деяких випадках грошми, а в інших безплатно. Як правило взагалі не виплачується жодної допомоги по хоробі. Коли робітник не працездатний, то він може розраховувати лише на допомогу громадських організацій.

Щодо страхування від нещасливих випадків — це страхування регулюють закони в різних штатах по різному. У найголовнішому вугільному штаті Пенсильванія видається в разі нещасливого випадку, від чого робітник не здатний далі працювати, грошову компенсацію 60% пересічної тижневої зарплати, але на речінець не більш, як 500 тижнів і на загальну суму не більш, як 5 тис. доларів. Коли робітник помре, підприємець витрачає кошти на поховани до 100 дол., а сім'ю забезпечує якдо числа її членів на речінець не більш, як 300 тижнів, при чім в основу розрахунку бере заробіток від 10—20 дол. на тиждень, тобто, набагато менше від справжнього заробітку.

Заразом можна зазначити, що в гірничій промисловості ЗШПА буває нещасливих випадків набагато більше, ніж в інших країнах, приблизно, удвоє більше, ніж у Німеччині та в півтора рази більше, ніж в Англії. До 50% нещасливих випадків буває від обвалень покладу й вугілля, 18% підчас відкачування в штреках, 12% від вибухів газів. Причини того, що так багато буває нещасливих випадків в ЗШПА ось в чому: в ЗШПА немає єдиного гірничого законодавства, у кожному штаті є свої власні правила безпеки, що здебільша ажніяк не відповідають сучасним вимогам техніки. Через конкуренцію підприємці заходять відповідні заходи на збереження життя своїх робітників. Часто-густо ще дотепер пристосовують в американських шахтах чорний порох і видкриті лямпи; нарешті, що копальні працюють досить таки нерегулярно і через те склад робітничої сили досить текучий, а також, що працює в копальнях чимало чужоземців, які не знають англійської мови — він усього цього більше число нещасливих випадків, дарма, що американська література з гірної справи дуже пропагує гасло „безпека над усе“.

Щодо суто побутової сторони в житті американських гірняків відзначимо передусім цілком незадовільне житло для більшости робітників, хоч є зрідка зразково організовані колонії. Але звичайно в копальняних колоніях часто-густо немає навіть примітивних догідностей, наприклад, немає води, газу й електрики. При цьому, як зазначає проф. Юнгст у вищепитованій статті (який особисто досліджував чимало американських копалень), приватне життя гірників безупинно пильно контролюють підприємці „так, що тут (тобто у копальняних колоніях) трапляється таке, чого годі було б сподіватися для Америки ХХ сторіччя, і що нагадує радше добу феодалізму, яка вже присутно в ЗШПА минула“.

До цієї контролю підприємці вдаються на те, щоб робітники не проймалися впливами з боку професійних організацій; усі шляхи комунікації в районах даної вугільної компанії, а також усі громадські місця у копальняних виселках є в повному розпорядку підприємця; тимто постороння особа без дозволу адміністрації копальні не може дістатися до робітничого виселку хоч колонії.

Серед американських гірних робітників є найбільше чужоземців, переважно, емігрантів з південної й південно-східної Європи — італійці, еспанці, балканські слов'яни; у південних штатах працює чимало муринів. Культурний рівень робітників — чужоземців не високий, бо здебільша робітники ці неписьменні.

Вугільний баланс, ринок, ціни: що ЗШПА мають величезні фактичні, і ще більш технічні спроможності видобувати кам'яне вугілля, то й не дивниця, що ЗШПА з достатком покривають попит свого внутрішнього ринку, тобто, можуть експортувати ще яку пайку твердого мінерального палива до інших країн.

1927 р. всередині ЗШПА спожито 577,2 міль. тонн вугілля, зокрема 500,3 міль. тонн кам'яного вугілля та 76,9 міль. тонн антрациту; того таки року експортовано 21,3 міль. тонн вугілля та імпортовано 0,7 міль. тонн. Зрозуміло, що імпорт вугілля до ЗШПА має випадковий характер.

Вугільний баланс ЗШПА, тимто, за даними 1927 р. є оський:

Видобуток . . .	597,8 міль. тонн.	Спожито . . .	577,2 міль. тонн.
Імпортовано . . .	0,7 „ „	Експортовано . . .	21,3 „ „
	598,5 міль. „		598,5 міль. „

ЗШПА експортує вугілля, головню, до сусідніх країн Північної Америки — Канади й Мексики, а невеличку пайку до Центральної й Пів-

денної Америки. 1927 р. з 21,3 млн. тонн усієї експортованої пайки на Канаду й Мексику припадає 18,0 міл. тонн, чи 84% усього експорту. На європейських ринках, і тим паче на ринках інших частин світу майже немає американського вугілля, бо не вигідно експортувати через далеку відстань цих частин світу від Америки. Через те проти Англії й Німеччини ЗШПА мають лише 3-тє місце у світі, як експортер вугілля.

Кам'яне вугілля, головнo, споживають всередині ЗШПА: залізниці — понад 24% усього видобуваного кам'яного вугілля, різні галузі обробної промисловости (крім залізобудовних і сталеливарних заводів, що споживають переважно кокс) — 21% та коксові печі — 15%. У хатньому господарстві вживають переважно антрациту.

Щодо споживання кам'яного вугілля по території — розподіл цього вугілля досить таки не рівномірний. Споживають вугілля, головнo, 5 штатів, де зосереджено важку промисловість країни: Пенсильванія, Огайо, Ілінойс, Нью-Йорк та Індіана; ці штати споживають понад 65% усього кам'яного вугілля, натомість інші 39 штатів лише 35%. Антрацит споживається переважно в районі його видобутку на розмірно невеличкому просторі навколо району видобутку, тобто, в штаті Пенсильванія та інших північно-східних штатах, що лежать повз Атлантичного океану, на відстані 400—500 км. від місця видобутку. Оцей розмірно невеличкий район споживає приблизно $\frac{3}{4}$ усього видобутого антрациту, бо ж тут підсоння набагато суворіше проти інших частин країни. Ціни на кам'яне вугілля в ЗШПА мають тенденцію до зменшення. 1922 р. за одну малу тонну кам'яного вугілля на внутрішньому ринку пересічно одержувано 3,64 дол., 1923 р. — 2,77 дол., 1925 р. — 2,06 дол. і 1927 р. — 1,99 дол.; експортні ціни були на багато вищі: 1927 р. — 3,81 дол. за тонну для Канади та 4,60 дол. для інших країн.

На антрацит була пересічна ціна (за усі гатунки) за 1922—1927 р. від 6,48 до 6,78 дол. за велику тонну *) так, що не тільки не було тенденції до зменшення, як це було для цін на кам'яне вугілля, а навпаки, була тенденція до збільшення. Через оце подорожчання мешканці міст постійно хвилюються, бо вони ж безпосередньо відчують збільшення цін на антрацит для хатніх потреб, натомість коли збільшуються ціни на кам'яне вугілля, то це лише побічно позначається на вартості інших товарів.

За браком місця ми зможемо змалювати лише в загальних рисах організацію внутрішнього ринку. Головна одміна в організації внутрішнього американського вугільного ринку проти організації вугільного ринку інших країн в тому, що в ЗШПА немає синдикатської організації, як це наприклад є в Німеччині з її Райнсько-Вестфальським синдикатом (що об'єднує увесь збут Рурського вугілля й встановлює одині статні ціни наперед на окреслений період) або, як це є у Франції й Бельгії, де ринок кам'яного вугілля організовано синдикатами; фактично ринок вугілля в ЗШПА є в руках декількох щонайбільших компаній — конкурентів між себе; не дивниця, що ціни — це наслідок боротьби цих компаній за ринок, як і тих біржових комбінацій, що зв'язані із зазначеною конкуренцією. В зв'язку з тим, в одній компанії одержують величезні зиски — до 25% на акційний капітал, а інші мають також але чималі збитки. Постійна невпевність в економічних результатах видобутку вугілля — це відмітна властивість американської кам'яновугільної промисловости. Цим треба пояснити той факт, що копальні, то закривають, то знову відкривають якдо фінансових перспектив на

*) Одна велика тонна — 1016 кг.

близький період часу. На підставі цього можна збагнути незрозумілий на перший погляд факт, що декотрі рудні працюють з частими переборами, часом лише 2-3 дні у тиждень.

Такі обставини в американській кам'яновугільній промисловості дуже не вигідні, важкі для американських гірників, тим паче, що неробітні дні не припадають на окреслений час, як у сезонних галузях промисловости, а перемижуються з робітними днями; тимто коли робітник і знає, що завтра він має бути на роботі, це ще не значить, що він матиме заробіток і позавтра. Американський гірник в буквальному розумінні цього слова не знає, що буде з ним позавтра, чи матиме роботу, чи ні.

Дещо краще організовано антрацитову промисловість, що фактично є під контролею одного могутнього картеля; ринок збуту антрациту краще організовано, ніж ринок кам'яного вугілля, але за те картель — це справжній диктатор цін на антрацит; щодо цього інтересно порівняти вугільний ринок ЗШПА з вугільним ринком Німеччини, де ціни синдикатів регулює спеціальний урядовий орган — Державна Вугільна Рада.

Як і в інших галузях промисловости на Заході, й у вугільній промисловості великі власники одержують свої прибутки коштом рядового споживача та робітника. Оцей факт, відай, ніде не виявляється так наочно, як у вугільній промисловості ЗШПА; і не дивниця, коли ми скажемо, що вугільна промисловість ЗШПА — це яскравий приклад негативних рис сучасного капіталістичного господарства.

В. СВАДОВСЬКИЙ

Корисні копалини Гуманщини

Досі вважають, що Гуманщина це хліборобський район України. Що робиться глибше за агрономічних 6 вершків ніхто не дбає і допіру з останнім варіантом п'ятирічки, що його опрацьовано на провесні зйшлого року, нарешті зважено на корисні копалини, що їх буде досліджено і експортовано. Справді, надрі округи криють у собі чимало цінних копалин, що неабияк важать не лише для нашої республіки, а й для експорту. Деякі з цих копалин досліджено досить докладно, та не всі, і через те потрібно вдатися до геологічних і промислових розвідуваль. Нехай ці розвідування і коштуватимуть багато, проте близькими роками витрати цілком сплатяться.

У нашій статті ми висвітлюємо ті копалини, що вже менш-більш досліджено, як і ті, що на тепер найважливіші.

Каоліни. Родовища цієї копалини порозкидані скрізь по окрузі. Нинішня спеціальна інформація вказує на існування двох груп родовищ, саме: перше родовище у чотирикутників Шавулиха, Тальне, Новоселиця, Мурзинці, а друге родовище маємо в околицях Гумані, Городецького, Свинарки й далі на захід. Перша група родовищ має сировину дуже високої доброти, її більш досліджено; каоліни другої групи своїм складом схожі на вогнетривалі глини. Каоліни зложені здебільша неглибоко з частими виходами на поверхню, від чого місцеве селянство може скільки треба використовувати ці каоліни у своїй господарці. Покрівля — це переважно різні відміни глин, суглинків, перекритих своєю чергою лесом, або, як це в околицях Катеринополя, третинними пісками. Пересічно каоліни залягають завглибшки до 3—5 метрів. Треба зауважити, що селяни своїми примітивними розробленнями шкодять збереженню шарів на майбутнє: використані глинища засипають землею, а розшарування проймає поверхнева вода, від чого збільшується денудація покладів. Треба від такого хижацького розроблювання передусім будь-як охоронити запаси вельми цінного вторинного каоліну в околицях Новоселиць та Мурзинць. Але на це немає ще відповідних законодавчих актів, і по друге, навіть колиб була на це законодавча охорона, то все таки не дослідивши як і де простягаються шари, не можливо корисно пристосувати це законодавство.

Запаси каолінів чималі та досліджено їх недостатньо, крім запасів, біля Новоселиць: дослідила їх (та не закінчила) „Південно-Західна промислова розвідка (Юго-западная промразведка)“. За даними цієї експедиції запас на площі 1,1 кв. метр. становить 312 тис. тонн, краще кажучи, це родовище найбагатше із усіх досліджених родовищ вторинних каолінів на Україні. Вторинний каолін у селі Мурзинцях досліджено на площі 0,11 кв. метр., шар пересічно 4 метр. завглубшки. За питомої ваги — 2 — матимемо запас близько 220 тис. тонн. В обох випадках підрахунки

не повні, приблизні. Оце й все, що можна сказати про запаси високоцінних вторинних каолінів, і нічого сенсено не знаємо про первинні каоліни такої ж високої добротності, як, наприклад, Тальнівський каолін. Що каолін глибоко залягає доведено тим, що різні авторитети називають майже 40 місцевостів з каоліном, порозкиданих в окрузі.

Добротність каолінів Гуманщини досліджено недостатньо. А втім, маємо кільканадцять аналізів; першу аналізу робив проф. Богданов ще 80 роками минулого сторіччя. Отут наводимо табличку, з якої бачимо склад Гуманських каолінів і склад відомих закордонних каолінів, як і в Союзі СРСР.

	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Вміст плавні	З чого Fe ₂ O ₃	Вода конст.	Примітка
Англійський	46,32	39,74	1,07	0,27	14,75	з 2-х аналіз проф. Богданова
Мурзинецький (Гумань)	46,17	37,95	0,85	0,46	14,10	
Гаухівський	46,35	37,00	0,45	0,15	15,50	аналіза проф. Лисина й інших Анал. 1929 р.
Дніпропетровський	45,33	39,04	0,50	Слід	14,00	
Новоселицький (Гумань)	45,34	39,47	1,21	0,56	14,17	
Т е ж (Гумань)	45,30	39,38	1,03	0,80	14,50	
Цетліц	47,83	39,10	4,37	1,01	14,16	
Городецьке (Гумань)	51,50	33,23	2,32	0,16	12,17	
Тальне (Гумань)	48,78	37,59	0,66	0,43	12,25	
Веселий-Кут (Гумань)	59,48	29,29	1,91	0,59	9,03	
Касельська вогнетрив. глина	59,99	27,29	5,32	2,01	8,13	

Отож бачимо, що деякі з Гуманських каолінів ажніж не пасуть з адних проти найкращих інших каолінів; проф. Богданов так змальовує Мурзинецький каолін, що його він ґрунтовно дослідив „за фізичними ознаками Мурзинецький каолін треба причислити до найкращих з відомих порцелянових глин, каолін білого кольору як в оригіналі, як і після випалу, піску надзвичайно мало, дуже пластичний, коефіцієнт вогнетривалості 20,77, тобто, вищий за коефіцієнт вогнетривалості усіх проаналізованих у Бішофа глин”.

Також високо фахівці оцінюють родовище біля Новоселиць, що до речі його експлуатовано вже переддовоєнними часами. Не шкодить загадати, що це родовище розроблявала нікому в окрузі невідома дика артіля, яка отримала 1925 р. замовлення на каолін із закордону.

Поточного року лабораторія КПІ (проф. А. Лисін та Чорнобаєв) дослідила глину з Городецького для Гуманської Держбудконтори. Висновки лабораторії також цілком сприятливі: глина придатна для вогнетривалих виробів, ба навіть можна з неї виробляти порцелянові речі. Вогнетривалість згаданого глини висока: 1740°—1760°С. (ЗК №№ 33—35). Каолін цей відмітний на те, що в ньому дуже мало шкідливих сполук. Тепер, наприклад, Піківська (поблизу Гумані) цегельня виробляє вогнетривалу цеглу з городецького каоліну.

Варта загадати про рідковинний кристалічний каоліннакрит, що його надбав біля села Стебного проф. В. Н. Червінський.

Усі з промислового погляду важливі каоліни залягають неподалечку залізничних ліній: Новоселиця 2 км. від станції Звенигородка, Тальне — біля ст. Тальне, Городецьке — біля станції Гумань — 2 км. Через рік-два будована тепер залізнична лінія Жашків — Цвіткове пройде повз села Мурзінці. Тимто, можна вважати проблему транспортабельності за цілком розв'язне.

2. Руде вугілля. Поклади цього мінералу розміщені в поріччі двох головних річок округи — Гнилого й гірського Тикічу, при чім рудовугільний басейн в системі Гнилого Тикіча досліджено краще. Досить добре відомо у спеціальній літературі Катеринопільське родовище: лежить в центрі басейну розміром приблизно 100 кв. км. З родовищ цієї групи поза Катеринополем варта згадати про Юрківське, Залізняцьке, Ерки та Новоселицьке. Родовище Новоселицьке почав досліджувати, але не закінчив, Відділ для дослідження й експлуатації рудового вугілля Київської губерні. Ради Народного Господарства 1920 року, коли закладено 5 свердловин. За дослідженням проф. Чорнобаєва 1917 року Новоселицьке вугілля виявляє осьцю:

	Коксу	W	A	S	Q
Зразок 1-й	?	9,92	37,8	—	1538
2-й	30,12	18,46	16,69	1,39	4848
3-й	43,29	12,99	17,49	1,46	1747

Вугілля Новоселицького терену остаточно ще не досліджено. Родовище розкидане дуже мало, а зразки для досліджень переважно брали або з виходів на поверхню, або з горішніх прошарків, звичайно, низької доброти.

Газових речовин маємо від 26,88% до 61,34%. Дослідженням доведено, що долішня частина тутешнього вугленосного позему (0,4 метрів заглубшки) ясновудого кольору, вугілля проймає молистами речовинами. Грубізна основного позему разом з пошарками — 2,1 метр.

Про Юрківське та Залізняцьке родовище відомостів в літературі ще менш. Юрківське родовище має шар 3,6 метрів заглубшки, залягає заглубшки 24,40 метрів. Теплотність взято на хвостах 2720 калорій, A=30%, S=1,4%. Залізняцьке: шар — 2,15 метрів, глибина 30 метрів, A=25%, Q=3000 калорій.

До цієї групи (Катеринопільської) слід також внести знахідки вугілля у місцевостях: Гончариха, Шостокове, Скальоватка, Чичирківка та Багачівка.

20 км. напівніч також у поріччі Гнилого Тикічу є друга група родовищ — Почапінська. Тут знайдене руде вугілля у 5 місцевостях (саме Почапінці, Лис. Будица, Хижинці, Шестеринці, Джурджинці) на площі приблизно в 40 кв. км.; родовище це залягає неглибоко. Теплотність взятих на виходах на поверхню зразків дає 3700—4000 калорій.

Коли буде доведено, що в межі між згаданими групами родовищ також є вугілля, а це можливо, бо є певні докази цього у Вільхівці та Звенигородці, тоді матимемо ще один чималенький район рудого вугілля.

У поріччі Гірського Тикіча біля Цибульова та Івахнів надбано підчас гідрогеологічних дослідів шар рудого вугілля, що заглубшки залягає 31 метр, заглубшки 6,5 метрів, консистенція земаиста, або дер'яниста. Добротність цього вугілля має бути ніби цілком добра. На оцей шар звернув увагу інж. Гінзбург. Треба додати, що околиці Цибульова — Івахнів це найвища абсолютна височина округи, де немає плавунів.

Коли досліджувано ґрунт перед тим, як збудувати залізничного моста через річку Гірський Тикіч біля містечка Тальново, інж. Бернатич також натрапив на шар рудого вугілля.

На підставі наведеного можна ще раз сказати, що мало досліджено поклади рудого вугілля, як і поклади каоліну, але слід визнати: 1) правильність залягання та 2) чимале простягання.

Нарешті треба порівняти геологічні і теплотехнічні показники Катеринопільського рудого вугілля з підмосковним:

	Катеринопільський	Підмосковний
Глибина залягання шарів	12—60 метрів	20—50 метр.
Грубізна шарів	3—5 макс. 9,5 метр.	1,5 аридка 3,5 мтр.
Форма залягання	Правильна: — шар	Неправ. гніздувата
Консистенція	Одноманітна	Вкрупнений порож- ній скалінець
Техн. аналіза W	До 15%	32,6—39,0%
" " A	6—24%	13—20,5%
" " S	1—4 %	3,6—8,5%
Увесь баласт (W + A + S)	22—43%	49,2—68,0%
Q =	4000—5500 ккал.	3440 ккал. (Q S)

Показники про підмосковне руде вугілля взяті із статті інженера К. В. Кірша „Підмосковний уголь“ (див. „Вестник Инженеров“ за 1915 рік), де Кірш заразом зазначає, що через неправильне залягання, гніздуватість не пощастило успішно закінчити експлуатацію.

Запаси менш-більш обчислено лише для однієї Катеринопільської дачі. Для інших родовищ цифри неповні недостатні або їх цілком немає; ці дані осяякі:

Катеринопіль	5740 тис. тонн
Новоселиця	1,3 „ „
Залізничка	7,4 „ „
Юрківка	30,4 „ „

Разом для Катеринопільської групи 5779,1 тис. тонн

Почапинці	27,5 тис. тонн
Лисянські Будища	150,1 „ „
Шестеринці	2,0 „ „

Разом для Почапинської групи . 179,5 тис. тонн

Аджеж разом в поріччі Гнилого Тикіча є 5958,6 тис. тонн чи 25% тепер відомих запасів рудого вугілля України. Коли ж припустити безперервний позем рудого вугілля в Новоселиці на просторі: садиба Коваленка-Губина Криниця, то загальні запаси округи більшають іще на 4 міл. тонн.

Нарешті вартя згадати про супутників рудого вугілля, якими є: червоний залізняк та сірчаній колчедан. Сороковими роками XIX сторіччя була спроба виробітку із цього колчедану сірчаного квасу.

3) Торф. Торф округи розвідано неповно. Відомо, що з нього цикавилася б. Гуманська Повітова Земська Управа, що мала намір експлуатувати торфовиська. Відносні матеріали запропастилися вже нещодавно в нетрях Окрархіввідділу. Торф переважно молодий. Є деякі відомості про сім торфовиськ, з яких найбільший запас обчислено для Шуляцького, що в горішній течії річки Гірського Тикічу: 5.123 тис. тонн на площі 940 гектарів. Шість інших торфовиськ мають запасів 1,912 т. т. а разом із Шуляцьким округу має дотепер дослідженого запасу 7.034 т. тонн на площі близько 2 тис. гектарів. Попільність Шуляцького торфу 20%, інших — коливається від 5,3% до 26,54%. Допіру тепер роблять перші кроки краще розробити торф, бо досі селянство використовувало цю однину палина самотужки й в мізерних розмірах. Дослідження провадить Окрпромкоопспілка.

4) Граніти. Вся нинішня територія Гуманщини простягається на масиві, так званої української кристалічної плити. Відслони архайських скалинів виступають особливо часто по узбережжях річок та струмків; при чім західній та центральній частині округи (річка Гірський Тикіч, його допливи та правобережні допливи Синюхи) маємо переважно різні одні сірих, середньо-й-дрібнозернистих гранітів та споріднених скель, коли у східній частині округи (Гнилий Тикіч та його поріччя) переважно є червоний, чи червоначий грубозернистий переважно пегматит, часом з ознаками динамоморфізму.

Ширше застосування, розуміється, може мати перша одміна. Цей граніт розмірно багато розробляють у с. с. Старі-Бабани, Косенівка, Танське — 8—10 кілометрів від ст. Поташ. Старо-Бабанська артілі ім. Шевченка має до півтораста членів. В цьому селі є дві одні граніту: ясносірий, легкий з ідеальною відрубністю (кар'єр Адамінка). Іде на невідповідальні частини будівель й має усталену репутацію на будівельних ринках Києва, Москви, Одеси та інш. Запаси чималі. Залягання неглибоке. Роботи ведуться без закладання шпурів, а виключно струментами. Друга одміна (кар'єри В. й Н. Козани, Клини) має камінь дрібнозернистий, темносірий, важкий, її розробляють небагато й. очевидно, могла-би дати кубік, формаки, перебой тощо. Торік артілі виконала замовлень на 20 тис. карб.

Відслони дуже інтересного біотитового граніту, запаси великі, виступають по узбережжі Гірського Тикічу повз с.с. Антонівки, Буківі Березівки й нижче за течією річки. Біля Антонівки він утворює величні кручі до 20 метрів заввишки над рівнем річки, при чому спад води в цих околицях максимальний для всенюк довжини Тикіча—21,5 метр на простороні 8,5 кілометрів. Граніт тут темносірий, важкий, дрібно й середньозернистий. За свідченням проф. Луцицького, він не тільки кращий за Коростишевський, а й добротністю дорівнює абоському гранітові (Фінляндія) й його можна б експортувати. Практично використовують його мало. Поважна перешкода це відстань від залізниці (ст. Поташ 25 к-трів). Найближчими роками добудовувана залізн. лінія Жашків-Цвіткове теж не розв'яже справи, бо найближча станція буде к-метрів за 15. Хоча рельєф дуже нерівний, але таки варто б поміркувати про наближення траси цієї залізниці до Буків. Вона заодно зв'яже цукроварню, гідроелектровню, великий маслозавод. Коли буде електровня в Антонівці, цим можна буде теж електрифікувати кар'єри.

5) Жорновий кремій та жорновий пісковець. Жорновий кремій залягає серед шару цупкого глею „паланидами“, як кажуть селяни у с.с. Аполянці та Підвисокому. В Аполянці залягання простежено на площі 12 гектарів завглибшки 15—2,5 метрів. Тут він і розроблюється; артільники добирають 6—10 паланиць, заливають бетоном й „француз“ готовий. Виріб розходить ся на околицю. Нещодавно нею зацікавився „Мельстрой“.

Жорновий пісковець залягає в поріччі Гнилого Тикічу в околицях Катеринополя. Акад. П. А. Тутківський перелічує 10 місцевостей, де трапляються виходи пісківцю, при чім усі поблизу зал. ст. Звенигородка. В с. Каєтанівці пісківець розроблювали десятки років аж до 1905 р. тобто до часу парцеляції панської землі. Значні розміри „гірниць“ повз Каєтанівку доказують, що розробка була немала. Камінь надзвичайно кремезний, на повітрі не репається; в ньому є великий % SiO_2 , а за цемент лосняк. Він придатний не лише на жорна, а й може правити за будівельний матеріал та надинас. Розроблювано пісківець теж у с. Юрківці.

6) Ілфузорит. Ще торік доводилося довозити цей ізоляційний матеріал з Пензенської губернії. За такої відстані один фрахт коштував

300 карб.—вагон. На Гуманщині інфузорит виступає як супутник горі-наведеного пісковицю. Так, наприклад в с. Каєтанівці,—він лежить вище від покрівлі останнього, розділений шаром білого піску. Колеру блідо-жовтого, має специфічний запах водорощів. Знайдено поклади 1,1—1,5 метр. завгрубшки. Місцева Держбудконтра шурфує родовище, роз-шуючи вигідного для експлуатації залягання.

Мінеральні джерела Лисянські мінеральні джерела мають свою практичну історію. 40-ими роками минулого сторіччя за ініціати-вою кн. Яблоновської тут устаткували бальнеологічну станцію „Карлсбад“. Існувала вона недовго. З конфіскацією лятифундій Яблоновських після 1863 р. власники частенько мінялися і курорт занепав; парк вирубали, час знищив приміщення — залишилися тільки кам'яні басейни деяких джерел, оповідання старожилів про величність курорту та назва „Карлсбад“. Деякі джерела, що містяться поблизу річища Гн. Тикічу, заснував намул, але 5—6 тепер відомі. Деякі з джерел мають воду насичену солями заліза; при чім дебет одного в цих джерел до 6 тис. відер у добу; інші мають воду з специфічним запахом сірководню. Дже-рело, так зван. Саусевої Кручі, тепер використовує околиці селянство лікувати очі. Воду цього джерела ніхто ніколи не досліджував.

Околиці Лисянки дуже мальовничі: скрізь виступають скелі різних гатунків гранітів сірих і червоних та споріднених скалинців. Рельєф місцевості горбастий, зелень-буйна. Якщо лікувальні властивості дже-рел буде підтверджено то за достатнього дебету можна б устаткувати курорт місцевого значення.

Інші копалини. Що геологічно не досліджено копалини, то й можна казати про них лише як про мінералогічні знахідки. Громадську думку тепер збуджено, деякі установи почали проводити розшуки й, можливо, через певен час можна буде більше і повніше встановити наскільки практично вони важать. До таких копалин треба зарахувати: 1) Залізну руду (червоний залізняк), що трапляється в околицях Залізняка і далі по течії Гр. Тикічу аж до Кривих Колін, 2) Графіт. Про графіт дещо говориться у літературі: Фрема нотує, що південні райони округи багаті на графіт. Феценко-Чопівський встановив попіль-ність для графіту із с. Павлівки 56%. Прошарки графіту трапляються ще в селах Криві Коліна, Піщане, Лоташова, Петриківка та Ченсопіль, 3) Мінеральні фарби різних колірив та гатунків порозкидани скрізь по округі. В деяких селах (наприклад Новоселиці) промисляють виробітокм вохри та „мунійки“: сировину прокалюють у печі, скочують у кулі різної величини та продають на базарах. В деяких селах виробляють „срібля-сту“ фарбу, що ще раз стверджує присутність графіту в округі. Будь-якої літератури про мін. фарби не має; 4) У південній частині округи (Тернівський р-н) є натяки на манганіт, 5) Поділочні коліриві камені знайдено в околицях Катеринополя; це опал, блідосинього колеру та маляхит біля с. Кривих Колін.

Висновки й перспективи: Наведеною коротенькою інформа-цією доказано, що й за сучасного надзвичайно мізерного нашого обізнання про надрі округи, про деякі копалини, можна бути впевненим за їх майбутню роллю в промисловості. На прискіпшення розробок повинно вплинути й географічне положення округи, а саме, близькість Одеси та кордону, що сприяє експортів каолінів чи брушчатки. Щодо рудого вугілля, то треба зважити, що родовища округи, по перше, лежать на максимальній далечині від Донбасу проти інших українських родовищ цього мінералу, і по друге — можна буде зменшити паливну кризу, що постійно дошкуляє нашій обезлісеній округі. Брикетування чи порохування дасть змогу вживати це паливо в паливних численних цукро-

варень округи, нині головного споживача донецького вугілля. Вже пресування ручним (цегельним) пресом, як відомо з попередніх досвідів, давало досить тривалу й досить транспортабельну цеглину. В вересні „Діпромез“ починає свердловати Катеринопільське родовище й весною майбутнього року вже буде відомо про наслідки та можливість й форми експлуатації. Рівночасно починають досліджувати руде вугілля в тих місцевостях, де він залягає неглибоко—кустарним способом.

Наколи буде виявлено значність промислового запасу рудого вугілля, то повстане питання про суху дистиляцію й можливо гидрування способом Бергіюса, й руде вугілля, отож стане за чинник хемічної промисловости.

Опріч експорту високодобротних каолінів та використання їх у нашій власній промисловості доконче треба розвинути ремісницьке виробництво кераміки та фаянсу.

Дедалі треба поширювати виробництво вогнетривкої цегли із каолінів гіршої доброти. А з відновленням керамічної теж нема чого гаятися.

Перепоною ширше використовувати як руде вугілля, як й каоліни це брак коштів на промислову розвідку, а на це кошти потрібні чималенькі. В першу чергу варто б дослідити поріччя Гнилого Тикічу, де на невеличкому просторі згромадилися поклади доброго р-вугілля та високодобротні каоліни. Що були б добрі наслідки то можна б розвинути керамічну промисловість на власному підножному паливі, як це практикує Челябінське (порцеляновий завод на руд. вугіллі).

Розв'язати проблему інших копалин, що є в окрузі, пощастило не скоро, бо немає на це потрібних коштів.

Розшуки, наприклад, трепелу, що тепер провадить Окрдержбудконттора, мають вузько-утилітарний характер й, очевидно, не набагато збільшать знання геологічної структури округи.

Загальні побажання округової п'ятирічки повинно сконкретизувати найближчим часом плянами й кошторисами гірничих робіт. Умова О.В.К. з „Діпромезом“ на дослідження Катеринопільського родовища це перший крок.

Бюджет округи самотужки, безумовно, не годен розв'язати й гірничу проблему. Тут потрібно допомоги центру.

Г. М. БАХМЕТ'ЄВ

Житлова справа в м. Луганському

Ще підчас проробки 5-ти річного пляну розвитку господарства Луганщини було з'ясовано, що темп зростання населення м. Луганського перебільшує темп зростання житлової площі, у наслідок чого житлове питання в ньому не тільки буде надто гострим до кінця 5-ти річчя, але пересічна житлозабезпеченність на 1 душу населення окрімста навіть зменшиться з 5,75 кв. метр. 1927-28 р. до 5,60 кв. метр. 1932-33 р. На цю дивовижну динаміку зростання житлоплощі в м. Луганському не можливо не звернути належної уваги. Цілком зрозуміло, що тенденція регресу щодо житлозабезпеченности в такому важливому пролетарському центрі, як Луганське, має, крім великого побутово-економічного, надзвичайно негативне політичне значіння.

П'ятирічний план передбачав такі показники щодо зростання населення й житлоплощі:

Показники:	1927-28 р.	1932-33 р.	% зростання
1. Кількість населення (в тис. душ)	74,9	97,8	30,6
2. Житлоплоща (в тис. кв. метр)	431,2	550,0	27,5

Відставання темпу зростання житлоплощі від темпу зростання населення ми одержували в той час, коли проектували, що капіталовкладання в житлове будівництво м. Луганського дорівнюватиметься щорічно за фізичним обсягом близько 2,6 міл. крб.

Що-ж ми маємо в дійсності? Хоча за виконанням за 1928-29 р. і за контрольними цифрами на 1929-30 р. капіталовкладання в житлове будівництво за 2 роки замість передбачених 5-ти річкою 5,2 міл. крб. виносять близько 4,7 міл. крб., зростання населення набагато випередило відповідні проектування. Так:

Показники:	1928-29 р.	1929-30 р.	Разом	По 5-ти річн. плану
1. % зростання населення	10,2	6,3	16,5	12,2
2. % зростання житлоплощі*)	7,7	4,2	11,9	11,0

Декілька слів про рух населення. М. Луганське відзначалося надзвичайно великим темпом зростання населення підчас відбудовного періоду. Між переписами 1923 і 1926 р. р. населення в ньому збільшилося з 43,4 тис. чол. до 71,8 тис. чол. щоб-то на 65,2% 1926-27 і 1927-28 р. темп зростання населення значно зменшився. На 1-X—1928 р. населення було 77,5 тис. чол. щоб-то зросло проти перепису 1926 р. лише на 8%, при чому природне зростання—2,3%, решта 5,7%—механічне. Хоча 1928-29 р. ми мали знов значне збільшення зростання населення (10,2%) за рахунок механічного зростання (9,2%), для 1929-30 р. ми взяли нормальне зростання—6,3%, не враховуючи збільшення робітничого населення в зв'язку з переходом на безперервне виробництво. Коли обчислити й це, то за попередніми підрахунками робітників по окремсту збільшиться ще мінімально на 1,0 тис. чол., щоб-то з обліком родин ми матимемо й 1929-30 р. зростання населення по м. Луганському 9,5% замість 6,3%, й розрив між темпом збільшення населення й житлоплощі буде ще більший, ніж це наведено вище в таблиці.

У наслідок перебільшення темпу зростання населення 1928-29 і 1929-30 р. р. проти проектувань 5-ти річки ми маємо ще виразнішу картину регресу житлозабезпеченості на одну душу населення: 1927-28 р.—5,75 кв. метр., 1928-29 р.—5,62 кв. метр., 1929-30 р.—5,51 кв. метр., а з обліком збільшеного робітничого населення в зв'язку з переходом на безперервне виробництво—навіть 5,35 кв. метрів.

Наведені обчислення, безумовно, свідчать про зовсім недостатній темп житлового будівництва в м. Луганському. Не кажучи вже про те, що завдання в частині житлобудівництва у такому важливому пункті, як Луганське, полягають в напрямку поступового збільшення й без того малої житлозабезпеченості на 1 душу населення, навіть притримання душової норми, залишити її на рівні 1927-28 р. потрібно таки куди більших вкладань в нове житлове будівництво як по лінії промисловості (Південнамаштрест, Укртрemas, завод ч. 60), як і по лінії Цекомбанку, ніж це ми мали до цього часу.

*) Попереджуємо, що дані щодо зростання житлоплощі за 1928-29 р. треба розглядати не як остаточні. Ми вважаємо, що вони перебільшені й до деякої міри змальовують картину.

Вище ми бачили вже, що, хоча 1928-29 р. й за контрольними цифрами на 1929-30 рік вкладання в нове житлобудівництво становлять 4,7 міл. крб. проти 5,2 міл. крб. за 5-ти річним пляном, темп збільшення житлоплощі по м. Луганському трохи перебільшує запроєктування 5-тирічки. Чому це так? Річ у тому, що в новому житлобудівництві по м. Луганському велика питома вага належить індивідуальному будівництву. На його долю за ці два роки припадає 38% капіталовкладань й 60% приросту житлоплощі. Звідділя можна бачити, що являє з себе по якості це будівництво. Як видно, нове житлобудівництво по м. Луганському розвивається здебільша по лінії побудови одноповерхових старого „міщанського типу“ будинків, при тому надзвичайно низької якості. Велика житлова криза й недостатність вкладань в житлобудівництво по усупільненому сектору примушує всебічно стимулювати це індивідуальне будівництво.

Індивідуальне житлобудівництво взагалі відігравало надзвичайно важливу роль в м. Луганському протягом останніх років. З загального приросту житлоплощі на протязі будівельних сезонів 1927-29 р. р. в розмірі близько 110,0 тис. кв. метрів на долю індивідуального сектора припадає близько 90,0 тис. кв. метрів, цеб то 82%. Це свідчить за зовсім недостатній темп житлобудівництва усупільненого сектора (промисловість, житлокооперація, комунальне). Коли ми з часу перепису 1926 р. до початку 1929-30 р. збільшили пересічно житлову норму на одну душу населення з 5,36 кв. метрів до 5,62 кв. метрів (а в 1927-28 р. мали навіть 5,75 кв. метрів), то це сталося за рахунок індивідуального житлобудівництва. За відсутністю його протягом означеного часу за рахунок лише будівництва усупільненого сектору ми не тільки не змогли б стабілізувати душеву житлозабезпеченість на рівні 1926 року, а мали б зменшення цієї норми до 4,71 кв. метрів.

З другого боку, потрібно відзначити, що індивідуальне житлобудівництво по м. Луганському щорічно різко меншає. Так, коли в будівельний сезон 1927 р. населення витратило на житлобудівництво за даними статистичного обслідування 1761,0 тис. крб., то в сезон 1928 р. лише 1380,8 тис. крб., 1929 р. навіть близько 800,0 тис. крб. *), 1927 р. було відведено населенню земельних ділянок під забудову по м. Луганському 258, 1928 р. — 1043, 1929 р. — не було відведено жодного. На 1929-30 р. ми проєктуюмо капіталовкладання в житлобудівництво по індивідуальному сектору в 1,0 міл. крб., але треба відверто сказати, що проєктування це більше цільове настановлення, ніж реальна програма. Здійснити це проєктування можна буде більшою мірою як до тих заохочувальних заходів, що їх пощастить зробити Міськраді. Зрозуміло якщо не буде здійснено проєктування в частині індивідуального житлобудівництва 1929-30 р. то від цього ще більш зменшиться житлова норма на душу населення.

З розгляду наведеного матеріялу можна зробити один лише висновок, що пляни кредитування житлобудівництва щодо м. Луганського треба рішуче переглянути в напрямку виділення геть більших коштів на житлобудівництво як по лінії промисловости, як і по лінії Цекомбанку, ніж це було до цього часу. Базуватися на форсуванні одного індивідуального житлобудівництва й обмежувати надалі вкладання по лінії усупільненого сектору неможливо. Розмір капіталовкладань по усупільненому сектору повинен хоча б відповідати темпу зростання населення для стабілізації душевої житлозабезпечености на досягнутому рівні з тим, щоб збільшення її йшло за рахунок індивідуального житлобудів-

*) Цифра надто орієнтовна й на нашу думку перебільшена.

ництва. У цьому випадку протягом 1928-29 і 1929-30 р. р. для задоволення нормою 5,75 кв. метра приросту населення (16,0 тис. чол.) потрібно було-б збудувати 92,0 тис. кв. житлоплощі, де-то у пересічній ціні 125 крб. за один кв. метр витратити близько 11,5 міл. крб. проти 2,9 міл. фактично витрачених 1928-29 р. і запроєктованих на 1929-30 рік. Наведеним підрахунком наочно доведено як недостатній іще темп житлобудівництва усупільненого сектора намітився по м. Луганську першими двома роками 5-тирічки.

Ще раз підкреслимо, що питання надзвичайно важливе й зважити на це конче треба.

С. РОЗЕН

Робітничє постачання на Ізюмщині.

Не зважаючи на ряд постанов округових організацій, наша місцева кооперація до половини січня д. р. нічого конкретного не зробила в справі організації постачання працюючого населення міста молочними продуктами, товщами тощо. Тимчасом, наша округа не включена до плянового постачання й тому питання виявлення місцевої ініціативи набуває особливого значення, скоро потрібно постачати пайовикам ТСТ — робітникам паровозоремонтного заводу (12.000 їдців по участку) і пайовикам МСТ (10.000 їдців).

Лише, коли Окрплянкомісія та Президія Окрвиконкому взялись як слід до цієї справи й від постанов перейшли до конкретного підтягування та допомоги місцевій кооперації — робота ця зворушилася.

Перш за все вжито організаційних заходів: при МСТ був організований "Виробничо-Постачальний Відділ" з штатом в одного Зав. Відділом, одного агронома-економіста та одного тех. робітника.

Згідно з спеціальним "Положенням" про цей відділ — на нього "покладається організація та будівництво молочних ферм, свинарників, пташарень, городництва та садівництва для забезпечення потреб працюючого населення молочними продуктами, жирами, м'ясом, яйцями, городинною та садовою, а також організація підприємств по переробці м'ясних та овочних продуктів".

Відділ цей підлягає у своїй роботі Правлінню МСТ, але разом з тим має право безпосереднього зв'язку з округовими організаціями — ОРПС, ОВК, Окрторгвідділ і повинен виконувати їх директивні вказівки щодо організації робітничого постачання. Ця самостійність Відділу та безпосередній зв'язок його з округовими організаціями, на наш погляд, особливо потрібний для швидкого вирішення питань робітничого постачання. Практикою показано, що наша кооперація не зарядила собі з новими задачами, не зуміла перебудувати своєї роботи по новому, не зарядила собі з виробничо-постачальними функціями, й тому цей новий Відділ повинен бути до певної міри — відірваним від правління, що до цього часу звикло лише тільки торгувати й розподіляти готове, що одержує по нарядам.

Зовсім відокремити цю роботу від МСТ, організувавши самостійну організацію (Акційне Товариство, або Трест) за наших обставин нецільно в зв'язку з порівняно невеликими заходами, які ми, за нашими фінансовими можливостями, можемо провести до життя.

Треба відмітити, що ми встановили, щоб вищезгаданий виробничо-постачальний Відділ одноразово з задоволенням потреб пайовиків МСТ, турбувався також про організацію по договору з ТСТ постачання молочні продукти також і пайовикам ТСТ.

Відділ цей, хоч ще не цілком сконструйований, всеж приступив вже до роботи. Для постачання міста молоком та молочними продуктами, організовано на відстані 1 км. від міста молочну ферму. Організацію ферми доручено за умовою „Кушовому об'єднанню колгоспів Ізюмського району“.

Кушове об'єднання повинно поставити на ферму до 400 корів, збудувавши для цього відповідне приміщення, й починаючи з 1 травня ц. р. воно зобов'язалось давати мінімально по 2.000 літрів молока на день, що задовольняє наші потреби лише тільки в розмірі близько 20%.

В сучасний момент на фермі вже є близько 200 корів і молоко вже почало поступати хоч і в незначній поки що пайці.

За мовою з МСТ, кушове об'єднання одержує на закупку корів на протязі лютого й березня місяця 80.000 карб. і на збудування корівника 40.000 карбованців, разом—120.000 карб. Куш одержує ці гроші від МСТ, як позику на 10 років у 9% річних і щорічно платити відповідну суму боргу. Для забезпечення МСТ кушове об'єднання зобов'язалось не продавати ані будинків ферми, ані корів, які є заставою за передані кошти. Щоб встановити вартість молока й молочних продуктів, встановлюється дійсню собівартість кормів й інш. витрат по фермі й понад це куш одержує за свою працю 5% прибутку.

Цікаво розглянути питання вартості будівництва для молочної ферми. У нас багато було суперечок відносно вартості цього будівництва. Молочарспілка, яка проектувала будівництво обстоювала свої кошториси, за якими приміщення на 250 корів повинно коштувати за одним варіантом—120.000 карб., за другим—90 карб., а за третім—70.000 карб., щоб-то на одну корову виходить від 480 карб. до 280 карб. вартість будівництва.

В дійсності виявилось, що вже збудований кушовим об'єднанням один гарно обладнаний сарай на 80—90 корів при будівництві по господарному коштує лише близько 85 карб. на корову. Цей приклад яскраво б'є тих фанатиків технічних кошторисів і дорогих будуваль і ще раз підкреслює потребу більш по господарному ставитися до таких речей. За наших незначних коштів, ці дорогі проекти будівництва буквально зривають пляни організації робітничого постачання.

З тим же кушовим об'єднанням складену умову МСТ на організації свинарника на 500 свиней. На закупку свиней на тих же умовах, що й по коровах, МСТ видає кушу 30.000 карб. і на будівництво свинарника—15.000 карб.

Складену умову також на поставку городини, капусти, огірків, картоплі тощо, приступаємо також до організації птичників.

Безумовно, що усіма цими заходами цілком не можна буде покрити потреб населення, й тому ми ставимо перед собою питання розширити молочну ферму, організувати постачання м'яса, жири тощо, але здійснюючи ці пляни, ми звичайно упираємося в недостатність коштів здійснити ці заходи. Щоб здійснити мінімальні пляни, нам потрібно на перший час близько 300.000 карбованців.

Головний нажим для вишукання коштів ми ведемо по лінії мобілізації коштів пайовиків, ми провадимо кампанію за збирання спеціальних внесків в кооперацію на умовах вклада пайовика на 3 роки по 9% річних. Розмір цих спецвкладів ми встановили 70% від суми диф. пая, що становить пересічно по 15 карб. на пайовика, натомість розмір повного диф. пая повинен бути 21 карб. (його ще звичайно в дійсності не стягнуто в дій сумі).

Крім цього, ми збираємо безповоротний внесок в розмірі 10% від суми диф. пая на кооперативне будівництво. Разом з авансами, які ми

гадаємо одержати, це повинно дати кооперації 170 000 карб., яку суму в зв'язку з встановленням розстрочки взноса, кооперація одержить на протязі 6 місяців.

Недостатні суми на організацію вищезгаданих заходів, ми збираємо як позику на рік-два серед кооперативних і промислових організацій міста й з місцевого бюджету. При окрплянні середіяльно скликано нараду кооперативних і промислових організацій міста, де руба було поставлено питання про участь у заходах роб. постачання. Ми тоді ще не мали останньої постанови УЕН'у про участь промпідприємств в розмірі 15% до загальної суми витрат і тому ми визначили участь промпідприємств, лише в розмірі 5%, але й по цьому розподілу було дуже багато розмов і відмовлень з боку організацій.

Треба ще зазначити, що профспілкову масу не втягнуто у нас ще досить в роботу кооперації. Слід поживавити в цьому напрямкові роботу, потрібно поставити під огонь самокритики всю роботу кооперації, потрібно максимум самодіяльності й ініціативи мас і тоді не буде утруднень в справі робітничого постачання.

Треба, щоб наша преса більш приділяла уваги питанням робітничого постачання, щоб обізнавшися з досвідом інших округ поліпшувати цю нову ще для нашої кооперації роботу виробничо-постачального характеру. Наприкінці хочу ще розглянути питання мобілізації коштів пайовиків.

Ми обмірковуємо питання про те, щоб збільшити до кінця п'ятирічки, щоб-то до 1 жовтня 1933 року, розмір диференційованого паю до розміру місячної зарплати.

Аналізуючи сучасний диференційований пай, бачимо, що розмір його має неправильний, непрогресивний напрямок, а саме:

- коли зарплата до 20 крб. на місяць, пай становить 5 крб., щоб-то 25% зарплати;
- коли зарплата до 50 крб. на місяць, пай становить 15 крб., щоб-то 30% зарплати;
- коли зарплата до 75 крб. на місяць, пай становить 20 крб., щоб-то 26,65% зарплати;
- коли зарплата до 100 крб. на місяць, пай становить 25 крб., щоб-то 25% зарплати;
- коли зарплата до 125 крб. на місяць, пай становить 30 крб., щоб-то 24% зарплати;
- коли зарплата до 150 крб. на місяць, пай становить 35 крб., щоб-то 23% зарплати;
- коли зарплата до 175 крб. на місяць, пай становить 40 крб., щоб-то 22% зарплати;
- коли зарплата до 200 крб. на місяць, пай становить 45 крб., щоб-то 20% зарплати.

Отже, що більша зарплата, то менший відсоток становить диф. пай до розміру зарплати.

Безумовно, що таке становище неприпустиме з класового боку й не відповідає нашій політиці бо шкалу слід було будувати, збільшивши прогресивно відсоткове відношення диф. паю до розміру зарплати.

Коли навіть взяти на увагу те, що може краще оплачувані групи робочих та службовців витрачають чималу частину свого бюджету на приватному ринкові, а не в кооперації, то навіть і ця обставина тепер відпадає, бо приватної торгівлі майже вже нема, особливо по таких місцях як наша округа. Тому треба, встановлюючи на майбутнє розмір диф. паю, врахувати вищезгадані міркування й виправити помилки теперішньої шкали диференційованого паю.

Arbeitszeit, Arbeitslohn und Arbeitsleistung im Hochofenbetriebe

Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Arbeitsleistung Bd 4. VII + 77, 1929

В № 5 журналу „Господарство України“ за 1929 р., ми говорили про організацію анкетної комісії для дослідження народного господарства Німеччини та зазначили, що одна з її підкомісій мала на меті дослідити, як протягом останніх років впливала довжина робітного часу й системи заробітної плати на продуктивність праці в різних галузях промисловості, а також у сільському господарстві.

У рецензованій книжці (праця ця — 4 том підкомісії праць)* — викладено результати відповідного дослідження у доменному виробництві.

Саме обстежувало 3 доменні заводи, розміщені в Райнлянді, Південній Німеччині та Горніньому Шлезьку, за період 1913-14 р., 1921-22 р., 1924-26 р., коли протягом цього періоду на цих заводах сталися чималі зміни, як у довжині робітного часу, як і в системах заробітної плати.

За матеріалом до такого дослідження були спеціальні заповнені підприємствами анкети (форму цих анкет додано в кінці книжки), дані, що їх підкомісія одержала через перебування на самих підприємствах, опит представників робітників та адміністрації, а також думки компетентних осіб.

У цій праці, як і в попередніх працях тої ж підкомісії, багато місця (стор. 1-37) приділено методології обчислювати „чистий“, тобто, фактично відпрацьований заробітний час, а також висвітлено показники продуктивності праці у доменному виробництві.

Зробити в доменному виробництві такі обчислення досить таки важко, бо навіть що й неможливо через специфічні обчислювати особливості.

Техніка доменного виробництва така, що годі одержати „чистий“ робітний час, вирахувавши з нормованого робітного часу —

час, витрачений на перерви (як встановлені, як і не встановлені) саме з тих причин, що перерви більшою мірою визначаються, як до вчасного й безперервного постачання доменним печам сировини (руди, коксу, тощо) — що залежить від віддалі розміщення сировинних складів — способів приставлювання сировини (ручного або механічного), правильного ходу топлення, тощо.

Ці чинники так поважно коливаються на окремих підприємствах у різні відтинки часу, що й обчислений зазначеним вигорі способом „чистий“ робітний час — також неабияк коливається.

Хоч комісія і спробувала обчислити „чистий“ робітний час (за двох змін робітний час коливався від 9 до 11 годин, а за трьох змін від 6 до 7³/₄ год, у зміну), але далі вже обчислювано показники продуктивності праці на одиницю номінального робітного часу.

Висвітлюючи другий чинник, саме системи заробітної плати, що вплив цього на продуктивність праці мала вивчити підкомісія, потрібно сказати, що на обстежуваних підприємствах одну частину робітників оплачувало задільно, тобто, для особних груп робітників встановлено ставку за тону випущеного чавуну, а другу частину оплачувало почасово з надбавками й преміальними.

Розглянувши це питання, підкомісія знайшла на те, якою мірою задільну оплату праці, — систему, що веє можна стимулювати зростання індивідуальної продуктивності праці, можливо пристосувати у доменному виробництві, скоро доменне виробництво головню залежить од хемічних процесів, а не від роботи людини.

Перед тим, як розв'язати зазначене питання, підкомісія розглядає теперішні види задільної оплати праці.

Перший вид цієї оплати пристосовується тоді, коли кількісний та якісний результат виробництва безпосередню залежить од волі окремих робітників, тобто, коли процес виробництва точиться без пристосування машин.

Другий вид задільної оплати праці пристосовується у тих виробництвах, де їхній розвиток не залежить, або де до деякої міри залежить од волі й зусиль окремих робітників.

* Перший том праць підкомісії — це стенографічне відомлення засідань підкомісії для опрацювання методології її праць.

У другому й третьому томі викладено матеріал і висновки робіт підкомісії в кам'яновугільній та рудовугільній промисловості.

Про другий том див. наше повідомлення в № 5 „Господарство України“ за 1929 р.

ків, скоро хід виробництва визначають хімічно-механічні процеси. Щоб запобігти зменшенню пайки виробу та погіршенню її доброти, у таких виробництвах потрібно звичайно пильної уваги швидко виконувати приписані трудові процеси, тощо, чого і можна дійти, якщо задільно оплачувати працю. На підставі цих міркувань комісія дійшла висновку, що задільно оплачувати працю можливо також і в доменному виробництві, бо від цього може бути безперервний і безперервний хід виробництва.

Крім тривалості робітного часу й системи зарплатної плати, на продуктивності праці робітників в обслуговуваних заводах також позначалися й інші чинники, що їх у доповіді підкомісії скомпановано осьяк:

1) Чинники, що залежать від організації підприємств (технічні й організаційно-продукційні обставини продукції; доброти сировини, кількості, тиснення й температура повітря).

2) Чинники, що позначаються на управі підприємств (змінні обставини збуту та власних потреб у часу; утворення конкуренції; господарсько-політичні події; зміни технічні).

3) Чинники, що позначаються на продуктивності праці (склад робітничої сили, якщо віку, статі, тривалості праці на даному підприємстві; стан харчування; житло, тощо).

Підкомісія також подбала добрати показники продуктивності праці: при чім визнало вважати за такого показника пайку виробу, що припадає на одного робітника в місяць, зміну або годину.

Далі у доповіді (стор. 38-73) викладено фактичний матеріал, свідчення робітників та адміністрації, а також маємо висновки, що їх дійшла комісія, коли обслуговувала доменні заводи.

Загалом висновки ці в тому, що не вважаючи на пильне дослідження усіх одержаних матеріалів обслуговування, точно не вощастило так виявити міру впливу тривалості робітного часу й систем зарплатної плати на продуктивність праці з той причини, що в досліджувані періоди на обсягу виробу, і через те й на продуктивності праці позначалися не так такі чинники, як тривалість робітного часу й систем зарплатної плати, як ряд інших чинників, а саме змінні обставини в збуті виробу, зменшення потреб у часу на власні потреби, організація конкуренції й інші — через загально-економічний стан країни — причини.

Багато висновків комісії стосується свідчень робітників та адміністрації про чинники, що спричинялися до збільшеної продуктивності праці у доменному виробництві.

Із свідчень керівників обслуговуваних підприємств виходить, що скоро за пильної

задільної оплати праці робітник міг підвищити свою зарплатну плату відповідно до збільшеної пайки виробу, то це чимало важило щодо підвищення продуктивності праці.

З другого боку, робітники свідчили, що для того, щоб дістати більшу зарплатну плату вони мусили інтенсивніше витратити працю. Крім цього, реальне значення підвищеного заробку, як правило, було ні нащо, бо за інтенсивної праці потрібно було більше витратити коштів на харчування та одяг.

Хоч на підставі цих свідчень і виходить, що між зарплатою і продуктивністю праці є такий певний зв'язок, проте підкомісія застерігає не узагальнювати ці висновки, вони бо ґрунтуються на дослідженні лише трьох підприємств.

На думку підкомісії істотні чинники продуктивності праці — це професійне вучування, спритність у роботі, культурність та інші властивості робочої сили, що були одніми у різних робітників обслуговуваних підприємств. Пріміром, робітники райських доменних заводів культурніші й спритніші в роботі, ніж робітники Півд. Німеччини та Горнінього Шлезьку.

Ці одніи так поважні, що часто-густо працювало у Горніньому Шлезьку два робітники на тій роботі, де потрібна праця в Райнлянді одного — но робітника.

Крім цього, слід підкреслити той висновок підкомісії, що у доменному виробництві розмір зарплатної плати, як за почасової, як і за задільної оплати праці, залежить од розміру виробу, що визначає продуктивність праці робітників.

Прагнучи одержати більшу зарплатну плату за збільшений виріб робітник стимулює в собі волю до праці (Leistungswille), а через це і охоче стає до праці (Bereitwilligkeit), та самостійна вага цих суб'єктивних чинників у доменному виробництві розмірно не величезна; ці чинники впливають на продуктивність праці лише яккупі з основними продукційними й організаційно-технічними чинниками.

На підставі вищевказаного можна висловити, що підкомісія посуєно не розв'язала (а вищевказаних причин) той безпосередньої задачі, що була перед нею: висвітлити, як впливає тривалість робітного часу й зарплатної плати на продуктивність праці у доменному виробництві.

Та цей факт ажніяк не означає, що рецензована праця не має для нас інтересу. Ми вважаємо, що методологічна частина рецензованої даної праці, як і попередніх праць підкомісії, має безперечно не абиякий інтерес. Тимто дослідники що частину праці, матимуть велику користь не лише статистики й економісти, а й техніки.

А. Цукернік.

Die Wirtschaftlichen Kräfte der Welt. Herausgegeben von d. Dresdener Bank. 3 Auflage. Berlin 1930

Господарські сили світу. Видання Дрезденського Банку, Берлін 1930 р. 200 сторінок.

Рецензована книжка це вже 3-є видання зведеної праці економічного відділу „Дрезденського Банку“, що вперше друком вийшла 1927 року (див. нашу замітку про це видання в № 2 „Хозяйство України“ за 1928 рік). Проти першого видання—це видання набагато перероблено та поширено: у ньому маємо нові глави, саме глави про народне багатство й народний дохід, про цемент, целюлозу й папір, про газу та електричну промисловість, про манган тощо.

Коли взяти усю книжку в цілому, то треба зауважити, що в книжці зовсім охоплено багато не усі галузі народного господарства та не усі чинники, що змальовують теперішній стан і тенденції розвитку народного господарства. Зовсім немає даних про ті господарські чинники, що змальовують в основному соціально-економічну фізіономію сучасного капіталізму. Приміром нічого не говориться про працю: немає бо даних про страйки й локаути, про зарплату в різних галузях промисловості, про індекси реальної зарплати, про безробіття. Немає також даних про енергоздобування робітника в різних галузях продукції. Цілоком немає даних про фінансове господарство капіталістичних країн, про державні бюджети й їх структуру, про податки і тягар оподаткування окремих соціальних груп людності тощо. В главі про сільське господарство немає даних про розміри земельної власності, про число сільських господарств, як групується ці господарства як до величини обробленої площі, як до забезпеченості живим і мертвим реманентом тощо.

Складачі збірки ставлять собі, звичайно, меншу задачу—саме не змальовувати висчерпними цифровими даними світове господарство в усіх його соціально-економічних процесах, а лише висвітлити його найважливіші галузі, що визначають собою основні лінії його розвитку та є провідні в системі світових господарських зв'язків. І тут треба сказати, що автори цю меншу задачу виконали вельми майстерно; побудовані на підставі найновіших (англійських, французьких, німецьких тощо) перших матеріалів цифрові дані дуже свіжі, аж до кінця 1928 року, а для деяких галузів маємо дані про продукцію й збут також за першу половину 1929 року.

У даному нашому нарисі, звичайно, не може й бути мови, щоб менш-більш докладно висвітлити цифровий матеріал, що його достатком є у рецензованій праці; тимто розгляньмо переважно ті галузі, що в аспекті народно-господарських інтересів Радянського Союзу мають найбільший ін-

терес, і передусім розгляньмо главу про сільське господарство.

Щодо зернового господарства, то дані збірки вказують на те, що те несприятливе співвідношення між світовим видобутком зерна та попитом на це зерно, що виявилось від часу аграрної кризи (надто на ринку пшениці), через великий врожай 1928-29 року тепер ще більш загострилося. На думку складачів збірки світовий попит на зерно відрізає від подання країн—експортерів через те, що порад із загальним зменшенням купівельної спроможності людности проти доносного часу в усіх промислових країнах—головних покупців зернових залишків змивав харчовий режим: саме замість хліба через широку популяризацію науки про вітаміни стали споживати овочі, горюдину, молоко тощо. В цьому напрямку, тобто в напрямку зменшеного споживання хліба, на авторів думку, також діє й запровадження восьмипогодинного робітнього дня, в зв'язку з чим широкий робітничий загаль споживав замість хліба гарячі обіди у буфетах великих підприємств. Від цих зазначених чинників душа людности в Англії та Німеччині муки споживав менш, приблизно, на 10%, а в 3^х даних Штатах навіть на 12—15%; за таких обставин країна—продукенти зерна не можуть збути дешево своїх зернових залишків дарма, бо, наприклад, пересічний врожай пшениці за 1924—28 рік збільшився лише на 3,8% проти доносного часу, а людности усієї земної кулі відповідно приросло на 9%, а людности індустриальних країн Європи—на 6%. Широке спроба канадських пшеничних пугів винилути сприятливо для продуктивності на стан ринку концентрацію подання—не зовсім вийшли на добре й усі країни—експортери великих залишків зерна перейшли у новий сільсько-господарський рік з позависими запасами, що їх на 1 січня 1929 року (після високого врожаю 1928-29 року) було 10,1 млн. тонн проти 6,2 м.л., 3,7 м.л. і 3,8 м.л. тонн попередніми роками.

Загалом, за даними збірки усіх видів збіжки (крім ячменю та жита) за останні роки (1924—28 р.) добуто навіть більше за пересічний видобуток останніх доносних 4 років (1909—13 р.). Експортні ресурси збільшилися, головне, від того, що збільшили засівну площу ті заокеанські країни—продукенти збіжки, які вдаються до екстенсивного господарства, і частинно від збільшення врожайності у цих країнах, як і в деяких європейських країнах, які вдаються до інтенсивного господарства.

В усьому світі (без Китаю) засівну площу пшениці, що була 1909—13 року на круг в

109,5 млн. га, збільшено 1925-26 року — на 113,5 млн. га, 1926-27 р. — 121,1 млн. га, 1927-28 року — 125,0 млн. га та 1928-29 року — 124,1 млн. га. Набагато збільшено засівну площу кукурудзи (саме з 71,8 млн. 1909—14 року до 76,8 млн. га 1928-29 року) та картоплі (відповідно з 16,5 млн. до 19,0 млн. га), засівна площа вівса майже стабільна (відповідно 59,7 млн. га і 59,5 млн. га), а засівну площу жита й ячменю зменшено (жита — з 47,6 млн. до 44,3 млн. га, а ячменю — з 36,0 млн. до 34,4 млн. га). Щодо врожайності, то серед європейських країн врожайність найлучче збільшилася в Англії, де, наприклад, 1909—13 року з одного га було пшениці 21,2 подвійних сотнів^{*}, 1924—1927 року порівняно було вже 22,0 і 1928 року до 23 подв. сотн.; відповідні цифри для ячменю — 18,5, 20,5 і 22,1 подв. сотн.; для вівса — 17,4, 19,9 і 21,4 подв. сотн., для картоплі — 143,7, 149,6 та 173,2 подв. сотн. Помітно збільшилася врожайність у Бельгії й Італії; навпаки, Німеччина ще не дійшла довоєнного рівня врожайності: пшениці було 1928-29 року — 22,3 подв. сотн. з га проти 24,1 подв. сотн. 1915—18 року; жита відповідно було 18,4 подв. сотн. проти 19,3, вівса — 19,9 подв. сотн. проти 22,0; картоплі 144,9 проти 157,1 подв. сотн. Не дійшла своєї довоєнного значення на світовому ринку також країни — продуценти Південно-Східної Європи (у цих країнах врожай й товарність зернових продуктів зменшилася через парцеляцію повоевними роками великих земельних маєтностей).

Загалом останніми роками Європа куди більш залежить од імпорту збіжжя заокеанських країн. Серед заокеанських країн дуже в сприятливому стані Аргентина, де збільшено врожай пшениці з 6,6 подв. сотн. 1909—13 року до 9,9 подв. сотн. 1928-29 року, жита відповідно з 4,7 до 7,4 подв. сотн., ячменю з 7,6 до 11,0 подв. сотн.; вівса з 9,9 до 11,4, кукурудзи з 13,8 до 20,8 подв. сотн. Набагато менша, але все таки помітно краща врожайність по усіх культурах у З'єднаних Штатах та Канаді; врожай жита набагато зменшився в З'єднаних Штатах (з 10,1 до 7,6 подв. сотн. з га) і не набагато в Канаді (з 10,2 до 9,9 подв. сотн.).

Щодо тваринництва, то за даними збірки маємо дужий розвиток в країнах інтенсивного сільського господарства якісного виробу, знову таки в зв'язку з істотними змінами у попиті споживачів споживальницьких країн. У деяких європейських країнах, наприклад, в Англії, Голландії й Данії збільшено передвоєнне число великої рогатої худоби, ба навіть дещо більше за довоєнне число. Щодо постачання світовому ринку продуктів молочно-сільського господарства, то на першому плані по старому стоїть Голландія та Данія. З другого боку, що розвинуто техніку консервування

й збільшено швидкість морського транспорту, то й збільшили конкуренцію на світовому ринку заокеанські країни, надто Нова Зеландія. Набагато також збільшили експорт м'ясних продуктів заокеанські країни, передусім Аргентина.

Наведені дані промовляють за те, що сільськогосподарське виробництво найменш сприятливе для тих країн, що переважно продукують зернові продукти. На думку авторів збірки це від того, що зростання продуктивності землі відстає проти збільшеного вжитку штучних угноєнь, а також до цього спричиняється зростання заробітної плати сільськогосподарських робітників, що, наприклад, у З'єднаних Штатах не перекинується розвитком машинізації сільського господарства (приспособлення тракторів та комбайнів); в зв'язку з цим Східні Штати, що ближче лежать до світових ринків, подібно до європейських країн, замість зернового господарства вдаються до інтенсивного тваринництва. І на авторову думку той темп, яким тепер переходять на рентабельніше тваринництво, визначатиме надалі стан сільського господарства.

Зосібна автори підкреслюють, що із зростанням добробуту й тимто купувельної спроможності людності великих споживальницьких країн зростає потреба передусім попит на якісні продукти тваринництва, а збільшеного споживання збіжжявих культур можна сподіватися лише якщо будуть низькі ціни на ці продукти. Лише якщо множитиметься людність всесвіту й в зв'язку з цим підвищуватимуться ціни на зерно, зваявши, що запаси вільних земель, придатних на поширення екстенсивного рільництва, в заокеанських колоніальних країнах дуже обмежені. В цьому розумінні дещо важить і те, що в країнах, де головню споживають риз, особливо на Далекому Сході, помітно тенденцію до переходу на харчування збіжжям.

Глава про колоніальну сировину й колоніальні продукти містить у собі дані про цукор, каву, какао, чай, тютюн та кавчук — саме скільки їх виробляється, споживається та експортується тощо. Ми наведемо з цієї глави лише деякі дані про стан цукрового ринку. У конкуренції між буряковим та тростниковим цукром — тростниковий цукор азуїм завоювати доволі свої позиції, збільшивши виріб цього гатунку цукру до усього світового виробу цукру: 1926-27 року із світового виробу цукру в 23867 тис. тонн припадає на долю тростникового цукру 16210 тис. тонн, а на долю бурякового — 7657 тис. тонн; 1928-29 року у всьому світі вироблено цукру 27101 тис. тонн, зокрема тростникового цукру 17881 тис. тонн і бурякового — 9212 тис. тонн. Проти такого бурхливого поширення виробу цукру не так хутко зростало споживання (споживання починаючи з 1923-24 року зростало щорічно на 5%), від чого зчинилася криза перепродукції на ринку цукру.

^{*} Подвійний сотнар (центнери або доп. сень сотнар (dz) = 100 кілограмм.

Найважливіший продуцент тросникового цукру — острів Куба (на долю Куби 1928-29 року припадає 5239 тис. тонн, або 29,3% усього світового виробу) пробував угодою з найголовнішими європейськими продуцентами бурякового цукру відбудувати рівновагу між виробництвом та споживанням. Та ці спроби були ніякові, з одного боку, через протидіювання острова Яви — продуцента цукру й другого своїм значенням експортера тросникового цукру, почасти через те, що цукрорафінарії З'єднаних Штатів протидіяли імпорту цукру з Куби, а тим самим примусили Кубу більшу пайку свого цукру експортувати до Європейських країн, головню, до Англії. Також і Ява примушена була шукати в Європі ринків для збуту свого цукру, скоро ринки Східної Азії стали недостатньо містиві для збільшуваного виробу явського цукру. Щодо європейських продуцентів бурякового цукру, то стан цих країн, крім допливу заокеанського тросникового цукру ускладнився ще через те, що головний споживач бурякового цукру — Англія змінила свою митну політику та майже закрила імпорт європейського рафінованого цукру, щоб зміцнити цим власну рафінадну промисловість. Це передусім пошкодило цукровій промисловості Чехо-Словацьчини, що зменшила виробів свого цукру 1928-29 року на 16—17% проти попереднього року й майже на 30% проти 1925-26 р. Чехо-Словацьчина мусить шукати нових ринків збуту й передусім у Німеччині, що своєю чергою захищає свою цукрову промисловість відповідними митними заходами проти конкуренції чехо-словацького й польського цукру. Далі автори відкреслюють, як важливий факт, відбудовування цукрової промисловості в Радянському Союзі, де випродуковано цукру 1928-29 р. 1,24 міль. тонн з перевищенням видобутку цукру 1926-27 р. на 54%; отже цей видобуток дорівнює 73% довоєнного видобутку цукру; а в тім автори не роблять того власне вислідку, як саме ця обставина може позначитися на ситуації ринку цукру. В цьому розумінні, на авторіву думку, дещо важить, крім регулювання виробництва, і збільшене споживання цукру, і в цьому напрямку та пропаганда, що її провадять, дає деякий ефект; дещо важить також і організовані подекуди (зокрема в Нью-Йоркському цукровому Ін-ті) дослідження про нові спроможності прикладати цукор та покидьки цукру.

Осібну главу присвячено в збірці про джерела рушійної енергії для промисловості — саме про вугілля, нафту й біле вугілля, а також про газове й електричне господарство. З даних збірки видно, що по нетривалій високій кон'юктурі, яка виникла в зв'язку з вугільним страйком в Англії в країнах-експортерах вугілля, вугільна промисловість цих країн знову увійшла в смугу хронічних утруднень збуту, що на них вже задовго перед тим

був відмітний світовий ринок вугілля. В ґрунті цього явища з причини структурного порядку, а саме зменшення світової потреби в кам'яному вугіллі через зміни в енергетичному господарстві (успіхи теплотехніки, конкуренція нафти, гідроенергії, лігнітів); це явище характерне, як для Європи, як і для З'єднаних Штатів. У вугільній промисловості Європи ці утруднення збільшилися від того, що через вище наведені причини на зруженому вугільному ринкові точилася жорстока, зв'язана з небажаними збитками конкуренція, надто між обома найбільшими постачальниками вугілля — Німеччиною та Англією, яка вживала усіх заходів на те, щоб відвоювати собі втрачені підчас страйку ринки, і це природно спричинилося до погіршення стану німецької вугільної промисловості. Цей стан німецької вугільної промисловості надалі має ще більш погіршитися, з одного боку під впливом дальшого регулювання репараційних поставлень, з другого боку — через досить таки дуже експансію вугільної промисловості Польщі, яка в обставинах загального зменшення потреби все таки зуміла збільшити свій експорт майже на 30% — з 10,7 міль. тонн 1927 р. до 13,7 міль. тонн 1928 р., почасти й Голландії, яка різнож збільшила свій експорт відповідно з 7,9 міль. тонн до 8,9 міль. тонн. Та все таки великі країни продуценти вугілля зменшили експортну пайку свого вугілля: Німеччина — з 42,2 міль. тонн до 37,3 міль. тонн, Англія — з 72,9 міль. тонн до 72,4 міль. тонн, З'єднані Штати з 24,5 міль. тонн до 22,9 міль. тонн. За той же час маємо, що й внутрішнє споживання вугілля зменшилося: в Англії — з 184,9 міль. до 169,2 міль. тонн, в З'єднаних Штатах з 516,8 міль. до 492,8 міль. тонн; в Німеччині споживання дещо збільшилося — з 154,0 міль. до 159,4 міль. тонн. Відповідно до цього зменшився також видобуток вугілля: в Німеччині з 163,6 міль. до 159 міль. тонн, в Англії з 255,3 міль. до 241,6 міль. та в З'єднаних Штатах з 539,8 міль. до 514,2 міль. тонн.

Зазначмо тут ще авторівну висновок про потенціальні продукційні спроможності вугільної промисловості у наведених країнах. На підставі того, що на величній гірничо-промислових підприємств позначається, з одного боку, природні обставини (розподіл і залягання родовищ тощо), а з другого боку, організаційно технічні причини, автори відкреслюють, що в З'єднаних Штатах через дуже сприятливі природні обставини й високу техніку (в З'єднаних Штатах саме механізовано до 1928 р. 73,8% усього видобутку) коефіцієнт продуктивності у вугільній промисловості в 3—4 раз. вищий за коефіцієнт в Англії й Німеччині, дарма, що з погляду організаційного (децентралізація, немає державної й соціальної зв'язаності, м'як потрапство) кам'яновугільна промисловість З'єдн. Штатів стоїть набагато нижче, ніж у цих країнах. Опім слід пояснити

і те, що Німеччина, з її вищою концентрацією й технікою видобутку (механізовано видобуток на 77,7%), ніж в Англії (де механізовано лише на 26,0%), має туж як і в Англії продуктивність кам'яновугільної промисловості. Із цього зіставлення виходить, що англійська вугільна промисловість має ще дуже великі спроможності (по лінії концентрації й підвищення технічного рівня), натомість щодо цього Німеччина вже тепер дійшла досить близько оптимуму.

За браком місця не розглядатимемо інші народно-господарські галузі—рудну, металургію й металобробну промисловість, хімічну й каляну, текстильну, машинобудівельну й електротехнічну промисловість, автомобільну промисловість, зовнішню торгівлю й транспорт; розглянемо лише деякі дані із надто інтересної глави про народне майно та народний дохід *).

Автори передусім підкреслюють той істотний факт, що близько $\frac{1}{3}$ пайка усього народного майна Європи (200 мільярд із загальної суми 1600 мільярдів імперських марок) перемінило по війні свою політичну приналежність. Прирінок, оцінюване у 120 мільярдів марок народне майно колишньої Австро-Угорщини розподілено не менш, як між 6 державами, саме: Чехо-Словаччиною (45—47 мільярдів), теперішньою Австрією (20—22 мільярди) Польщею (близько 14 мільярдів), Югославією (14—15 мільярдів), Угорщиною (близько 13 мільярдів), Румунією (10—11 мільярдів) та Італією (3—3,5 мільярдів). Згідно з наведеним оцінкою Росія втратила майна, у території, що відійшла до інших держав, близько 50 мільярдів марок (усе народне майно довоєнної Росії оцінюють у 260 мільярдів марок, зокрема близько 36 мільярдів марок відійшло до Польщі, 10 мільярдів марок до балтійських лімітрофних держав та близько 4 мільярдів марок до Румунії). Нарешті, Німеччина втратила у тих територіях, що відійшли до інших країн, 30 мільярд. марок, що становить близько 10% її довоєнного народного майна. З цієї суми Франція одержала близько 10 мільярдів марок, решту суми—Данія, Чехо-Словаччина, Бельгія, Литва та вільне місто Гданськ.

Щодо теперішнього стану народного майна окремих країн, то стосовно країн, які брали участь в Імперіалістичній війні, збірка підкреслює повільне поновлення народного майна, хоч квота майна на душу ще не скрізь дійшла довоєнного рівня, якщо зважити на зменшену покупку спроможність золота. В заокеанських країнах, які набагато збільшили свій актив підчас війни, автори підкреслюють деяких застій,

що слід з'ясувати труднощами з переходом до нормального стану після закінчення воєнної кон'юнктури. Лише в країнах-експортерах капіталу: З'єднаних Штатах, Голландії, Швеції зростає майно не лише абсолютно, а й на душу людини. На це маємо тут ось які цифри по найголовніших країнах у теперішній їхній території. Народне майно Англії: довоєнна вартість була 275—280 мільярдів марок а на душу людини припало 6,5 тис. марок; повоенна вартість на 1925 р.—452 мільярда марок а на душу 10,0 тис. марок. Німеччина: за довоєнною вартістю—280 мільярдів марок, а на душу 4,7 тис. марок; за повоенною вартістю на 1928 рік—350 мільярдів марок, на душу 5,5 т. марок. Франція: довоєнна вартість—250—255 мільярдів марок, на душу 6,0 до 6,2 тис. марок; на 1928 р. 296 мільярдів марок, на душу 7,2 тис. марок. Італія: довоєнна вартість—93 мільярди марок, на душу 2,5 тис. марок; на 1928 р.—119 мільярдів марок, на душу 2,9 мільярдів марок. З'єднанні Штати: довоєнна вартість—831 мільярд. марок і на душу 8,6 тис. марок; на 1928 р.—1763 мільярд. марок і на душу 14,7 тис. марок. Канада: довоєнна вартість 46 мільярдів марок і на душу—6,1 тис. марок; на 1927 р. 116 мільярд. марок і на душу 12,2 тис. марок. Аргентина: перед війною 49 мільярд. марок і 6,5 тис. марок; 1926 рік 63 мільярд. марок і 6,2 тис. марок. Японія: перед війною 50—67 мільярд. марок і на душу 1,1—1,3 тис. марок; на 1925 рік—176 мрд. марок і на душу 2,9 тис. марок тощо. Наостанці зазначимо, що народне майно колишньої Росії, що його оцінив Дреденський банк на 1913-14 рік (в теперішніх кордонах) у 210 мільярд. марок і на душу 1,6 тис. марок, тепер оцінюється (за Редмондовими даними) на 1,25 р. у 220 мільярд марок і на душу 1,5 тис. марок.

Щодо народного доходу, то не подаючи докладних цифр, відзначимо тут лише загальні висновки складачих збірки. Зіставивши доходи з вартістю майна, автори висловлюють, що доходи становлять від 10—20%, при чім у цих межах процент тим вищий, чим вища на душу квота народного майна: для країн з найвищою квотою маємо 17—20%, країни з середньою квотою—13—17%, а країни з нижчою квотою—від 10—13%. Усєсь довоєнний народний дохід Європи оцінюється в 240 мільярд. марок, на душу людини припадає 490 марок. Тепер за даними збірки народний дохід мало не в усіх європейських країнах ріжкою мірою вже перевищує довоєнний рівень, навіть коли враховувати цей дохід у довоєнній золотій марці. Оце зростання народного доходу особливо велике в заокеанських країнах.

Прирінок. народний дохід З'єднаних Штатів, що його на крут оцінюють для 1913-14 р. у 150 мільярдів марок і на душу людини 1533 марок, на 1928 р. оцінюють вже в 373,6 мільярд. марок (у шістору рази більше за дохід усієї Європи) і на душу

*) Авторі обмовляють, що в цій царині іще бракує досить точних статистичних матеріалів й рахування окремих дослідників значно відрізняються; отже, на думку авторів, до наведених даних слід ставитися з деякою обережністю.

людності 3113 марок. Для Канади народний дохід відповідно зростає з 6 мільярдів марок і 799 марок до 24 мільярдів марок і 2521 марок на душу людності. Для Росії у теперішніх кордонах зазначено обсяги цифри доходу: 1913-14 р.—32,7 мільярд марок і на душу людності 239 марок, а для 1928 р.—49,5 мільярд марок і на душу людності 325 марок.

Оде й є за даними збірки картина добробуту капіталістичних країн. Зрозуміло, не треба й підкреслювати, що пересічні квоти майна й доходу на душу, коли звичити на нечувані соціальні контрасти й диспропорції капіталістичного світу, дають

надто недостатню уяву про добробут широкого загалу трудящих. Слід також підкреслити, що автори збірки не мали змоги зв'язати на розгортану тепер загальну кризу й нечуване безробіття, що випливає зі сільми безробітних і тих, які працюють лише декілька днів у тиждень, дає не менше, як 100 мільйонів душ.

Наостаннє підкреслимо ще раз, що збірка має безперечний інтерес для усіх дослідників світового господарства. Видано про збірку чудово; маємо численні тонко виконані таблиці. Ціну збірника не показано (мабуть не призначено про збірку продавати).

Д. Каплан.

„Промисловість УСРР“ М. І. Шрага і Р. І. Яновський

Статистично-економічний poradnik ДВУ 1929 р. ч. 4 карб. 50 коп.

Сучасні джерела вивчення економіки УСРР розпоршені в матеріалах „справ“ Наркоматів, у виданнях ЦСУ, Дерплану, Окрпланів й інших установ УСРР, а щодо відомостей про зовнішній торг, то не лише в межах УСРР. Все це утрудняє збирати й опрацьовувати матеріали про сучасну економіку УСРР. З видань останнього часу „Производительные силы СССР“, „Пути хозяйственного развития СССР“, „Дерпланна хоч дають цілі огляди, вже почасті старіють, як і огляди бюджетів УСРР (в редакції Гринька). Немає належно оброблених, друкованих матеріалів, на підставі яких можливо було б поповнювати систематичними відомостями застарілі цифри. Цілковито бракує таких матеріалів для науково-педагогічної праці у відповідних семінарах ВИП'ів.

Тому, цілком спосечно й доцільно видано статистично-економічного збірника „Промисловість УСРР“ М. І. Шрага і Р. І. Яновського. Видання ставить своїм завданням не лише подати головний матеріал, що характеризує минуле й сучасне становище промисловості, а також висвітлити перспективи її дальшого розвитку. Збірник має невідповідну до змісту назву „Стат. Економ. Рапортник“. Збірник поділений на дві частини. В першому відділі 1-ої частини подано відомості про державну трестовану промисловість, про приватну промисловість за економічними районами й галузями виробництва. В наступному відділі розглянуто відомості про дрібну, кустарну промисловість УСРР та СРСР.

Друга частина „Збірника“ це відомості про дореволюційний стан промисловості гірничо-заводської (1880-1915) й фабрично-заводської (1900-1914). Перед „матеріалами“ подано на початку короткий огляд стану промисловості України з 80-х років; проте обсяг і зміст цього огляду мало відповідає тому значному матеріалу, що подано в збірникові. Також в кількох словах, схематично, подано відомості про п'ятирічний план розвитку української промис-

ловості. „Контрольні цифри“, що подаються в кінці, як додаток перспективного плану розвитку промисловості на роки 1928-29, 32-33 дано також остаточно не опрацьовано.

Цілі відомості про географічне розміщення окремих галузей промисловості, подані у відділі про стан державної трестованої промисловості (стор. 20-26). Ці відомості доповнюють працю І. Зільбермана „Географічне розміщення промисловості України“, і в чому її корегують.

Пророблено ціну роботу у відділі „Цейзона промисловості“ (стор. 93-176). Подано порівняльні відомості про динаміку приватної промисловості УСРР за роки 1923-24, 1926-27. Додано діаграми й мапи, що уявляють географічне розміщення певних економічних явищ. З цим картографічним матеріалом легше проробити відповідні питання у семінарських працях.

Кустарно-реміснична промисловість УСРР та СРСР за її галузями подається лише за роки 1924-25 і 26-27, що особливо цінно в зв'язку з браком відповідних друкованих матеріалів.

Порівняльні відомості про стан окремих галузей кустарного виробництва УСРР і СРСР подано не про всі галузі виробництва. Можна констатувати зростання дрібної кустарно-ремісничної промисловості УСРР за минулий час особливо у Степовій Україні без Дніпровського гірничо-промислового підрайону.

Друга частина „Збірника“—відомості про гірничо-заводську промисловість з 1880 до 1915 року і фабрично-заводську промисловість за роки з 1900-1914. Матеріали базуються переважно на виданнях ЦСУ, на звідомленнях фабрично-заводських інспекторів, на облідах міністерства торгівлі й промисловості з певними корективами, бо деякі відомості не збігаються.

Контрольні цифри розвитку промисловості УСРР 1928-29—32-33 р. подано за першим і другим варіантом з доданням показників п'ятирічного плану. В діаграмах і кривих проілюстровано капітальні вкла-

дання в нове будівництво та головні об'єкти реконструкції, зростання капіталовкладень, число робітників по округах і економічних районах.

Яко статистично-економічний збірник, а не „Порадник“, видання корисне і цінне, гарне, що матеріал дещо здарівил, особливо у першій й останній частині.

Складачі й упорядники матеріалів заповнили цілковиту на цей час прогалину в ділянці економстатистичних матеріалів про стан промисловості України. „Порадник“ може бути провідником, коли взагалі користатися з економстатистичних матеріалів.

„Збірник“ може стати у пригоді в науково-педагогічній роботі, на семінарах в економічних ВНІП'ях. Видання куди більш цінне, ніж такі збірники відповідного типу, але загального характеру, як Вольфа і Мебуса і вже популяризаційного характеру як „Географо-економічний справочник“ (Д. Кашенцева, Д. Соколова, П. Уварова і Юнєва). 1929 року і географічного характеру збірник „Наша земля“ (ГІЗ 1929 року).

Автори заповнили в УСРР потребу хоч частки, що задовольняється великими статистичними збірниками стосовно РСРР. Тому бажано, щоб видання „Промисловість УСРР“ перетворено в постійне статистично-економічне європейського типу видання, що його кінце нам потрібно. Бажано, щоб складачі й упорядники такої важливої галузі, тепер відповідної, як промисловість, не облишили надалі своєї роботи; видання ж поширивши, була б база для його продовження вже за типом закордонних такого роду корисних і соціальних статистичних видань як Отто Гобнера „Statistisches Lehrbuch“, — нім, англійських щорічників. З технічного боку „Збірник“ видано гарно, на доброму папері з оздобленням багатьма графіками, діаграмами, картодіаграмами. Можна сказати що „Збірник“ це одне з кращих статистичних до цього часу видань УСРР. Треба лише налагодити справу в той спосіб, щоб статистичний матеріал подавано цілком новий.

Проф. А. Снявський

Dr. Stanislaw Nowakowski. — „Marksysm a geografia gospodarstwa“. Poznan. 1929 р.

Др. Станіслав Новаковський. — „Марксизм та економічна географія“. Познань. 1929 р.

Економічна географія належить до таких наук, де питання методу й предмету ще акційні остаточно не опрацьовано. Щоб ця наука справді стала наукою, потрібно опрацювати її методологію, цілкове настановлення, одно на ґрунті належного пристосування марксистсько-діалектичного методу пізнання як природних, як соціальних чинників в економіці передусім цілої країни, згодом вже області чи району.

Коди з цього погляду розглянути теперішній курс економгеографії для радянської школи, то маємо досить таки малоцінну картину.

Саме деякі курси на зміст — це просто мішанина статистичних відомостей, економічних фактів, механічно пов'язаних між собою без будького натяку на органічний зв'язок природно-географічних закономірностей із закономірностями географічного розміщення продуктивних сил, із закономірностями утворення певних економічних типів країни.

В інших курсах — економгеографія вивчає лише економіку країни по районах і лише по галузях (районне направлення) проф. Бернштейна-Когана, і економгеографія по суті стає своєрідною економією промисловості, або в інших авторів, наприклад, в Огановського — економією сільського господарства, і тут губиться всякий слід природничо-географічних чинників в економіці країни, району чи області.

Отже, економгеографія яко „наука“, що її трактують як науку про сучасний стан окремих галузей господарства, або „науку“ про „райони та їх взаємовідношення“ — не

може вдовольнити марксистських, тобто, справді наукових і педагогічних вимог радянської школи.

Війком є лише праці проф. Баранського та до певної міри Матвієнко-Гарнага, як і великою мірою ставлять на належний науковий ґрунт питання марксистської методології і, тимто, обсягу й змісту економгеографічної „науки“.

Наука економгеографії це наука синтетична — наук природничих, передусім географічних (фізичної географії, біогеографії, антропогеографії в марксистському опрацюванні) та економічних; без фізичної географії немає економгеографії, і навпаки без, економічних чинників, продукційних взаємин також немає економгеографії.

Отже, можна б сказати, що економгеографія це наука про стан продуктивних сил в цілому та продукційні відносини в їх географічному закономірному розміщенні; в наслідок цього утворюються певні економічні форми й економічні типи країни, що відповідно географічно розміщуються.

Тимто виходить, що в економгеографії треба передусім пам'ятати про діалектичний й закономірний зв'язок природничих і соціальних явищ і лише в тому разі ця наука може бути моністичною, об'єднаною окресленим обсягом проблем, може визначити методологічне опрацювання окремих широкіх конкретних проблем, бути практичною корисною також в об'єднаних реконструкції нашого господарства наукою, і через те, звичайно, не буде елементаційною мішаниною статистичних, економічних та географічних різних відомостей.

Розглянемо тепер у світлі вищенаведеного працю проф. Новаковського. Автор порушує вельми інтересне питання про вплив географічного оточення на суспільство, хоч на зміст книжка проф. Новаковського не відповідає назві, бо обсяг її надто вузький. Автор вважає, що суть економічної географії полягає саме в тому, щоб виявити вплив географічних чинників на суспільні процеси, і в цьому зв'язі основну однину цієї науки від інших. Вважаючи себе за прихильника Марксової науки, що він раз-у-раз підкреслює, автор заявляє, що саме на підставі Марксової науки можна вивести економічну географію „Z tego chaosu, w którym ona nachodzi się“, і через те вимагає, щоб марксистська філософія ґрунтувала поряд з „*Gesellschaftsmaterialismus*“ також і „*materiálny geograficzny*“.

Звичайно, що на перше твердження, ніби предмет економічної географії є вплив географічного оточення на економічні процеси суспільного господарства — пристати неможливо. Справді, економічна географія, починаючи з останнього 10-тиріччя XIX сторіччя до наших днів розвивається в досить таки диференційовану дисципліну з багатим конкретним змістом; наука ця всупереч авторові не має своїм предметом ажніак вивчати вплив географічних чинників на економіку, власне, ґрунтуючись на діалектично-марксистському методі, поволі стає на вірний шлях досліджувати продуктивні сили та продуктивні відносини в їх географічному розміщенні; в ділянці методології економічної географії знову таки на ґрунті діалектично-матеріалістичного методу поволі висуває ряд інтересних і важливих питань, що ажніак не вкладаються в проблему „оточення й суспільства“.

Але й порушену проблему впливу географічного оточення на суспільство автор не розв'язує; автор бо не розуміє, що суть справи не в самому факті впливу оточення на суспільство, а в „механізмі“ цього впливу. Автор, очевидно, б'ється в однієї двері, змагається з „вітраними млинами“, коли він скрізь буквально усю свою книжку намагається цитувати з класиків марксизму довести, що корифеї марксизму визнавали вплив оточення на суспільство. Тимчасом, забувши аксіому та, що і Маркс, і Енгельс, і Ленін надзвичайно багато підкреслюють вплив географічного оточення на розвиток суспільства, лише з тою однією, що географічне оточення, зовнішня природа впливає на суспільне життя не безпосередньо, а посередньо, через процес продукції. Ми знаємо, що та закономірність, яка є в природі, в суспільстві знята й існує, яко підпорядкована суспільній закономірності. Тимто природа, географічне оточення є не причиною, є не рушійною силою суспіль-

ного життя (суспільної репродукції), а лише-но його умовою. Природа може змінити суспільний процес лише через зміну й розвиток продуктивних сил, а самі продуктивні сили є частиною природи, але, треба підкреслити, частіною своєрідною, що позначається вже на іншій закономірності, ніж інша природа. Щоб природа могла впливати на розвиток продуктивних сил — природа має конче стати сама продуктивною силою, тобто, щоб її втагнути в процес суспільної продукції. Отже виходить, що марксизм і, зокрема, марксизм економія („Капітал“, т. I, т. II. „До критики політичної економії та інші Марксові твори, як і Енгельсові“) дає проти буржуазного географічного матеріалізму цілком новий вихідний погляд арозуміти вагу зовнішнього географічного оточення, значення природних чинників, скоро вони відіграють певну окреслену роль в історичному процесі людства; через те марксизм не треба доповнювати ажніаким буржуазним географічним підходом до історичних явищ.

Нарешті, треба додати, що діалектично-матеріалістичний метод, власне, у своїй суспільно-історичній формі — у формі історичного матеріалізму був, є й буде правий за єдиний науковий ключ, якщо хочемо розв'язати й вясніти питання про роль та вагу природних (географічних) чинників у динаміці суспільного процесу. Визнавши вирішальне значення матеріальної продукції, постає, всупереч ідеалістичним блуканням у різних буржуазних географів, письменників і соціологів тощо, єдино наукова, тобто, діалектично-матеріалістична концепція. Через те лише методом історичного матеріалізму можливо легко й моністично розв'язати питання про проміжні зв'язки між зовнішнім оточенням і суспільством, чого не годні були розв'язати буржуазні географічні матеріалісти, коли вони здебільша ізолювали й ігнорували вагу економічного кістяка в питанні про „оточення й суспільство“.

Про книжку проф. Новаковського можна сказати, що автор не постоє один з епігонів буржуазного географічного матеріалізму, він так і не зрозумів суті проблеми „природа й суспільство“. Його книжка навіть як збірка думок основоположників марксизму є надто непова. Крім цього, автор навіть не згадує про Леніна, а відомо, що Ленін, наприклад, у своїй праці „Імперіалізм, як новіший етап капіталізму“ говорить в Енгельсовому розумінні про географічні чинники як природні чинники, що географічна основа входить в економічні чинники.

Загалом праця проф. Новаковського симптоматична тим, що автор відчуває, хоч і неясно, що лише марксизм може допомогти усвідомити принцип взаємної природи й суспільства.

Н. Мушастий.

Karl Diehl. Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus Yena 1929. Verlag von G. Fischer

Карл Дієль. — Правові підвалини капіталізму. Єна 1929 року.

Зазначена велим змістовна праця авторитетного німецького економіста, професора Фрайбурзького університету Карла Дієля — це останній зйшлиго року випуск відомої серії видавн. Кільського Інституту Світового Господарства — „Kieler Vorträge“.

У своїй праці Карл Дієль висвітлює все тіж самісінькі питання, що хвилюють економічну думку капіталістичного Заходу, саме питання про дальшу долю капіталізму, й що є предметом велим живої останніми роками дискусії в економічній літературі, передусім німецької. Щоправда наш читач, можна б сказати, дещо обізнаний з цією проблемою у працях Еккерта, Зомбарта, Гірша, Муса та інш. (про це ми писали); можна б, виходить, про тому більш не висвітлювати. А втім ми вважаємо, що слід ще раз висвітлити це питання й дуже стисло розглянути згадану Дієлеву працю не лише тому, що автор належить до найвидатніших представників німецької економічної науки, а й тому, що автор бере за основу поняття момент, що слабо або майже зовсім не висвітляли згадані автори у своїх виступах, а саме момент права.

Карл Дієль трактує поняття про капітал як поняття про щось нематеріальне, що його відчуття не можна, трактує як абстракцію. Ми не повинні розуміти під капіталом машини або сировину; капітал це завжди щось зв'язане з правовими інституціями, це „правове відношення“ до матеріальних дбр, це категорія майнового права, яке висловлює юридичну владу над матеріальними добрми, що ними повинно набувати нові добра. Це поняття, на Дієлеву думку, велим важливе, щоб збагнути суть так званого „капіталізму“.

До речі, Дієль робить термінологічне застереження: йому здається, що вислів „капіталізм“ велим неясний і розпливчастий: через те, на його думку, краще говорити не „капіталізм“, а „капіталістичний спосіб продукції“, бо лише так кажучи, можна ясніше відіняти історичну форму цього способу продукції, як окресленої форми господарства. Не треба ототожнювати поняття „капіталістичний спосіб продукції“ з так званим індивідуалістичним способом продукції. Справді, індивідуалістична форма господарства ґрунтується на приватній власності на засоби продукції; а ця приватна власність була повсякчасно, у всіх народів (що не зважати на первісну комуністичну форму власності на землю). Отож капіталістичний спосіб продукції, говорить далі Дієль, це лише окреслена історична доба всередині цього індивідуалістичного способу продукції, що її треба відокремлювати якдо часу та об'єкту від інших форм господарства.

Початок індивідуалістичної форми гос-

подарства, на Дієлеву думку, припадає на кінець 18 і початок 19 сторіччя. Що ж основне й специфічне для цієї форми господарства? Те, говорить автор, що до приватної власності прилучилась воля господарювати. До наведеного періоду приватна власність була зв'язана різними правовими обмеженнями: ремесло регламентовано до дрібниць цеховими статутами, а що ремесло розвинулося у великі промислові підприємства, то його регулювало вже державними законами (господарською політикою меркантилізму); при чім частогото ця державна економічна політика була політикою державного контролювання й фіксування цін. В сільському господарстві приватна власність була так ґрунтовно й глибоко зв'язувана, що фактично широкі маси селянства були невольні; з другого боку, велику земельну власність підтримувало багатством привілеями для певних класів і станів. Краще кажучи: всеяке господарське життя ґальмовало таксуванням цін і заробітної плати, встановленням максимуму позичкових процентів та ще іншими правовими нормами.

Усе це ґрунтовно змінилось через революцію в царині права. Щодо цього передусім веда Франція з її новим законодавством, що створила велика революція; декретами 1789—1791 року скасовано цехове право, державну контролю над підприємствами. В Прусії встановлено волю промисловості едиктом 1810 року, в Англії цюж волю встановлено як і скасовано, привілеї корпорацій 1814 року. Аж тоді, коли цим законодавством прочищено шлях у згаданих країнах вільному господарюванню, зчинився переворот у господарському житті, що його, за автором, слід назвати капіталістичною формою господарства. Лише від того часу можливо було притесовувати у господарстві великі технічні винаходи у господарстві парову машину, прядильну машину, механічний ткацький верстат, отже, аж тоді можливий був могутній розвиток промисловості. Отже: аж коли скасовано було усі перепорода перед господарською діяльністю, міг проявитись дух набування у тій формі, яка була потрібна для раціонального використання нових продуктивних сил. Зрозуміло, що не одна лише воля промисловості відмітна риса цієї нової епохи; оце „визволення“ законодавство охопило також і торгівлю: замість митних кордонів, що ґальмували торгівлю всередині країни, замість зовнішньої торгівлі, що здебільша була монополією привільюваних торговельних компаній — торгівля і всередині країни і зовнішня торгівля стали вільно розвиватись.

На підставі цього зрозуміло, говорить далі автор, що лише в 19 сторіччі могли

бути ті відмітні для капіталістичної форми економічні явища, що, з одного боку, є кризи, а з другого—картелі й трести. Лише з повною волею у продукції могли виникати перепродукція й надмірна спекуляція (*Uberspeculation*) що кризи починають. З другого боку, лише через відмітну для капіталістичної форми продукції 19 сторіччя вільну конкуренцію могли виникнути на підставі добровільної згоди картелі й трести, як реакція підприємців супроти тої небезпеки для рентабельності підприємств, що крилася у вільній конкуренції, з її невгамовним прагненням до поширення продукції й коливанням цін.

Отже, закінчує свою характеристику Діль, справді вирішальні підвалини капіталістичного господарства лежать у господарському правопорядку, з якого починається нова ера господарського життя. Через те Діль вважає, що помилково визначають поняття капіталізму ті автори, які відносять зачатки капіталізму до давніших часів або коли встановлюють різні стадії капіталізму, наприклад, ранній капіталізм, розвинений капіталізм тощо.

Подавши далі Марксове визначення капіталізму (Марксову теорію додаткової вартості, Марксове розуміння суті капіталізму й капіталістичного способу продукції, як відомо, автор вважає за невірну), Діль зазначає, що в певному сенсі Марксове визначення капіталізму схоже з його визначенням, бо й Маркс відрізняє різні історичні епохи в способах продукції, й в зв'язку з цим також відрізняє різні системи господарства, скоро і для Маркса чимало важать суспільні й правові відносини. А втім тут же автор похвалливо застерігається, що він не цілком пристає на Марксове визначення, бо Маркс розглядає суспільні й правові відносини не як первинний, а як вторинний момент в розвитку господарських систем (підкресли ми.).

На Зомбартову концепцію Діль не пристає. На авторову думку, у Зомбартовій системі правові відносини мають у понятті й в зачатках капіталізму цілком другорядне значення. У Зомбарта на першому місці тут є специфічний господарський дух, господарський спосіб думання (*Wirtschaftsgeist, Wirtschaftsgesinnung*). За Зомбартом капіталістичний дух це єдиний, суцільний душевний настрій, що витворився з духу набування й духу буржуазності й що остаточно вивершився в окреслених видатних особах. Діль вважає за неможливе уґрунтувати ті чи інші господарські епохи розвитком умонастрою людини: на його думку годі так з'ясувати господарське життя. Те, що Зомбарт розуміє під „господарським духом“, господарським прагненням це, на авторову думку, лише результат певних інституцій господарського правопорядку (*der wirtschaftlichen Rechtsordnung*). Прагнення до наживання, дух набування це не властиве лише капіталістичному господарству, це властиве приватній

власності повсякчасно; одміна та, що ці прагнення давніше здержувало певними правовими кайданами, що були на заводі повною виявленню цих психічних чинників; тимто, та ера суцільного господарства, коли скасовано ці кайдани—це й є початок капіталістичного способу продукції.

Вищенаведені автором міркування це ніщо інше, як основні твердження так званої соціально-правової школи, які автор практично пристосував до трактованої проблеми. Діль присвячує чимало сторінок своїй монографії на те, щоб критично висвітлити погляди цієї школи на залежність господарських систем. За браком місця ми це не висвітлюємо; розглянемо стисло лише Ділеве заперечення Зомбартового прогнозу про прийдешню долю капіталізму й також Ділеву критику Німаленбохових висновків про майбутній новий господарський уклад.

В авторовій критиці Зомбартового прогнозу власне немає нічого нового, про що не говорили б інші Зомбартові опоненти. Зомбарт зазначає поступові змінищення природних ресурсів (те, що надра вже вичерпуються, ґрунт дедалі менш родючий тощо), загальня технічного прогресу, підкреслює, що ці моменти вельми важливі, бо потірають шанси подальшого розвитку капіталізму. Опі Зомбартові побоювання Діль вважає за несудешні: бо з одного боку, технікою перероблювальної промисловости збільшується природні ресурси (досягнє згадати за техніку штучних угноєнь, гідризацію вугілля, продукування штучних волокон тощо); успіхи цієї техніки так великі, що можна навіть зиряти за штучне продукування засобів харчування; з другого боку, на авторову думку, взагалі нічого поки що говорити про те, що загрожиться технічний прогрес, і людство власне може сподіватися це на могутні технічні перевороти. Також молопереконливі Зомбартові твердження, коли він говорить про змів господарського умонастрою, і що замість відмітних для капіталізму елементів ризикуювання й спекуляції є раціональність і завважливий розрахунок (а дух, що раціоналізує, на Зомбартову думку, це вже не капіталістичний дух). На Ділеву думку, ті чинники господарського життя, що годі їх передбачити й заздальогіть врахувати—досягнє таки великі, так що спекулятивний дух має чималі спроможності активно себе проявляти: це доведено не тільки тим, що спроби кошовктурими спостереженнями вишукати тверді опорні пункти для встановлення закономірностей господарського життя й робити прогнози—вишдали невадлі; це доведено й повсюдними спостереженнями, що промояляють зате, з яким ризикуюванням і з якими складними проблемами зв'язані нові проекти в галузі промисловости й фінансів. Отже, на Ділеву думку, немає жодних підстав говорити, що капіталізм занепадає.

Обширно даліші Ділеві заперечення на Зомбартову адресу (у наших дотепер на-

друкованих парисах ми обізнали наших читачів і з тим, що Зомбарт говорив, і з тим, що опоненти йому заперечували. Розгляньмо дещо критичні авторські зауваження про Шмаленбахові твердження, зафіксовані в його працях.

Головна Шмаленбахова думка в тому, що коли минула п'ята XIX сторіччя, доба пільного господарства (всупереч попередній до неї добі), капіталістичне господарство тепер переходить до нового укладу, що його можна назвати зв'язним господарством; при чім, на Шмаленбахову думку, зв'язність теперішнього господарства не від громадських і державних інституцій (державні підприємства, страхування тощо), як це говорить Зомбарт, а від середогосподарських окреслених чинників, що неминуче й примусово приводять нас до цього зв'язаного господарства. За основного чинника тут править та „днутрішня вада“ (der innere Fehler), що криється в самій організації підприємств, а саме в тому, що дедалі переважають у витратах продукції фіксовані витрати (тобто, витрати незмінні, незалежні від розміру виробництва) над витратами рухомими (тобто такими, що змінюються пропорційно до змін у розмірах виробництва). Через те дедалі менш можливо пристосовувати ціноутворення до витрат продукції й встановлювати рівновагу між продукцією та споживанням, бо що ці фіксовані витрати надзвичайно переважають, то зменшивши продукцію (коли ціни зменшаються навіть нижче за собівартість) годі цим відповідно зменшити собівартість, і навпаки не буде таких збитків коли далі розгорнути продукцію. Отже, втративши природний регулятор урівноважувати продукцію та споживання, підприємства мусять шукати рятунок в картельних об'єднаннях, тобто, в зв'язаному господарстві, яке легко перетворюється у могутні монополійні організації, де немає освіжувальної атмосфери вільної конкуренції. Тимто, на Шмаленбахову думку, господарство перетворюється у бюрократизоване господарство, втрачає свій дух набування; виникає інша, нова конституція, нова форма господарства.

Критично проаналізувавши оце Шмаленбахове твердження (яке, за Ділем, не є щось нове й оригінальне, бо значення фіксованих витрат вияснив вже спершу

Рікардо, а згодом Маркс), Дізь зазначає, що з наведеного аж ніяк іде не виходить, що капіталізм має неминуче занепасти та що можна такі добрі в середній такі капіталістичного господарства потрібні заходи — випливати відповідні порушення нормального бігу господарського життя. Коли б, зазначає автор, дедалі більшувані фіксовані витрати спричинялися до тяжких порушень господарського життя, то це багатобільшою мірою мало б бути 100 років тому, коли вперше запроваджені у продукцію машини, що замінюють робітничі руки, справді спричинилися у декотрих галузях господарства до катастрофічних наслідків. А проте, напр., в текстильній промисловості працювало куди більше робітничих рук наприкінці 19 стор., ніж на початку цього сторіччя.

Щодо Шмаленбахового твердження, що зростання фіксованих витрат продукції штовхає картелі до перепродукції, за якою не встигає споживання, Дізь зазначає, що до перепродукції спричиняється частково неправильна організація картелів, що саме організацією картелів і мають на меті обмежувати перепродукцію; і той факт, що другою половиною минулого сторіччя зменшилося число й розміри криз, треба з'ясувати політикою контингентувати продукцію картелями. З другого боку, як це ми вже зазначали, за Ділем невпевно трактувати картельне господарство, як зв'язане господарство, бо й в такому господарстві є чимало спроможностей конкурувати окремим підприємствам заради організаційних удосконалень, раціоналізації продукції тощо.

Наостаннє Дізь підкреслює те, що коли взагалі можна сподіватися змін капіталістичного способу продукції й що капіталізм вступав в нову господарську добу, то це може бути результатом свідомої людської волі (підкреслили ми К.-н.), а не могутніх господарських сил.

На цьому ми й закінчуємо наш виклад змісту загалом інтересної та чудово оформленої Ділевої праці. А втім праця нічого нового не додає, чого б вже з приводу цього не говорили інші автори, нове у цій праці лише те, що автор трактує цю проблему з погляду правових відносин. Та коли й можна пристати на авторів твердження про пильний зв'язок між господарськими формами й правовим ладом, то вже в кожному разі абсолютно неввірно з погляду Марксової науки твердити, як це робить Дізь, що правові норми не первинні причини до окреслених (в даному разі капіталістичних) форм господарства, а не навпаки. Отже можна сказати, що автор тут переставляє на голову причину та наслідок, базу та надбудову.

К.-н.

*) Див. E. Schmalenbach, „Buchführung und Calculation im Fabrikgeschäft. Lایمنیر 1928 p.; його таки „Die fixen Kosten und ihre Wirkungen“ in Saar — Wirtschaftszeitung“, 1928 p.; його таки „Die Betriebswirtschaftslehre an der Schwelle der neuen Wirtschaftsverfassung in Zeitschrift für Handelswiss. Forschung“, 1928 p.

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПРИЙОМ ПЕРЕДПЛАТИ
НА НАЙБІЛЬШУ УКРАЇНСЬКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

„ВІСТІ ВУЦВК“

Тижневий літературно-художній багатоліюстрований журнал

= „ВСЕСВІТ“ =

ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ З 1 ЧИСЛА КОЖНОГО МІСЯЦЯ

в головній конторі, в окружних філіях видавництва газети „ВІСТІ“
по всіх поштових філіях, кіосках контрагентства друку.

Головна контора видавництва газети „ВІСТІ“ міститься в м. Хар-
кові, вул. К. Лібкнехта, № 11.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

	1 м.	3 м.	6 м.
На газету „ВІСТІ ВУЦВК“	Для офіційних передплатників Для індивідуальних передплатників		
	1 крб. 50	4 крб. 50	9 крб.
	1 крб.	3 крб.	6 крб.
Журнал „ВСЕСВІТ“	60 коп.	1 крб. 80	3 крб. 60
На газету „ВІСТІ“ разом із журналом „ВСЕСВІТ“	Для офіційних передплатників Для індивідуальних передплатників		
	крб. 10	6 крб. 30	12 крб. 60
	1 крб. 50	4 крб. 50	9 крб.

Газета „ВІСТІ“ дає своїм передплатникам безплатно щотижневий
літературно-науковий додаток

„КУЛЬТУРА І ПОБУТ“

Газета „ВІСТІ“, крім статтів політичного та економічного харак-
теру, містить широкий матеріал про життя СРСР, зокрема УСРР,
та життя за кордону.

Газета „ВІСТІ“ щодня дає сторінку

„КООПЕРАТИВНОГО ЖИТТЯ“

СВОЇМ ПЕРЕДПЛАТНИКАМ ГАЗЕТА „ВІСТІ“ ДАЄ БЕЗПЛАТНО
РІЗНОГО РОДУ ПОРОДИ

